

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

RAPORT

O STANIE ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Zabytki wpisane
do rejestru zabytków
(księgi rejestru A i C)

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Wydawca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa
tel.: 22 826 02 39, 22 826 93 52
e-mail: info@nid.pl
www.nid.pl

Opracowanie wykonane zostało w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*, przyjętego uchwałą Rady Ministrów nr 125/2014 z dnia 24 czerwca 2014 r. (Cel szczegółowy 1: *Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce, Kierunek działania 6*)

Redaktor naczelny:

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka

Redaktor prowadzący i koordynacja prac nad Raportem:

Maciej Warchoń

Autorzy tekstu Raportu:

Oddział Terenowy NID w Katowicach
Agnieszka Olczyk
Michał Bugaj
Agata Mucha

Redakcja językowa i korekta:

Beata Stadryniak-Saracyn

Projekt i opracowanie graficzne:

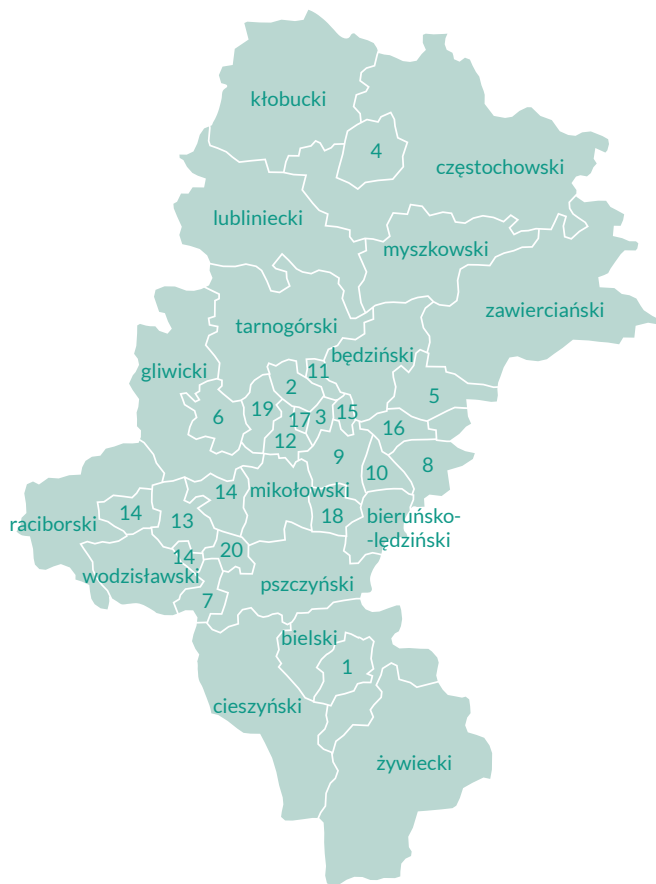
Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© Narodowy Instytut Dziedzictwa

Warszawa 2017

SPIS TREŚCI

I.	WSTĘP	9
II.	ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009-2017	15
III.	PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU	27
1.	Tło historyczno-kulturowe	27
2.	Prezentacja zabytków nieruchomych na terenie województwa	30
3.	Prezentacja zabytków archeologicznych na terenie województwa	37
IV.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU	49
1.	Opis zabytków województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	49
2.	Analiza stanu zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	53
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	53
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków w latach 2009-2015	62
3.	Analiza stanu zachowania zabytków obszarowych wpisanych do rejestru	98
V.	CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU	109
1.	Opis zabytków archeologicznych na terenie województwa w odniesieniu do stanu zachowania obiektów	109
2.	Analiza stanu zachowania zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru, tendencje i kierunki zmian stanu zachowania zasobu	115
	A. Obiekty o różnym stanie zachowania, niezaliczone do grup wyodrębnionych z zasobu w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	115
	B. Obiekty zaliczone do grup w trakcie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków	118
VI.	PODSUMOWANIE I WNIOSKI	131

1. Bielsko-Biała
2. Bytom
3. Chorzów
4. Częstochowa
5. Dąbrowa Górnicza
6. Gliwice
7. Jastrzębie-Zdrój
8. Jaworzno
9. Katowice
10. Mysłowice
11. Piekary Śląskie
12. Ruda Śląska
13. Rybnik
14. rybnicki
15. Siemianowice Śląskie
16. Sosnowiec
17. Świętochłowice
18. Tychy
19. Zabrze
20. Żory

Szanowni Państwo,

Oddajemy w Państwa ręce *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie śląskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)*, będący szczegółowym uzupełnieniem *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, który Narodowy Instytut Dziedzictwa opracował w ramach *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Raport powstał na podstawie całościowych danych dotyczących szeroko pojętego stanu zachowania zabytków nieruchomych na terenie województwa (księgi A i C), zgromadzonych przez Instytut w latach 2009–2017 podczas terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych. Publikacja zawiera szczegółową prezentację zasobu zabytków wpisanych do rejestru z wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Przedstawia diagnozę stanu ich zachowania w odniesieniu do poszczególnych powiatów zlokalizowanych na terenie województwa oraz zaobserwowane tendencje i kierunki postępujących w tym zakresie zmian, omawia też rodzaje i skalę istniejących i przewidywanych zagrożeń.

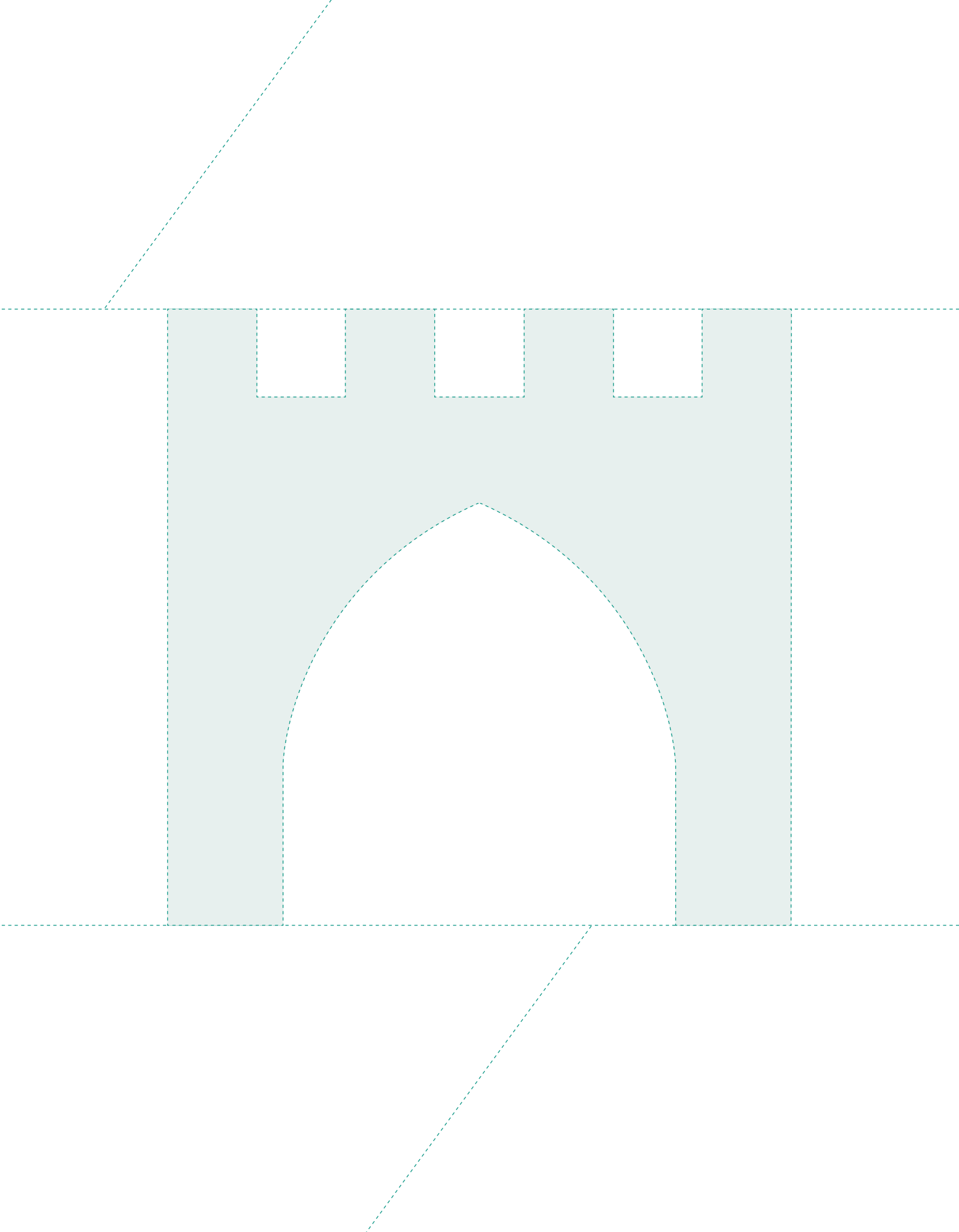
Niniejszy Raport jest pierwszym kompleksowym opracowaniem wieloaspektowo omawiającym, w oparciu o aktualną wiedzę o zasobie zabytków wpisanych do rejestru, stan zachowania zabytków nieruchomych w województwie. Pozostaję z nadzieją, że wyniki wieloletniej pracy naszego Instytutu uznają Państwo za materiał, który stanowi solidną podstawę do określenia niezbędnych działań mających na celu poprawę stanu obiektów zabytkowych, a tym samym zwiększenie szans na ich zachowanie dla przyszłych pokoleń.

dr hab. prof. PW Małgorzata Rozbicka
Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa

WSTĘP

I. WSTĘP

Niniejszy *Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie śląskim* zaplanowany został jako uzupełnienie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*, którego opracowanie przewidziano jako jedno z zadań *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017*. Realizację Krajowego programu koordynuje Generalny Konserwator Zabytków, działający z upoważnienia i w porozumieniu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podległy mu Zespół MKiDN ds. Krajowego Programu przy Departamencie Ochrony Zabytków.

Jednostką odpowiedzialną za przygotowanie *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* oraz przeprowadzenie niezbędnych działań badawczych ustanowiony został Narodowy Instytut Dziedzictwa¹, państwowa instytucja kultury wpisana do rejestru instytucji kultury prowadzonego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zadaniem NID jest m.in. gromadzenie, zarządzanie i udostępnianie dokumentacji zasobu rejestru zabytków oraz krajowej ewidencji zabytków, tworzenie baz danych o zabytkach i przygotowanie oceny stanu zasobu dziedzictwa kulturowego². Na poziomie regionalnym NID reprezentowany jest przez szesnaście oddziałów terenowych, którym powierzono opracowanie raportów wojewódzkich o stanie zachowania zabytków na terenach poszczególnych województw.

W Raporcie dokonana została prezentacja zasobu zabytków nieruchomych (księgi A i C) objętych wpisem do rejestru w województwie, z uwzględnieniem specyfiki regionalnej oraz wyodrębnieniem zabytków wpisanych na listę Pomników Historii i Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W dalszej kolejności przedstawiono diagnozę stanu zachowania zabytków w danym regionie, określono tendencje i kierunki postępujących zmian, rodzaje i skalę zagrożeń. Jest to próba oceny poszczególnych problemów, poparta aktualnym rozpoznaniem i wynikającymi z niego danymi statystycznymi, uzyskanymi w wyniku przeprowadzonej weryfikacji terenowej rejestru zabytków nieruchomych: zabytków architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy w latach 2009–2015, zabytków obszarowych w latach 2015–2016 oraz zabytków archeologicznych w latach 2009–2017³.

Opracowany przez Oddział Terenowy NID w Katowicach Raport obejmuje w sumie 3929 zabytków nieruchomych zweryfikowanych w województwie śląskim, tj. 3625 zabytków archi-

¹ Dalej zwany: NID.

² Regulamin organizacyjny NID, załącznik do Zarządzenia nr 2/2014 Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa z dnia 30 stycznia 2014 roku w sprawie nadania regulaminu organizacyjnego Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa.

³ W sposób szczegółowy informacje dotyczące historii, zakresu i metodologii prowadzonych weryfikacji terenowych rejestru zabytków przedstawione zostały w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce*.

tektury, budownictwa, założeń zieleni i cmentarzy, 64 zabytki obszarowe oraz 240 zabytków archeologicznych. Podobnie jak w innych województwach, jest to zasób chroniony w formie wpisu do rejestru zabytków na podstawie decyzji wydawanych według przepisów trzech odmiennych ustaw ochrony zabytków z późniejszymi zmianami. W przypadku województwa śląskiego na rejestry A i C w obecnej formie składa się zbiór obejmowany w poszczególnych okresach ochroną przez jednego albo trzech Wojewódzkich Konserwatorów – w Katowicach, Częstochowie i Bielsku-Białej (w latach 1975–1998), a dodatkowo również przez organy ochrony zabytków w Krakowie (dotyczy rejonu Żywca i Sławkowa) i Opolu (rejon Raciborza). Odmienne przepisy, ewoluująca doktryna oraz zróżnicowana praktyka konserwatorska, a także lokalne uwarunkowania wpłynęły na obecny charakter rejestrów zabytków A i C województwa śląskiego, niejednolity pod względem aspektów formalnoprawnych, rozmieszczenia oraz rozwiązań formalnych chronionych zabytków, odznaczających się aktualnie zróżnicowanym stanem zachowania.

**ZAŁOŻENIA METODYCZNE
WERYFIKACJI
REJESTRU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
(KSIĘGI A I C)
W LATACH 2009–2017**

II. ZAŁOŻENIA METODYCZNE WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH (KSIĘGI A I C) W LATACH 2009–2017

Podstawą zestawień statystycznych wykorzystanych w Raporcie są dane z ogólnopolskich baz rejestru zabytków nieruchomych prowadzonych w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków oraz Dziale Dokumentacji i Baz Danych o Zabytkach NID. Dane pozyskane z bazy danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków były podstawą weryfikacji rejestru zabytków w zakresie architektury i budownictwa, założeń zieleni oraz zabytkowych cmentarzy, natomiast geoprzestrzenna baza danych NID została aktywnie wykorzystana w obszarze związanym z weryfikacją zabytków archeologicznych wpisanych do księgi rejestru C oraz do weryfikacji zabytków obszarowych.

Baza danych Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID tworzona jest na podstawie treści dokumentów administracyjnych ustanawiających ochronę prawną zabytków wpisanych do rejestru. Uzupełnieniem informacji dotyczących cech zabytkowych znajdujących się w niej obiektów były ustalenia poczynione na podstawie aktualnej wiedzy o obiektach, istniejącej dokumentacji oraz weryfikacji terenowej rejestru przeprowadzonej w latach 2009–2015. Głównym celem bazy jest ustalenie zasobu wpisanego do rejestru oraz zgromadzenie o nim jednolitych informacji pozwalających na jego charakterystykę i uzyskanie scalonego obrazu statystycznego zasobu zabytków w Polsce. Jednakże trudności w przedstawieniu zasobu wpisanego do rejestru istnieją już na poziomie materiału źródłowego, czyli decyzji ustanawiających prawną ochronę zabytków⁴. Dokumenty administracyjne, wydawane od niemal

⁴ Szerzej aspekt ten omówiony został w *Raporcie o stanie zachowania zabytków nieruchomych w Polsce* w części poświęconej charakterystyce aktów administracyjnych ustanawiających ochronę konserwatorską zabytków wpisanych do rejestru.

90 lat w oparciu o kolejne akty prawne dotyczące prowadzenia rejestru zabytków⁵, nadal obowiązują, chociaż zmieniło się znaczenie prawne i rozumienie niektórych terminów określających przedmiot ochrony, a podejście konserwatorskie w wielu obszarach uległo znacznej ewolucji. Dokumenty te odzwierciedlają preferencje poszczególnych urzędów oraz zmieniający się na przestrzeni czasu sposób określania przedmiotu ochrony prawnej. Dlatego tworzą zbiór bardzo niejednorodny, szczególnie pod względem sformułowań stosowanych w treściach decyzji dotyczących przedmiotu ochrony, ale też poziomu szczegółowości we wskazaniu zabytków objętych ochroną. Niejednoznaczność określenia przedmiotu wpisu do rejestru zabytków oraz bardzo częste niezgodności w treściach samych decyzji (rozstrzygnięciach, uzasadnieniach i załącznikach) – powodują trudności z uzyskaniem jednoznacznych ustaleń, co właściwie stanowi przedmiot wpisu do rejestru, jaki jest status ochrony zabytku oraz jakie są jego cechy historyczne i wartość zabytkowa. Powyższe nieprawidłowości oraz cechy dokumentów administracyjnych ustanawiających zakres ochrony konserwatorskiej zabytków – wobec możliwości przyjęcia różnych zasad ich interpretacji – mogą w konsekwencji prowadzić do rozbieżnych danych o zabytkach w wykazach poszczególnych instytucji sprawujących ochronę (wojewódzkie urzędy ochrony zabytków) bądź gromadzących dane i wiedzę o zabytkach (NID).

Mając na względzie powyższe rozbieżności i zróżnicowanie dokumentów w prowadzonej w NID krajowej bazie zabytków wpisanych do rejestru, zrezygnowano ze ścisłego zapisu sformułowań użytych w rozstrzygnięciach poszczególnych decyzji administracyjnych. W celu uzyskania scalonego, jednolitego obrazu statystycznego zasobu wpisanego do rejestru zabytków w skali całego kraju, przyjęto stałe dla całego zbioru zasady interpretacji treści decyzji o wpisie do rejestru zabytków w zakresie:

- wskazania zabytków wpisanych do rejestru, zwłaszcza wobec zabytków stanowiących części składowe obiektów złożonych lub zespołów historycznych oraz elementów układów urbanistycznych i ruralistycznych bądź też obszarów ochronnych,
- stosowania ogólnopolskiej terminologii określania obiektów,
- ogólnopolskiej kategoryzacji zabytków stosowanej od 1996 r. (w NID, a wcześniej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków i Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków), tj. podziału zasobu na rodzaje funkcjonalne.

Powyższa metodologia bazy rejestru znalazła odzwierciedlenie w publikowanych statystykach Raportu. Uwzględnione są w nich wskazane w treści decyzji zabytki:

- wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, tj. obiekty wymienione jako przedmiot ochrony w rozstrzygnięciu decyzji,
- stanowiące części składowe zespołów historycznych określonych w rozstrzygnięciu decyzji (zespołów rezydencjonalnych, kościelnych, klasztornych, obronnych, przemysłowych, zabudowy mieszkalnej, gmachów użyteczności publicznej itp.), tj. obiekty wchodzące w skład

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 Nr 29, poz. 265 ze zm.), ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 Nr 10, poz. 48 ze zm.), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2014, poz. 1446 ze zm.).

zespołów wyszczególnione w treści decyzji jako posiadające wartości zabytkowe objęte ochroną⁶,

- będące elementami historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych (w tym m.in. zabudowa wyszczególniona w treści decyzji jako posiadająca wartości zabytkowe objęte ochroną),
- które w decyzjach są określone w sposób uogólniony, lecz została określona ich liczba (np. „trzy budynki gospodarcze wchodzące w skład zabudowy folwarku”).

W statystykach nie zostały natomiast uwzględnione „zespoły” rozumiane jako związane ze sobą funkcjonalnie grupy obiektów wpisane jedną bądź kilkoma decyzjami (np. zespoły dworsko-folwarczne, linie kolejowe, zespoły cukrowni), w tych przypadkach liczone były wyłącznie ich elementy składowe. Zasada ta przyjęta została ze względu na zróżnicowany sposób dokonywania wpisu do rejestru zespołów i ich elementów składowych oraz trudności w jednoznacznym uznaniu zespołu za objęty ochroną prawną dla obiektów wpisanych do rejestru na podstawie starszych dokumentów, gdy stanowisko konserwatorskie w tym zakresie różniło się od obecnego. Nie zostały też uwzględnione, niekiedy wymieniane w decyzjach, „części budynków” (np. kaplice stanowiące integralne części kościołów, bramy w ciągu ogrodzeń). Jednocześnie w przypadku decyzji niejednoznacznych, rozstrzygnięcia i załączniki zwykle interpretowano w taki sposób, by ująć w bazie wszystkie wymienione w dokumentach objekty.

W zestawieniach statystycznych Raportu zabytki przedstawione zostały w podziałach zgodnych z ich lokalizacją administracyjną, ze stanem własności oraz z cechami historycznymi w odniesieniu do stanu zachowania oraz sposobu użytkowania. Wyodrębnione na potrzeby opracowania cechy historyczne to:

- funkcja pierwotna zabytku w podziale na 11 kategorii (sakralne, obronne, mieszkalne, zabytkowa zieleni, cmentarze, gospodarcze, folwarczne, przemysłowe, rezydencjonalne, użyteczności publicznej oraz inne),
- materiał, z którego wzniesiona została zasadnicza część zabytku, dominująca w jego strukturze, w 9 kategoriach (DREWNIANE WIEŃCOWA I INNE – objekty drewniane konstrukcji wieńcowej, sumikowo-łatkowej, szkieletowej wyłącznie z wypełnieniem drewnianym oraz inne, DREWNIANE SZKIELETOWE – objekty konstrukcji szkieletowej drewnianej z wypełnieniem innym niż drewniane, MUROWANE CEGLANE, MUROWANE KAMIENNE, ZIEMNE, GLINOBITKA, BETONOWE, METALOWE oraz RUDA DARNIOWA),
- czas powstania obiektu odnosi się do najwcześniejszej zidentyfikowanej fazy powstania części zabytku, zachowanej niekiedy również w formie reliktu. W zestawieniach statystycznych nie są uwzględnione kolejne fazy budowy często determinujące obecny wygląd zabytku.

⁶ Wyjątkowo, w przypadkach zbyt ogólnego określenia przedmiotu ochrony w treści decyzji (np. zespół klasztorny lub dworski) doprecyzowywano na podstawie ustaleń merytorycznych, jakie objekty wchodzi w jego skład, i informacje te uwzględniano w bazie danych, by utrzymać jednolity dla kraju poziom szczegółowości informacji. W tym przypadku zapis informacji o poszczególnych obiektach, np. pochodzących z różnych faz budowy, pozwala na ujęcie ich w statystykach na równi z tymi, które są wyszczególnione w treści precyzyjniejszych decyzji, dotyczących analogicznych założeń zabytkowych.

Poza tym brano również pod uwagę:

- lokalizację w granicach jednostek administracyjnych (województwa i powiaty),
- rodzaj własności zabytków w 6 kategoriach (państwowe, samorządowe, prywatne, kościołów i związków wyznaniowych, inne oraz mieszana).

Dane zawarte w bazie Działu Ewidencji i Rejestru Zabytków NID stały się materiałem wyjściowym do weryfikacji terenowej rejestru zabytków (księga rejestru A), rozpoczętej w 2009 r. i prowadzonej przez oddziały terenowe NID do 2015 r. Podjęcie działań przy weryfikacji rejestru zabytków początkowo związane było z realizacją jednego z głównych postulatów *Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych* z 2004 r. – uporządkowania rejestru zabytków poprzez m.in. skreślenie obiektów nieistniejących oraz przeniesionych do muzeów (skansenów). Zasadniczym celem przeprowadzonej weryfikacji było określenie faktycznego zasobu chronionych prawem zabytków nieruchomych. Dodatkowymi celami było sprawdzenie i uzupełnienie informacji zawartych w bazie danych NID o poszczególnych zabytkach, zwłaszcza dotyczących ich materiału, chronologii i aktualnego stanu własnościowego, oraz zebranie nowych informacji poszerzających zakres dostępnych danych i sporządzenie dokumentacji fotograficznej. Nie przewidziano natomiast szczegółowej oceny stanu technicznego poszczególnych obiektów, jak też analiz mających na celu określenie koniecznych korekt granic i zakresów ochrony konserwatorskiej. Jako materiał uzupełniający weryfikację opracowano również spisy obiektów proponowanych do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

Weryfikacja rejestru zabytków nieruchomych objęła obiekty wpisane do rejestru zabytków nieruchomych (księga A) przed wrześniem 2008 r. Składała się z dwóch etapów: analizy gabinetowej dokumentów administracyjnych⁷ i materiałów ewidencyjnych⁸ oraz lustracji terenowej. Podlegały jej zabytki architektury i budownictwa, założenia zieleni oraz cmentarze. Z weryfikacji rejestru w pierwszym etapie prac wyłączone zostały zabytki obszarowe (układy urbanistyczne i ruralistyczne)⁹.

W celu określenia stanu chronionych prawem obiektów nieruchomych zdefiniowano 7 grup weryfikacyjnych, z których 6 odnosi się do obiektów figurujących w rejestrze zabytków i skoncentrowanych jest na ich stanie zachowania. Były to obiekty:

- nieistniejące (rozebrane, spalone, zburzone, których zarówno historyczne istnienie, jak i obecne nieistnienie nie budzi wątpliwości),
- które utraciły wartości zabytkowe (w wyniku daleko posuniętej dezintegracji substancji zabytkowej lub niszczącej przebudowy utraciły wartości, dla zachowania których zostały wpisane do rejestru zabytków; do grupy tej kwalifikowane są również obiekty o wątpliwej zasadności wpisu, co do których zachodzi podejrzenie, że w chwili objęcia ochroną takowej wartości nie posiadały),

⁷ Na tym etapie porównywano m.in. zapisy w udostępnionych wyciągach z bazy z dokumentami administracyjnymi, przede wszystkim decyzjami o wpisie do rejestru zabytków.

⁸ W miarę potrzeby także dokumentacji specjalistycznej i innych materiałów udostępnionych przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

⁹ *Sprawozdanie krajowe z weryfikacji rejestru zabytków nieruchomych, prowadzonej przez Oddziały Terenowe NID. Lata 2009–2010*, „Kurier Konserwatorski” 2012, nr 12.

- zagrożone, które jednak nie utraciły jeszcze wartości zabytkowych (zachowały wartości zabytkowe, dla których wpisano je do rejestru zabytków, lecz ich dalsze trwanie jest zagrożone z jakichkolwiek przyczyn),
- przeniesione do skansenów (pozostają w rejestrze zabytków mimo fizycznego przeniesienia ich do skansenów i wpisania do inwentarza muzealnego),
- translokowane (przeniesione w inne miejsce po dacie wpisania ich do rejestru zabytków),
- niezidentyfikowane w terenie (wskazanie ich w terenie na podstawie danych i opisów zawartych w decyzji o wpisie do rejestru jest niemożliwe).

Osobną grupę weryfikacyjną stanowiły obiekty proponowane do wpisu do rejestru zabytków.

Pozostałe zabytki – które nie zostały zaliczone do żadnej z grup weryfikacyjnych, które w czasie prowadzonej lustracji terenowej nie były zagrożone zniszczeniem i nie utraciły posiadanych wartości zabytkowych oraz nie wymagały podjęcia pilnych działań konserwatorskich – natomiast mogły znajdować się w zróżnicowanym stanie zachowania, od złego do bardzo dobrego.

Dla obiektów zaliczanych do wymienionych wyżej grup weryfikacyjnych sporządzano tzw. kwestionariusze – ujednoczone dokumenty, zawierające oprócz podstawowych informacji o zabytku uzasadnienie kwalifikacji do danej grupy, m.in. krótki opis jego stanu i wskazanie przyczyn zagrożenia bądź zniszczenia. W przypadku obiektów, które utraciły wartości zabytkowe i nieistniejących, starano się również określić czas ich zniszczenia.

Dzięki jednolitości metodologicznej i zakresowi zlustrowanych obiektów – pomimo możliwych zastrzeżeń dotyczących aktualności danych i subiektywnych kryteriów oceny stanu zachowania – rezultaty podjętych działań weryfikacyjnych mogły stać się podstawowym materiałem źródłowym dla opracowania Raportu¹⁰. Zgromadzone w trakcie weryfikacji materiały, oprócz zakładanego wskazania obiektów, które powinny być wykreślone z rejestru zabytków oraz uzupełniania i aktualizacji informacji o pozostałych zabytkach, posłużyły jako podstawa ogólnej oceny stanu zachowania zabytków nieruchomości w województwie oraz diagnozy istniejących zagrożeń. W trakcie weryfikacji zgromadzono materiał pozwalający na analizę przyczyn zniszczenia obiektów nieistniejących i o utraconych wartościach zabytkowych oraz rodzajów występujących zagrożeń. Zarówno pozyskane dane statystyczne, jak i uwagi zawarte w kwestionariuszach i opisach zasobu zabytkowego poszczególnych powiatów stały się przedmiotem pogłębionych analiz, mających na celu ocenę stanu zachowania zabytków w skali województwa, wskazanie występujących zagrożeń oraz przyczyn niszczenia zabytków, a także opisu zależności pomiędzy charakterystyką obiektów (funkcją pierwotną, podstawowym materiałem, chronologią), ich sposobem aktualnego użytkowania i lokalizacją a stanem zachowania i stwierdzanymi zagrożeniami.

¹⁰ Opracowanie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w Polsce było jednym z zadań Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017, którego założenia opracowano w 2013 r., a więc już w końcowym okresie prowadzonej weryfikacji rejestru zabytków nieruchomości przez NID.

Wyłączenie z prowadzonej w latach 2009–2015 weryfikacji rejestru zabytków obszarowych spowodowało konieczność uzupełnienia na potrzeby Raportu weryfikacji o tę grupę zabytków nieruchomych. Prace przygotowawcze do weryfikacji zabytków obszarowych prowadzone były w NID od 2011 r. w ramach Zespołu ds. Wpisów Obszarowych. Prace zespołu koncentrowały się na analizie samych decyzji i załączników do tych dokumentów, a także analizie precyzji określenia w nich przedmiotu, granic i zakresu ochrony oraz wartości obszaru wpisanego do rejestru, tj. tych elementów, które stanowią o kompletności dokumentu z punktu widzenia dzisiejszych wymagań formalnoprawnych. W czasie prac określono 4 grupy typologiczne zabytków obszarowych: układ urbanistyczny, układ ruralistyczny, zespół zabudowy i krajobraz kulturowy, do których przyporządkowano obszary objęte weryfikacją rejestru zabytków. Efektem prac zespołu była redakcja ankiety weryfikacyjnej zabytków obszarowych, składającej się z części A – rozpoznanie stanu prawnego; i części B – rozpoznanie terenowe. Forma i struktura ankiety pozwoliły na selektywne przeglądanie i sporządzanie zestawień statystycznych na potrzeby różnych analiz dotyczących tej grupy zabytków.

Część Raportu dotycząca zabytków obszarowych oparta została na weryfikacji przeprowadzonej przez pracowników oddziałów terenowych NID w latach 2015–2016. Weryfikacją objęto zabytki obszarowe wpisane do rejestru przed 2014 r.¹¹ Celem weryfikacji była próba uporządkowania rejestru poprzez zdefiniowanie przedmiotu ochrony poszczególnych zabytków obszarowych, w odniesieniu do zasięgu ochrony i wyznaczonych granic wpisu, rozpoznanie stanu zachowania, zdiagnozowanie zagrożeń mających wpływ na utratę wartości zabytkowych oraz desygnowanie wad formalnoprawnych decyzji wpisujących obszary do rejestru zabytków. Proces weryfikacji pod względem metodologicznym prowadzony był podobnie jak w przypadku zabytków nieruchomych, w oparciu o zestandaryzowaną ankietę weryfikacyjną. Prace prowadzono dwuetapowo.

W pierwszym etapie obejmowały one analizę dokumentów (decyzji, orzeczeń) pod względem poprawności, kompletności i zawartości merytorycznej oraz analizę dokumentacji naukowych i konserwatorskich dotyczących poszczególnych obszarów, których treści mogłyby przybliżyć przedmiot ochrony i jego granice w sytuacji, gdy decyzja takich danych nie zawierała.

Na tym etapie prac przedmiotem rozpoznania były: aktualne dane administracyjne zabytków obszarowych, przedmiot ochrony, strefa ochrony konserwatorskiej, sformułowanie zakresu ochrony zawarte w decyzjach lub w przywołanych dokumentacjach historycznych, materiały graficzne dołączone do decyzji (oryginalne i „interpretacyjne”) oraz korekty decyzji przeprowadzone w wyniku postępowań administracyjnych prowadzonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Analiza zebranych informacji pozwoliła wyłonić te zabytki obszarowe, dla których do określenia przedmiotu ochrony, jego granic i zakresu ochrony zachodzi konieczność opracowania dodatkowych studiów historyczno-konserwatorskich.

¹¹ Materiałem wyjściowym do weryfikacji był wyciąg z bazy danych rejestru zabytków nieruchomych prowadzonej w Dziale Ewidencji i Rejestru Zabytków NID, zaklasyfikowany jako „urbanistyka” według stanu na 2014 r., który był przedmiotem badań Zespołu ds. Wpisów Obszarowych.

Drugi etap polegał na lustracji w terenie zabytkowych obszarów wskazanych w decyzjach (o ile decyzje je określały) pod kątem oceny, czy przedmiot ochrony posiada rozpoznawalne granice w terenie i czy wiarygodny jest przekaz historyczny zawarty np. w układzie urbanistycznym. Dokonywano także oceny stanu zachowania wartości w poszczególnych grupach typologicznych obszarów:

- wartości historycznych – w zakresie stopnia zachowania nieprzekształconej autentycznej substancji, funkcji wewnątrz urbanistycznych/ruralistycznych i charakteru historycznej koncepcji przestrzennej,
- wartości artystycznych – w zakresie stopnia zachowania charakteru i zasad kompozycji z uwzględnieniem współczesnego zagospodarowania i zabudowy, np. po zniszczeniach wojennych, charakteru i typu rozplanowania historycznego, cech stylistycznych zabudowy i walorów krajobrazowych,
- wartości naukowych – w zakresie stopnia zachowania reprezentatywności obszaru dla regionu, epoki, stylu, a także miejsca związanego z wydarzeniami historycznymi.

Ocenie poddano również stan zachowania wszystkich elementów kompozycyjnych: elementów historycznego rozplanowania, tj. rysunku planu z okresu lokacji (sieć ulic, placów, dróg oraz parcelacji), historycznej zabudowy, jej autentycznej substancji i formy, usytuowanej według określonych zasad kompozycyjnych, tworzących wnętrza urbanistyczne/ruralistyczne, komponowanej zieleni itp., oraz ekspozycji zabytkowego obszaru, tj. istniejących panoram, dominant, akcentów kompozycyjno-architektonicznych i krajobrazowych.

Planowane jest przeniesienie wszystkich danych z wypełnionych ankiet weryfikacyjnych zabytków obszarowych do aplikacji stworzonej przez NID w geoprzestrzennej bazie danych, z możliwością ich udostępnienia wojewódzkim konserwatorom zabytków w celu zapoznania się i zainicjowania ewentualnych korekt decyzji posiadających wady formalnoprawne. Korekta ta mogłaby polegać np. na wskazaniu do skreślenia z rejestru zabytków części obszaru, który utracił wartości (proponycja takiego obszaru określona w ankiecie weryfikacyjnej w formie graficznej), i doprecyzowaniu granic zabytku pozostającego w tym rejestrze.

Dane dotyczące zabytków archeologicznych (księga rejestru C) przedstawione w raporcie, zebrane zostały w trakcie weryfikacji zabytków archeologicznych prowadzonej w latach 2009–2017. Weryfikację przeprowadzili pracownicy NID z oddziałów terenowych oraz dawnego Działu Archeologii (po reorganizacji struktury NID: Zespołu ds. Zabytków Archeologicznych, Zespołu ds. Ekspertyz i Analiz Zabytków Archeologicznych oraz Zespołu ds. Standardów Badań i Ochrony Dziedzictwa), a także wykonawcy zewnętrzni z instytucji badawczych i muzealnych, archeologicznych firm prywatnych oraz archeolodzy prowadzący samodzielną działalność. Weryfikacja początkowo objęła wyłącznie wpisy do 2010 r., a jej koniec przewidziany był na 2012 r. Jednak w związku z nierównomiernym rozpoczęciem i prowadzeniem prac w poszczególnych województwach – termin weryfikacji uległ wydłużeniu. Wydłużenie terminu prowadzenia prac pozwoliło jednocześnie na powiększenie zbioru weryfikowanych zabytków do wszystkich wpisów wykonanych do kwietnia 2016 r.

Weryfikacja wykonana została według jednolitego kwestionariusza, a pozyskane dane oraz uwagi zebrano w zestandaryzowanych ankietach weryfikacyjnych. Mimo to nie dało się uniknąć

wielu trudności opisowych, wynikających zarówno z różnorodnych zmiennych, jak i subiektywnej oceny poszczególnych osób wykonujących weryfikację. Niemniej jednak dostarczone dane – dzięki częściom opisowym ankiet weryfikacyjnych zawierających uzasadnienie przedstawianych ocen – pozwalają na dokonywanie analiz stanu zachowania zabytków zarówno dla poszczególnych powiatów, jak i całego województwa. Dane z ankiet zostały przeniesione do aplikacji stworzonej na potrzeby osadzenia ich w środowisku geoprzestrzennej bazy danych oraz dalszych analiz.

Proces weryfikacji dla każdego zabytku składał się z dwóch części: gabinetowej oraz terenowej. Etap gabinetowy polegał na kwerendzie obejmującej analizę zapisów zawartych w decyzjach odnoszących się do zabytków archeologicznych, informacji zawartych w dokumentacji ewidencyjnej i badań archeologicznych, teczках konserwatorskich zabytków przechowywanych w wojewódzkich urzędach ochrony zabytków, literaturze naukowej, dostępnych materiałach kartograficznych współczesnych i archiwalnych, zdjęciach lotniczych, satelitarnych oraz danych lotniczego skaningu laserowego (ALS – Airborne Laser Scanning) z projektu Informatycznego Systemu Osłony Kraju. Punktem wyjściowym były dane zawarte w krajowym rejestrze zabytków, ewidencji zabytków oraz bazy wykorzystujące środowisko systemu informacji przestrzennej (GIS – Geographic Information System), stworzone na ich podstawie.

W wyniku prac gabinetowych rozpoznane zostały kwestie dotyczące poprawności i kompletności poszczególnych decyzji i orzeczeń o uznaniu za zabytek, a także przedmiotu i granic ochrony oraz lokalizacji, powierzchni, formy własności i aktualnej przynależności administracyjnej zabytku. Na tym etapie stwierdzano istnienie załączników formalnych i nieformalnych do decyzji, a także potencjalną niezgodność między danymi zawartymi w decyzji i dokumentacji ewidencyjnej, archiwaliach, literaturze oraz dostępnych materiałach kartograficznych. W prowadzonej analizie uwzględniano istniejącą dokumentację administracyjną i konserwatorską (w tym mapy sytuacyjno-wysokościowe, modele 3D oraz fotografie lotnicze). Ważnym aspektem było również prześledzenie historii zabytku, historii badań na nim, w tym ustalenie stopnia przebadania stanowiska i odniesienie wyników tych badań do potrzeby zmiany przedmiotu i granic ochrony, a także uzyskanie danych o powiązaniu z innym zabytkiem (np. w obrębie skupisk osadniczych) i informacji o innych formach ochrony. Na podstawie analizy zebranych informacji wskazano również na ewentualną potrzebę aktualizacji danych administracyjnych.

Etap terenowy polegał na wizytacji miejsc wskazanych w decyzjach i ich otoczenia, a w przypadku błędnego określenia lokalizacji w sentencjach lub w załącznikach graficznych decyzji – także odnalezieniu miejsc rzeczywistego położenia zabytku. Tym samym w terenie oceniano poprawność merytoryczną zakresu ochrony: zgodność lokalizacji z decyzją i możliwość jej ustalenia, a także właściwe oznaczenie granic ochrony i potrzebę ich skorygowania. Dokonywano również oceny stanu zachowania zabytku, uwzględniając kwestie sposobu użytkowania terenu, zachowania formy terenowej i wartości krajobrazu kulturowego, częściowego lub całkowitego zniszczenia zabytku, występowania na powierzchni zabytków ruchomych i reliktywów obiektów nieruchomych widocznych na powierzchni, a także wskazywano występujące zagrożenia, jak rozorywanie, gospodarka leśna, działanie sił natury, inwestycje, wydobywanie kruszyw czy rabunek. Na tej podstawie w ankiecie zamieszczano uwagi dotyczące potrzeby działań konserwatorskich, oznakowania zabytku, zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie stanowiska,

odstąpienia jej przez oddrzewienie lub odkrzewienie oraz sugerowanej zmiany użytkowania terenu, niezbędnych badań ratowniczych czy propozycji objęcia go innymi formami ochrony, jak utworzenie parku kulturowego bądź uznanie za Pomnik Historii. W efekcie określana była zasadność wpisu w podziale na określone kategorie, ze szczególnym uwzględnieniem wpisów bardzo cennych, faktu częściowej utraty wartości zabytkowej, wpisów od początku wątpliwych oraz zabytków, które najprawdopodobniej utraciły posiadane wartości zabytkowe.

Weryfikacja pozwoliła na aktualizację danych krajowego rejestru zabytków oraz baz danych NID, a wyniki weryfikacji, poza wykorzystaniem w Raporcie, zostaną również przekazane odpowiednim wojewódzkim urzędom ochrony zabytków, jako podstawa do podejmowania czynności konserwatorskich. Jednocześnie nie zawsze była możliwość wykonywania weryfikacji terenowej o sprzyjającej porze roku i pogodzie, co odbijało się na możliwości ustalenia granic stanowisk archeologicznych, szczególnie na podstawie zasięgu występowania na powierzchni zabytków ruchomych. Wówczas w ankietach niezbędne było wskazanie potrzeby dodatkowej weryfikacji oraz wykonanie dokumentacji i ponownej weryfikacji w innym, sprzyjającym terminie.

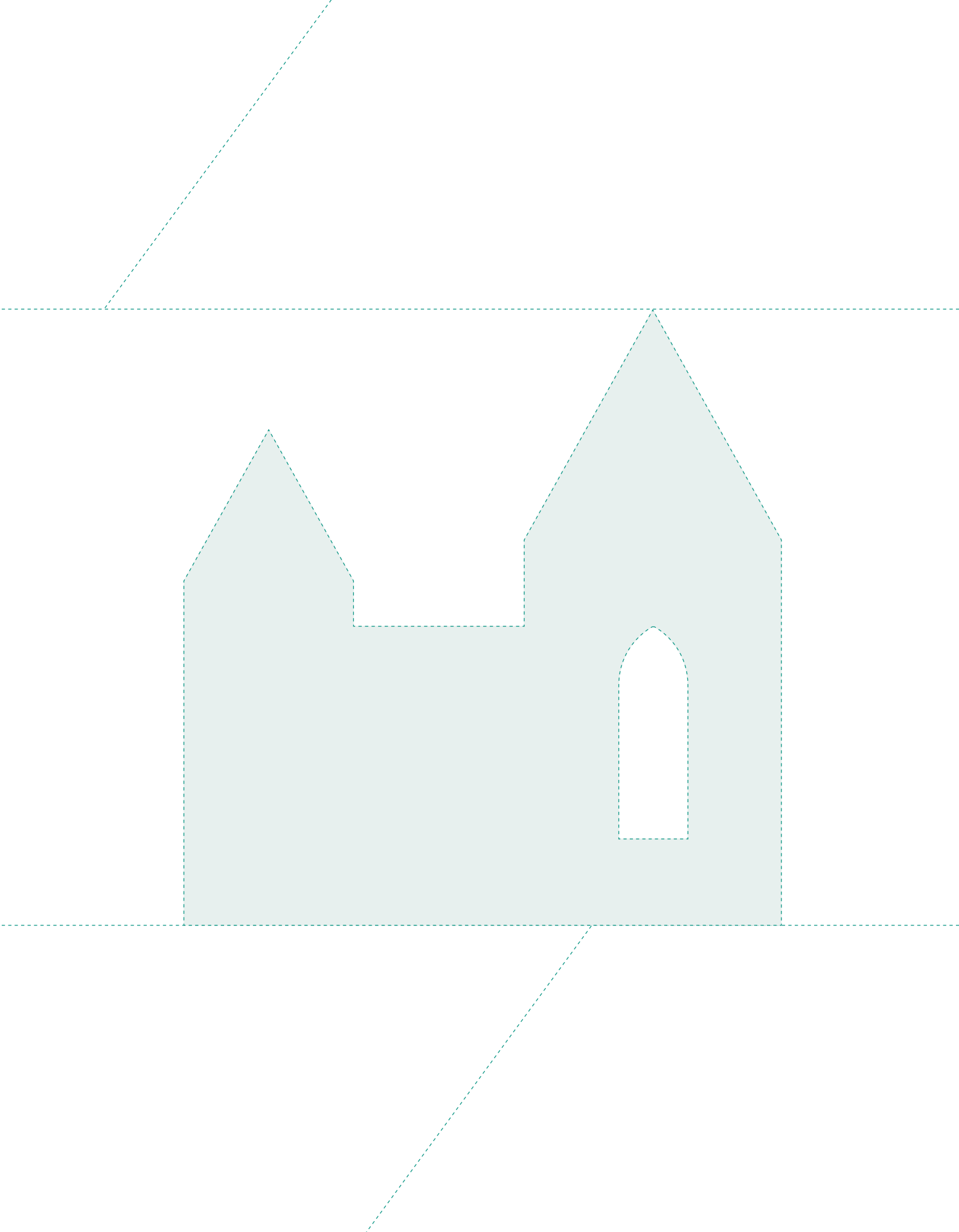
Na podstawie danych weryfikacyjnych wydzielono grupy zabytków pod względem stanu zachowania:

- zabytki zachowane w dobrym stanie (stanowiska archeologiczne zasadnie wpisane do rejestru zabytków i niepodlegające znaczącym zagrożeniom, zachowane prawdopodobnie w całości oraz niewymagające zabiegów konserwatorskich),
- zabytki zagrożone (stanowiska archeologiczne, które zachowały wartości zabytkowe uzasadniające ich pozostawienie w rejestrze, jednak zagrożone częściową utratą wartości lub/oraz wymagające podjęcia zabiegów konserwatorskich, zabezpieczających bądź ratowniczych, także zabytki o częściowo utraconych wartościach, jednak w całości wpis pozostał zasadny nawet pomimo częściowych strat wartości zabytkowych),
- zabytki o utraconych wartościach i obiekty niezasadnie wpisane do rejestru (istniejące zabytki, które w wyniku częściowego zniszczenia najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe w zakresie uzasadniającym pozostawienie w rejestrze zabytków, przez co wpis stał się niezasadny, lub obiekty, które nigdy nie posiadały wartości zabytkowych uzasadniających wpisanie do rejestru zabytków),
- zabytki nieistniejące (stanowiska archeologiczne, które najprawdopodobniej utraciły wartości zabytkowe i zostały w całości zniszczone, chociaż pierwotnie ich wpisanie do rejestru zabytków było zasadne),
- oraz jako odrębna grupa: obiekty, których nie można było poddać weryfikacji z różnych przyczyn niezależnych od weryfikujących (np. brak dostępu do zabytku) i nie udało się w sposób pewny potwierdzić istnienia zabytku w terenie, a co do których brak było wystarczających danych pozwalających określić zasadność wpisu (np. wyników wcześniej przeprowadzonych badań archeologicznych).

**PREZENTACJA ZASOBU
ZABYTKÓW WPISANYCH
DO REJESTRU**

III. PREZENTACJA ZASOBU ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU

1.

TŁO HISTORYCZNO-KULTUROWE

Województwo śląskie jest obszarem charakteryzującym się występowaniem dość znacznego i zróżnicowanego zasobu zabytków, co wynika z uwarunkowań historycznych, w tym usytuowania na pograniczu historycznych regionów, niejednorodnej i wielokrotnie zmieniającej się w ciągu wieków przynależności terytorialnej i politycznej poszczególnych ziem, a co za tym idzie przynależności w poszczególnych okresach do odmiennych obszarów kulturowych. Należy przede wszystkim podkreślić, że w skład obecnego województwa wchodziły ziemie historycznego Śląska, Małopolski oraz niewielki fragment Wielkopolski. Tereny Górnego Śląska (w tym obszar dawnego księstwa cieszyńskiego z Cieszynem, Bielskiem, Skoczowem i Strumieniem; księstwa raciborskiego z Raciborzem, Mikołowem, Pszczyną, Rybnikiem i Żorami; włączona w XII w. małopolska kasztelania bytomska z Bytomiem; południowo-wschodnie terytorium dawnego księstwa opolskiego z Pyskowicami, Sośnicowicami i Toszkiem), przechodzące w okresie średniowiecza stopniowo pod panowanie dynastii Przemyślidów, a od 1526 r. Habsburgów, ostatecznie w 1762 r. na mocy ustaleń pokojowych po wojnach śląskich znalazły się w rękach monarchii Habsburgów (Śląsk Austriacki, tj. tereny księstwa cieszyńskiego) oraz pruskiej monarchii Hohenzollernów (późniejsza pruska rejencja górnośląska/opolska, tj. tereny dawnego księstwa opolskiego i raciborskiego). Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości, część wspomnianych obszarów (tj. rejon Bielska i Cieszyna oraz Katowic, Pszczyny, Rybnika, Świętochłowic, Tarnowskich Gór i Lublińca) weszła w 1920 r. w skład powołanego autonomicznego województwa śląskiego II Rzeczypospolitej. Usytuowane na zachód od wytyczonych ostatecznie w 1922 r. granic polskich pozostałe tereny Górnego Śląska (tj. rejon Bytomia, Gliwic i Zabrze, a także ziemia raciborska) znajdowały się w granicach niemieckiej Republiki Weimarskiej, przekształconej w 1933 r. w Rzeszę Niemiecką. W 1945 r. wspomniane tereny zostały włączone w granice Polski. Tereny historycznej Małopolski (w tym: obszar dawnej kasztelanii oświęcimskiej i siewierskiej, tj. późniejszego księstwa siewierskiego z Siewierzem oraz części księstwa oświęcimskiego w rejonie znacznie późniejszej Białej; księstwa żywieckiego z Żywcem; województwa krakowskiego, tj. powiat lelowski z Janowem, Koniecpolem, Lelowem, Mstowem, Olsztynem, Kłobuckiem, Krzepicami, Żarkami, Pilicą, Szczekocinami i Częstochową,

starostwo sławkowskie i powiat żarnowiecki z Żarnowcem) znajdujące się pod panowaniem polskim aż do czasu II i III rozbioru Rzeczypospolitej, od 1795 r. stały się częścią pruskiego Nowego Śląska, następnie od 1807 r. Księstwa Warszawskiego, a w latach 1815–1918 Królestwa Kongresowego pod zwierzchnictwem Imperium Rosyjskiego. W 1918 r. ziemie te znalazły się w granicach niepodległej Polski. Znajdujące się pod panowaniem polskim aż do II rozbioru kraju tereny wielkopolskiego województwa sieradzkiego, w tym południowy, graniczący z województwem krakowskim, skraj z Koniecpolem, w 1795 r. weszły w skład pruskiej prowincji Prusy Południowe, a w 1815 r., podobnie jak tereny historycznej Małopolski do Królestwa Kongresowego. W 1918 r. ziemie znalazły się w obrębie granic Polski.

Najstarsze ślady bytności człowieka na terenie województwa śląskiego pochodzą z epoki kamienia, a konkretnie z paleolitu. Brak jest zabytków, które bezdyskusyjnie można łączyć z paleolitem dolnym (ok. 500–300 tys. lat temu), ale znane są pojedyncze stanowiska archeologiczne z paleolitu środkowego (ok. 300–45 tys. lat temu), zlokalizowane głównie w powiecie raciborskim i w jaskiniach Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Znacznie więcej śladów pochodzi z paleolitu górnego i schyłkowego (od 45–40 do 14–12 tys. lat temu) i są one związane z człowiekiem współczesnym (*Homo sapiens*), a zlokalizowano je głównie na szeroko rozumianym przedpolu Bramy Morawskiej. Na obszarze województwa pojedynczo występują ślady egzystencji ludzi z epoki mezolitu (ok. 9700–5500 p.n.e.). Zagęszczenie osadnictwa, a wraz z nim wyraźny wzrost liczby stanowisk archeologicznych, wystąpiło dopiero w epoce neolitu (ok. 5500–2200 p.n.e.). Odnotowano m.in. ślady bytności ludności kultur ceramiki wstęgowej rytej, ceramiki wstęgowej kłutej, lendzielskiej, pucharów lejkowatych, amfor kulistych, ceramiki sznurowej, pucharów dzwonowatych i grzebykowo-dołkowej. Stanowiska neolityczne, generalizując, występują na terenie całego województwa, choć przeważają na obszarach o dobrych glebach, zwłaszcza w powiecie raciborskim. Kolejny skokowy wzrost zagęszczenia osadnictwa i to niemal na całym obszarze województwa dokonał się w epoce brązu (ok. 2300/2200–750 p.n.e.) i we wczesnej epoce żelaza (750–400 p.n.e.), co odzwierciedla bardzo wyraźny wzrost liczby zabytków archeologicznych z tego przedziału czasowego. Zarejestrowano ślady starszobrzazowej ludności kultury przedłużyckiej (ok. 1600–1350 p.n.e.), ale okres ten był zdominowany przez ludność kultury łużyckiej (ok. 1350–400 p.n.e.) i stanowiska z epoki brązu oraz żelaza z reguły są związane z tą jednostką kulturową. Około 400 r. p.n.e. na tereny Górnego Śląska, w tym na ziemie dzisiejszego powiatu raciborskiego, dotarli Celtowie (ludność kultury lateńskiej). Ludność ta egzystowała na terenie Górnego Śląska do ok. 120 r. p.n.e. W tzw. okresie rzymskim (od ok. początku n.e. do ok. 375 r. n.e.) na obszarze województwa śląskiego występowało osadnictwo ludności kultury przeworskiej (raczej dopiero od II połowy II w.). W okresie wędrówek ludów (ok. 375–568) ludność ta opuściła tereny górnośląskie, stąd zasadniczo brak jest stanowisk datowanych na II połowę V i VI w. W początkach wczesnego średniowiecza, w VI w. na ziemiach polskich pojawiło się osadnictwo słowiańskie, przy czym na terenie województwa śląskiego najstarsze ślady Słowian pochodzą dopiero z VII w. i stopniowo osadnictwo to stawało się coraz gęstsze.

Istotnym etapem w kształtowaniu dziedzictwa kulturowego na terenie województwa był okres średniowiecza, w trakcie którego powstała czytelna do czasów współczesnych sieć

osadnicza, w tym większość zachowanych do dziś, lokowanych wzdłuż szlaków handlowych układów urbanistycznych, zarówno w części historycznej Małopolski, jak i Śląska. Prowadzone w obu regionach lokacje były wynikiem inicjowanej przez monarchów, rzadziej przez duchowieństwo lub rycerstwo, akcji urbanizacyjnej opartej na wzorach przestrzennych i prawnych z Europy Zachodniej. Na Śląsku intensywna akcja lokacyjna prowadzona była od I połowy XIII w., na co wpływ miały związki polityczne z odgrywającymi wówczas istotną rolę w Europie Środkowej Czechami, ponadto uwarunkowania lokalne, związane z dążeniami książąt piastowskich do ożywienia gospodarczego podległych terenów. Pierwsze lokacje (Cieszyn, Racibórz) dotyczyły obszarów będących od wczesnego średniowiecza siedzibami piastowskich grodów i kasztelanii, z kolei większość miast założono w II połowie XIII w., głównie z inicjatywy księcia Władysława Opolczyka. Akcja osadnicza w Małopolsce rozpoczęta została z inicjatywy Wacława II w końcu XIII w., choć już w czasach Bolesława Wstydlwego lokowano górniczy Sławków. U podstaw masowej, późnośredniowiecznej urbanizacji obszarów małopolskich stało powstanie Królestwa Polskiego w 1320 r., konsekwentnie prowadzona przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego polityka wszechstronnego zagospodarowywania i wzmocnienia obronnego kraju, a w końcu XIV w. działalność lokacyjna księcia opolskiego Władysława. Wraz z końcem XIII w. na obszarach śląskich, a na terenach małopolskich na przełomie XIV/XV w. ukończony został proces tworzenia sieci osadniczej o charakterze miejskim, nieznacznie rozbudowanej w kolejnych wiekach o pojedyncze założenia.

Z okresem średniowiecza wiąże się również usytuowany na granicy historycznej Małopolski i Śląska, cenny ze względu na wartości historyczne i krajobrazowe, legendarny Szlak Orlich Gniazd, czyli zespół ocalałych do dziś w formie ruin zamków i strażnic. Ponadto wymienić należy kształtującą się wówczas sieć parafialną oraz założenie znaczących i cennych obiektów sakralnych, m.in. klasztoru Paulinów na Jasnej Górze oraz klasztoru Cystersów w Rudach.

Mniej znaczący ze względu na wartość i rangę zabytków jest okres nowożytny, przy czym wymienić należy m.in. powstałą wówczas znaczącą liczbę kościołów z terenu Małopolski i Śląska. Z etapem tym wiąże się ponadto wiele ocalałych do dziś, choć niejednokrotnie przekształconych, zespołów rezydencjonalnych, skupionych przede wszystkim w północnej i zachodniej części regionu, a ponadto część spośród zachowanych zespołów zabudowy miejskiej, skupionych głównie w południowej i zachodniej części województwa, większość spośród zachowanych drewnianych obiektów sakralnych, rozlokowanych przede wszystkim w południowej, zachodniej i północnej części regionu, jak również sieć osadnicza i krajobraz kulturowy obszaru Beskidów.

Etapem, który zaważył na charakterze krajobrazu kulturowego środkowej i południowo-zachodniej części województwa (zarówno na Górnym Śląsku, jak i w Królestwie Kongresowym) oraz kilku historycznych ośrodków miejskich, był okres industrializacji, przypadający na czas od końca XVIII do połowy XX w. Dziedzictwem tych czasów są nie tylko licznie zachowane kompleksy związane z przemysłem wydobywczym, ciężkim czy włókienniczym, ale również kilkaset ocalałych osiedli i kolonii patronackich, nowe ośrodki z zespołami wielkomiejskiej zabudowy, siecią kościołów parafialnych, kompleksami gmachów użyteczności publicznych i zespołami rezydencjonalnymi. Począwszy od II połowy XVIII w., powszechnie propagowano

jednocześnie model miasta otwartego, który przyczynił się m.in. do rozbiórki średniowiecznych fortyfikacji miejskich i regulowania historycznych układów miejskich, co z kolei umożliwiło znaczną ich rozbudowę i przekształcenie w ośrodki wielkomijskie. Istotne znaczenie w rozwoju przestrzennym regionu, szczególnie części środkowej, odegrało również wprowadzenie transportu kolejowego w 1846 r., o fundamentalnym znaczeniu dla przemysłu.

Interesującym i istotnym pod względem historycznym i artystycznym etapem, dostrzegalnym przede wszystkim w krajobrazie miast Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, jest okres dwudziestolecia międzywojennego, tj. czas podziału Górnego Śląska pomiędzy Polskę i Republikę Weimarską, i związanej z nim rywalizacji politycznej oraz gospodarczej, co miało zasadniczy wpływ na charakter realizowanych w tym okresie inwestycji, tj. modernistycznych gmachów użyteczności publicznej czy budownictwa mieszkaniowego.

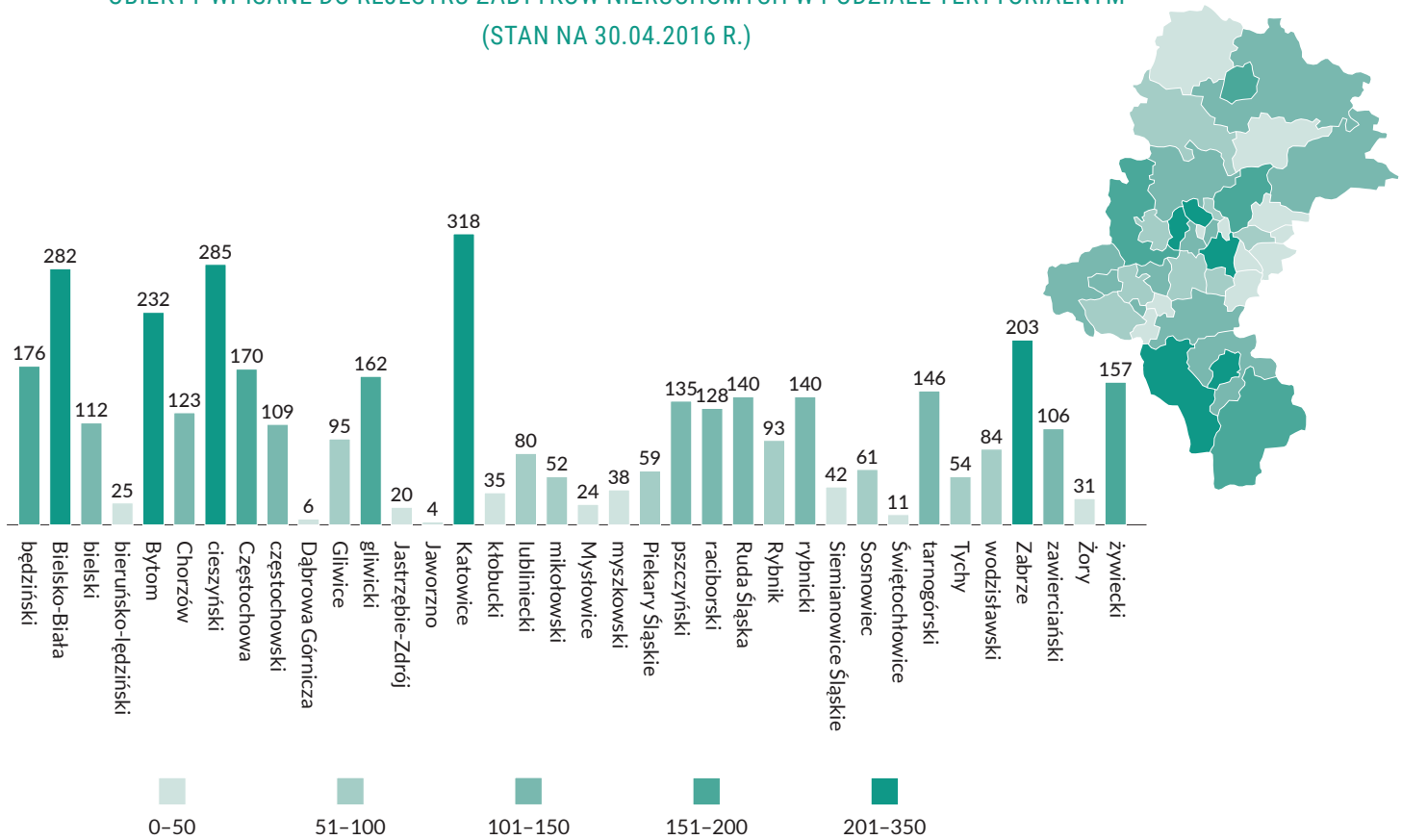
2.

PREZENTACJA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Według stanu bazy NID na dzień 30 kwietnia 2016 r. na terenie województwa śląskiego znajduje się 3938 obiektów wpisanych do rejestru zabytków, co stanowi 5,56% krajowego zasobu zabytkowego. Dane te upoważniają do stwierdzenia, że obszar województwa w skali całego kraju należy do regionów nasyconych zabytkami w stopniu średnim.

Cztery kompleksy, tj. zespół klasztorny oo. Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie, gmach Województwa i Sejmu Śląskiego w Katowicach, osiedle robotnicze Nikiszowiec w Katowicach oraz podziemia zabytkowej kopalni rud srebronośnych wraz ze sztolnią Czarnego Pstrąga w Tarnowskich Górach, pozostają wyróżnione poprzez uznanie za Pomniki Historii. Po zakończeniu opracowywania niniejszego Raportu, w marcu 2017 r., za kolejny Pomnik Historii z terenu województwa uznano Radiostację w Gliwicach, w lipcu 2017 r. zaś kopalnię rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach wpisano na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Spośród innych chronionych zabytków z terenu województwa, cennych ze względu na wartości historyczne, artystyczne bądź naukowe, wymienić należy m.in. powstałą w dużej mierze w II połowie XIII i na początku XIV w. sieć osadniczą; zespół średniowiecznych zamków i strażnic na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, zachowanych w formie trwałej ruiny; romańskie i gotyckie obiekty sakralne, m.in. w Cieszynie, Raciborzu i Siewierzu; późnośredniowieczne i nowożytnie drewniane obiekty sakralne (Bojszów, Ćwiklice, Gilowice, Gliwice Ostropa, Łaziska, Miasteczko Śląskie, Poniszowice, Sierakowice, Sieroty, Żernica itd.); nieliczne nowożytnie fortyfikacje bastionowe w Dankowie, Częstochowie Łodygowicach i Pilicy; zespół XVIII- i XIX-wiecznych kościołów ewangelickich na czele z Kościołem Jezusowym w Cieszynie; liczne założenia rezydencjonalne i krajobrazowe, w tym m.in. zespół pałacowo-parkowy w Pszczynie czy park

OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE TERYTORIALNYM (STAN NA 30.04.2016 R.)

pałacowy w Świerkłańcu, a ponadto awangardowy zespół rezydencji Prezydenta II RP w Wiśle; liczne kompleksy i obiekty przemysłowe na czele z zespołem zabudowy i podziemi kopalni Guido i Królowa Luiza oraz Główną Kluczową Sztolnią Dziedziczną w Zabrzu i zespołem Elektrociepłowni Szombierki w Bytomiu; kompleks Radiostacji w Gliwicach; osiedla i kolonie patronackie, w tym m.in. osiedla Nikiszowiec i Giszowiec w Katowicach; zabudowę modernistyczną z okresu dwudziestolecia międzywojennego, w tym funkcjonalistyczną ekspresjonistyczną oraz historyzującą na obszarze Bytomia, Gliwic, Katowic i Zabrza, na czele z zespołem kamienic i gmachów użyteczności publicznej, a także zespołem Katedry Chrystusa Króla oraz Kurii Archidiecezjalnej w Katowicach.

Obszar województwa śląskiego charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem w rozmieszczeniu zabytków, co związane jest ze złożonymi uwarunkowaniami historycznymi, w tym odmienną dynamiką rozwoju poszczególnych terenów. Skala zróżnicowania pomiędzy obszarami o najmniejszym i największym zagęszczeniu zabytków waha się od 4 chronionych obiektów w Jaworznie do 318 obiektów w Katowicach. Obszarami będącymi największymi skupiskami zabytków są ponadto miasta Bytom, Bielsko-Biała i Zabrze, oraz powiat cieszyński, a więc najważniejsze ośrodki i centra administracyjne przypadającego na XIX i I połowę XX w. okresu industrializacji na obszarze pruskiego Górnego Śląska oraz Śląska Austriackiego, a w przypadku Cieszyna i Bielska-Białej również historyczne ośrodki staromiejskie. Znaczącymi ze względu

na zagęszczenie zabytkami (do 200 wpisów) są również inne, szybko rozwijające się przede wszystkim od XIX w. ośrodki miejskie, jak m.in. Chorzów, Częstochowa, Gliwice, Ruda Śląska i Rybnik, a także obszary, miasta i stolice dawnych księstw śląskich, intensywnie rozwijające się przede wszystkim w okresie średniowiecza i w wiekach nowożytnych, tj. powiaty będziński, bielski, częstochowski, gliwicki, lubliniecki, mikołowski, pszczyński, raciborski, rybnicki, tarnogórski, wodzisławski, zawierciański i żywiecki. Najstabsze zagęszczenie zabytków (do 50 wpisów) występuje z jednej strony na obszarach zurbanizowanych w dużej mierze dopiero po II wojnie światowej, jak Dąbrowa Górnicza, Jastrzębie-Zdrój i Jaworzno, z drugiej strony wykształconych w XIX w. mniejszych ośrodkach przemysłowych, tj. Świętochłowice i Siemianowice Śląskie, a także obszarach o istotnym znaczeniu przede wszystkim w średniowieczu lub wiekach nowożytnych, jak rejon powiatów kłobuckiego i myszkowskiego.

Najliczniej reprezentowanym rodzajem zabytków są rozmieszczone na terenie całego województwa obiekty mieszkalne (1619; 8,25% zasobu krajowego o tego typu funkcji), w szczególności nowożytny oraz XIX-wieczne kamienice mieszczańskie i czynszowe, drewniane i murowane chałupy zagrodowe z XVIII i XIX w., zabudowa osiedli i kolonii patronackich z XIX i XX w. oraz kamienice i wille miejskie z I połowy XX w. Szczególnie wiele tego typu obiektów chronionych jest w Bielsku-Białej, Bytomiu, Cieszynie, Częstochowie, Katowicach oraz Zabrze, tj. w najważniejszych i największych na terenie województwa ośrodkach miejskich i przemysłowych.

Znaczący zasób stanowią zabytki sakralne (610 obiektów; 4,73%), w tym przede wszystkim wznoszone we wszystkich okresach kościoły parafialne i filialne, ponadto średniowieczne i nowożytny zespoły klasztorne, kaplice zamkowe, nowożytny i XIX-wieczne kalwarie, kaplice przydrożne, szpitalne i pałacowe, nowożytny i XIX-wieczne kościoły ewangelickie (specyfika przede wszystkim obszaru dawnego Śląska Austriackiego oraz miast Górnego Śląska), jak i nielicznie ocalałe budynki przedpogrzebowe i domy bractw przedpogrzebowych na cmentarzach żydowskich. Obiekty tego typu rozmieszczone są na terenie całego województwa, ale największe ich zagęszczenie występuje na obszarze powiatów cieszyńskiego, częstochowskiego, gliwickiego, raciborskiego, tarnogórskiego i żywieckiego, a także w Piekarach Śląskich i Katowicach.

Znacznie mniejszą grupę tworzą chronione obiekty użyteczności publicznej (350; 7,44%), wśród których znajdują się zarówno nowożytny, XIX- i XX-wieczne ratusze, kompleksy szpitalne, różnorakie budynki administracyjne, gmachy urzędów, dworców itp., jak i nowożytny karczmę. Największe zagęszczenie tego typu obiektów występuje na terenach dużych miast, tj. w Bielsku-Białej, Chorzowie, Katowicach i Rybniku, oraz w powiatach cieszyńskim i raciborskim.

Do rejestru wpisano również 222 zabytki o funkcji gospodarczej (9,50%). W grupie znalazło się wiele charakterystycznych dla zabudowy osiedli patronackich komórek gospodarczych z XIX i początku XX w., ponadto m.in. różnorodne, murowane i drewniane stodoły, spichlerze, obory, stajnie itp. z XVIII i XIX w. Najwięcej tego typu obiektów chronionych jest na terenie Bielska-Białej, Chorzowa, Gliwic, Katowic i Rybnika oraz powiatu cieszyńskiego.

Podobnej wielkości zasób stanowią obiekty poprzemysłowe (210; 8,46%), w tym m.in. XIX- i XX-wieczne kompleksy związane z przemysłem wydobywczym, przetwórczym i włókienni-

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Urbanistyka	Sakralne	Obronne	Publiczne	Zamki	Rezydencjonalne	Zieleń	Folwarczne	Gospodarcze	Mieszkalne	Przemysłowe	Cmentarze	Inne	Razem
Będziński	5	21	1	4	3	4	2	2	4	118	4	1	7	176
Bielsko-Biała	3	17	1	22	2	5	23	1	11	180	2	5	10	282
Bielski	1	21	0	6	2	12	10	11	5	24	9	5	6	112
Bieruńsko-łędziński	1	7	0	1	0	0	1	3	2	9	1	0	0	25
Bytom	4	19	0	14	0	2	5	2	4	168	7	3	4	232
Chorzów	3	12	1	25	0	0	4	0	5	61	4	1	7	123
Cieszyński	6	40	3	24	3	15	8	18	13	134	9	8	4	285
Częstochowa	1	16	2	10	0	2	2	0	0	123	6	7	1	170
Częstochowski	5	35	1	0	2	16	16	6	1	2	1	14	10	109
Dąbrowa Górnicza	0	4	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6
Gliwice	2	14	1	20	1	1	2	0	9	19	20	1	5	95
Gliwicki	3	30	0	9	2	15	11	20	5	60	3	1	3	162
Jastrzębie-Zdrój	0	4	0	10	0	2	3	0	0	0	0	0	1	20
Jaworzno	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	4
Katowice	2	31	0	51	0	2	12	1	45	125	26	8	15	318
Kłobucki	2	15	2	1	0	3	2	1	1	1	3	3	1	35
Lubliniecki	2	18	0	0	1	13	9	24	0	6	1	2	4	80
Mikołowski	1	14	0	5	0	5	6	0	0	16	0	3	2	52
Mysłowice	1	6	0	7	0	0	2	0	0	6	0	1	1	24
Myszkowski	3	16	0	1	5	1	2	0	0	3	0	4	3	38
Piekary Śląskie	0	48	0	3	0	0	1	0	2	2	0	1	2	59
Pszczynski	1	16	0	6	0	9	6	14	15	62	1	1	4	135
Raciborski	2	31	3	31	1	14	8	7	5	15	8	0	3	128
Ruda Śląska	5	11	0	8	0	0	2	0	27	71	15	0	1	140
Rybnik	2	8	0	23	1	1	3	0	6	42	6	0	1	93
Rybnicki	1	6	0	2	0	7	6	2	22	87	7	0	0	140
Siemianowice Śląskie	0	1	0	4	0	3	9	9	4	9	0	0	3	42
Sosnowiec	0	13	0	10	1	5	8	2	2	14	0	3	3	61
Świętochłowice	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	6	1	0	11
Tarnogórski	3	31	0	13	2	14	13	22	2	29	6	2	9	146
Tychy	0	2	0	4	0	1	4	1	11	5	22	0	4	54
Wodzisławski	1	30	0	6	1	5	4	5	6	20	5	0	1	84
Zabrze	2	12	0	16	0	1	1	1	5	130	27	5	3	203
Zawierciański	4	26	1	4	3	12	14	12	2	13	1	5	9	106
Żory	1	2	1	1	0	1	1	0	0	23	0	0	1	31
Żywiecki	1	29	1	8	2	6	9	13	8	42	5	25	8	157
Województwo	68	610	18	350	32	177	209	177	222	1619	210	110	136	3938
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	1076	12890	1105	4706	405	4847	7449	5332	2336	19626	2482	4802	3829	70885
Udział woj. w kraju (%)	6,32%	4,73%	1,63%	7,44%	7,90%	3,65%	2,81%	3,32%	9,50%	8,25%	8,46%	2,29%	3,55%	5,56%

czym, ponadto zespoły browarów, rzeźni, fabryk oraz elementy infrastruktury kolejowej z tego samego okresu, jak również nowożytny kuźnie, huty szkła, a nawet kopalnie rud srebrno-śnych, skupione m.in. na obszarach o największej od XIX w. dynamice rozwoju przemysłowego, tj. w Gliwicach, Katowicach, Rudzie Śląskiej, Tychach oraz Zabrze.

Niemal tyle samo chronionych jest założeń zabytkowej zieleni (209; 2,81%), w tym XIX-wiecznych i nowożytnych parków krajobrazowych, ogrodów dworskich oraz alei, XIX-wiecznych parków miejskich, ogrodów willowych z XIX i początku XX w. itp., najliczniej występujących m.in. w Bielsku-Białej i Katowicach oraz na obszarze powiatów częstochowskiego, gliwickiego, tarnogórskiego i zawierciańskiego.

Ponadto ochroną poprzez wpis do rejestru otoczono 177 zabytków rezydencjonalnych (3,65%), w tym zróżnicowane formalnie i stylistycznie pałace oraz dwory, wzniesione w okresie nowożytnym, w XIX i na początku XX w., skupione najliczniej na obszarze powiatów bielskiego, cieszyńskiego, częstochowskiego, gliwickiego, lublinieckiego, raciborskiego, tarnogórskiego i zawierciańskiego.

Analogicznej wielkości zasób tworzą także zabytki folwarczne (177; 3,32%), w dużej mierze XIX- i XVIII-wieczne, w tym m.in. oficyny, czworaki, spichlerze, stajnie, wozownie, stodoły, obory, owczarnie itp., których szczególnie wiele chronionych jest na obszarze powiatów cieszyńskiego, gliwickiego, lublinieckiego, pszczyńskiego, tarnogórskiego i zawierciańskiego.

Wpisami do rejestru zabytku objętych jest również 136 obiektów (3,55%) umownie określanych jako inne, m.in. różnego rodzaju ogrodzenia i elementy małej architektury. Chronionych jest ponadto 110 zabytkowych cmentarzy (2,29%), powstałych zarówno w okresie nowożytnym, jak i w XIX w., w tym nekropolie rzymskokatolickie, ewangelicko-augsburskie, żydowskie, prawosławne, a także komunalne, choleryczne i wojenne. Ochroną objęto również 68 układów urbanistycznych (6,32%), w tym przede wszystkim średniowieczne układy miast oraz założenia osiedli i kolonii robotniczych z XIX i początku XX w., w niewielkim zaś stopniu nowożytny układy miejskie i ruralistyczne. Układy miast średniowiecznych występują w zasadzie na obszarze całego województwa, z kolei zespoły osiedlowe są specyfiką krajobrazu przede wszystkim środkowej części regionu (miasta Górnośląskiego i Rybnickiego Okręgu Przemysłowego).

Najmniej reprezentatywnymi grupami zabytków w skali całego zasobu są średniowieczne zamki (32; 7,90%) oraz średniowieczne i nowożytny obiekty obronne (18; 1,63%), rozlokowane przede wszystkim w rejonie Jury Krakowsko-Częstochowskiej (powiaty będziński, częstochowski, myszkowski, zawierciański), na obszarze powiatów cieszyńskiego, kłobuckiego i raciborskiego.

W podziale chronionego zasobu na czas powstania najliczniejszą grupę stanowią zabytki datowane na XIX w. (1662; 5,39% zasobu krajowego z tego okresu), w tym m.in. wielkomiejskie zabudowy mieszkaniowe, gmachy użyteczności publicznej, kościoły, zespoły osiedli robotniczych oraz kompleksy poprzemysłowe i zabytki techniki, a ponadto zlokalizowane przeważnie poza miastami zespoły rezydencjonalne wraz z założeniami parkowymi, zespoły dworskie i folwarczne oraz zabudowa zagrodowa. Do obszarów, na których zlokalizowanych jest najwięcej chronionych zabytków z tego okresu, należy m.in. Bielsko-Biała, Częstochowa, Katowice oraz powiat gliwicki.

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII
Z WYŁĄCZENIEM UKŁADÓW URBANISTYCZNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Do poł. XIII w.	Poł. XIII-XV w.	XVI-XVIII w.	XIX w.	XX w.	Brak danych	Razem obiektów
Będziński	3	5	31	32	99	1	171
Bielsko-Biała	0	4	95	137	38	5	279
Bielski	0	1	54	43	9	4	111
Bieruńsko-łędziński	0	0	8	15	1	0	24
Bytom	0	2	5	81	139	1	228
Chorzów	0	0	1	40	78	1	120
Cieszyński	1	8	163	78	21	8	279
Częstochowa	0	5	23	114	27	0	169
Częstochowski	0	7	53	33	10	1	104
Dąbrowa Górnicza	0	0	4	1	1	0	6
Gliwice	0	6	16	41	29	1	93
Gliwicki	0	9	36	108	1	5	159
Jastrzębie-Zdrój	0	0	6	7	6	1	20
Jaworzno	0	0	0	4	0	0	4
Katowice	0	0	2	107	202	5	316
Kłobucki	0	7	18	8	0	0	33
Lubliniecki	1	3	17	40	17	0	78
Mikołowski	0	0	18	25	6	2	51
Mysłowice	0	1	0	13	8	1	23
Myszkowski	1	7	17	8	0	2	35
Piekary Śląskie	0	0	0	47	12	0	59
Pszczynski	0	1	65	60	7	1	134
Raciborski	3	5	22	88	5	3	126
Ruda Śląska	0	0	0	96	37	2	135
Rybnik	0	1	10	41	39	0	91
Rybnicki	0	0	4	21	113	1	139
Siemianowice Śląskie	0	0	0	27	13	2	42
Sosnowiec	0	0	5	30	21	5	61
Świętochłowice	0	0	0	5	6	0	11
Tarnogórski	0	5	54	53	17	14	143
Tychy	0	0	4	34	15	1	54
Wodzisławski	0	2	15	30	36	0	83
Zabrze	0	0	4	33	163	1	201
Zawierciański	1	7	40	51	0	3	102
Żory	0	2	4	21	3	0	30
Żywiecki	0	6	31	90	23	6	156
Województwo	10	94	825	1662	1202	77	3870
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	450	3950	16625	30812	13947	4025	69809
Udział woj. w kraju (%)	2,22%	2,38%	4,96%	5,39%	8,62%	1,91%	5,54%

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Drewniane		Murowane		Ziemne	Glinobitka	Ruda darniowa	Betonowe	Metalowe	Brak danych	Razem
	więrcowa/ inna	szkieletowe	cegłane	kamiennie							
Będziński	14	0	151	1	0	0	0	0	0	2	168
Bielsko-Biała	6	0	244	0	0	0	0	0	1	0	251
Bielski	10	0	84	2	0	0	0	0	0	0	96
Bieruńsko-lędziński	5	0	18	0	0	0	0	0	0	0	23
Bytom	2	0	212	5	0	0	0	1	0	0	220
Chorzów	1	0	110	1	0	0	0	1	1	1	115
Cieszyński	29	0	231	1	0	0	0	1	1	0	263
Częstochowa	0	0	152	7	0	0	0	0	0	1	160
Częstochowski	9	0	63	2	0	0	0	0	0	0	74
Dąbrowa Górnicza	2	0	4	0	0	0	0	0	0	0	6
Gliwice	5	1	78	4	0	0	0	1	1	0	90
Gliwicki	14	2	124	5	0	0	0	0	2	0	147
Jastrzębie-Zdrój	1	0	16	0	0	0	0	0	0	0	17
Jaworzno	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	4
Katowice	8	0	279	4	0	0	0	0	0	5	296
Kłobucki	5	0	22	0	1	0	0	0	0	0	28
Lubliniecki	9	0	58	0	0	0	0	0	0	0	67
Mikołowski	2	0	38	0	0	0	0	0	0	2	42
Mysłowice	0	0	20	0	0	0	0	0	0	0	20
Myszkowski	1	0	21	7	0	0	0	0	0	0	29
Piekary Śląskie	2	0	55	0	0	0	0	0	0	0	57
Pszczynski	27	3	97	0	0	0	0	0	0	0	127
Raciborski	9	0	105	0	0	0	0	2	2	0	118
Ruda Śląska	0	0	115	17	0	0	0	0	0	1	133
Rybnik	2	0	86	0	0	0	0	0	0	0	88
Rybnicki	3	0	128	0	0	0	0	0	0	2	133
Siemianowice Śląskie	0	0	33	0	0	0	0	0	0	0	33
Sosnowiec	1	0	46	3	0	0	0	0	0	0	50
Świętochłowice	0	0	10	0	0	0	0	0	0	0	10
Tarnogórski	10	0	107	10	0	0	0	0	0	1	128
Tychy	1	0	48	0	0	0	0	0	0	1	50
Wodzisławski	7	0	71	0	0	0	0	0	1	0	79
Zabrze	1	2	185	0	1	0	0	0	3	3	195
Zawierciański	6	0	63	14	0	0	0	0	0	0	83
Żory	0	0	29	0	0	0	0	0	0	0	29
Żywiecki	11	0	106	0	1	0	0	0	1	3	122
Województwo	203	8	3213	83	3	0	0	6	13	22	3551
Polska (całość zasobu rejestru zabytków)	5251	1041	47924	1805	185	11	5	305	180	851	57558
Udział woj. w kraju (%)	3,87%	0,77%	6,70%	4,60%	1,62%	0,00%	0,00%	1,97%	7,22%	2,59%	6,17%

Mniej liczną grupę tworzą zabytki powstałe w XX w. (1202; aż 8,62% datowanego na ten okres zasobu krajowego). W grupie tej dominują przede wszystkim wielkomiejskie zabudowy mieszkaniowe, gmachy użyteczności publicznej i kościoły, osiedla i kolonie patronackie, a także kompleksy przemysłowe i zabytki techniki. Obszarami o największym zagęszczeniu zabytków z XX w. są m.in. Bytom, Katowice i Zabrze oraz powiat rybnicki.

Ponadto w rejestrze znajdują się obiekty datowane na XVI–XVIII w. (825; 4,96% zasobu krajowego). Są to przede wszystkim zabytki sakralne, w tym liczna grupa kościołów drewnianych, zespoły rezydencjonalne z towarzyszącymi założeniami parkowymi i folwarkami, ponadto zespoły zabudowy staromiejskiej i gmachy użyteczności publicznej, zlokalizowane w dużej mierze w Bielsku-Białej, powiatach cieszyńskim, pszczyńskim i tarnogórskim.

Mało reprezentatywną grupę stanowią obiekty datowane na okres od połowy XIII do XV w. (94; 2,38%). Są to przede wszystkim obiekty sakralne, budowle obronne i zamki, a także układy urbanistyczne, zlokalizowane m.in. w powiatach będzińskim, cieszyńskim, gliwickim, kłobuckim, myszkowskim, raciborskim i żywieckim.

Najmniej liczną grupę tworzą obiekty powstałe do połowy XIII w. (10; 2,22%), w tym sakralne i zamki. Zabytki te zlokalizowane są na terenie powiatów będzińskiego, cieszyńskiego, lublinieckiego, raciborskiego i zawierciańskiego.

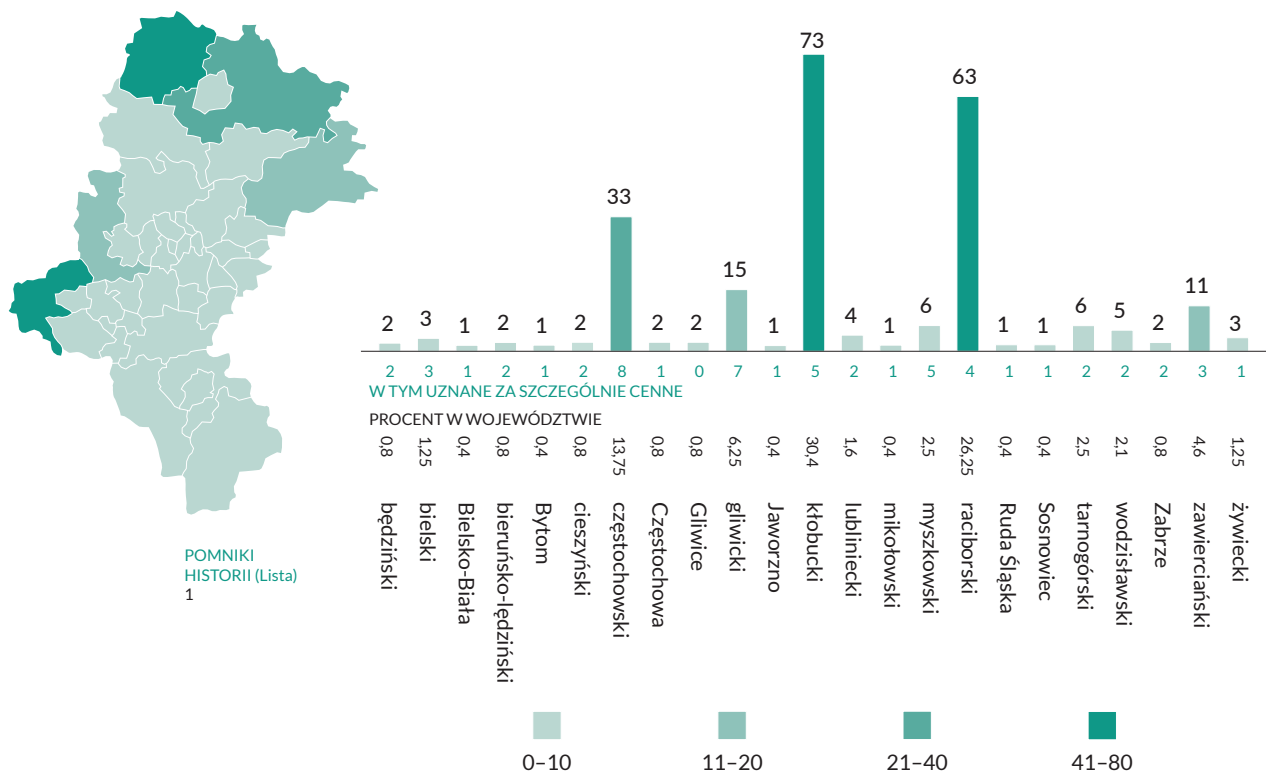
Wśród chronionego zasobu dominują obiekty murowane z cegły (3213; 6,70% zasobu krajowego), a więc wzniesione w konstrukcji i z materiału powszechnie stosowanego od wieków w dużej części regionu, wyłączając tradycyjne budownictwo zagrodowe w rejonie Beskidów oraz np. typową zabudowę miast i wsi w rejonach historycznie przynależących do Małopolski. Na tym tle niewiele (zaledwie 83 budowle; 4,60%) stanowią obiekty murowane z kamienia, w tym m.in. duża część założeń zamkowych i obronnych. Ochroną objęte są zabytki wzniesione z drewna w konstrukcji wieńcowej (203; 3,87%), w tym przede wszystkim dość licznie jeszcze zachowane późnośredniowieczne i nowożytnie kościoły oraz tradycyjna zabudowa zagrodowa w rejonie Beskidów. Ponadto w rejestrze znajdują się obiekty wzniesione z drewna w konstrukcji szkieletowej (8; 0,77%). Należy również odnotować, że do rejestru wpisano obiekty wzniesione przy użyciu metalu (13; 7,22%) oraz wybudowane przy użyciu betonu (6; 1,97%).

3.

PREZENTACJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA

Na obszarze województwa śląskiego znajduje się 240 stanowisk wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych. W skali kraju liczba ta stanowi jedynie 3,1% zabytków objętych ochroną poprzez wpis do rejestru. Pod względem liczby stanowisk rejestrowych województwo śląskie plasuje się na dwunastym miejscu. Warto dodać, że w regionie zarejestrowanych i zewidencjonowanych (posiadających Kartę Ewidencji Zabytku Archeologicznego) jest ok. 10 tys.

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE POWIATY, Z WYDRĘBNIENIEM UZNANYCH W TRAKCIE WERYFIKACJI ZA SZCZEGÓLNIENIE CENNE (STAN NA 30.04.2016 R.)

zabytków archeologicznych (z ok. 450 tys. zewidencjonowanych na terenie całego kraju, czyli 2,2%). 56 zabytków z terenu województwa śląskiego uznaje się za szczególnie cenne, są to z reguły zabytki o własnej formie terenowej (grodziska i gródki) oraz relikty zamków, a więc relikty budowli średniowiecznych. Na szczególną uwagę zasługuje wczesnośredniowieczne grodzisko w Lubomi, które razem z późnośredniowiecznym gródkiem stożkowatym, położonym w tym samym kompleksie leśnym, tworzy unikatowy zespół średniowiecznych relikwów obiektów obronnych drewniano-ziemnych. Najwięcej szczególnie cennych zabytków znajduje się na obszarze powiatów częstochoowskiego (8), gliwickiego (7), kłobuckiego (5), myszkowskiego (5) i raciborskiego (4). W pozostałych powiatach tej klasy zabytki występują pojedynczo. Jedynym obiektem powiązany z listą Pomników Historii jest stanowisko zlokalizowane na Jasnej Górze w Częstochowie, przy czym należy zaznaczyć, że będący Pomnikiem Historii zespół klasztorny wyróżniono przede wszystkim ze względu na wyjątkowe wartości historyczne i artystyczne.

Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na obszarze województwa nie jest równomierne. Z 36 powiatów tylko 23 (64%) mają na swoim terenie zabytki archeologiczne wpisane do rejestru, choć należy zauważyć, że na obszarze województwa znajduje się aż 19 miast na prawach powiatu – są to jednostki niewielkie obszarowo i w dużym stopniu zabudowane, a co za tym idzie trudno tu o stanowiska archeologiczne. Na terenach leśnych (górkich) i silnie zurbanizowanych stanowiska archeologiczne również występują

nielicznie. Obszar województwa jest bowiem dosyć gęsto zalesiony (grunty leśne oraz zadrzewione-zakrzewione zajmują 33,5% powierzchni), a ponadto w dużym stopniu zurbanizowany (12,5% powierzchni) – zwłaszcza w centralnej części.

Najwięcej stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków zlokalizowanych jest w północnej części województwa. Stanowiska znajdują się w powiatach kłobuckim (73; 30,41%), częstochowskim (33; 13,75%), dalsze 2 w Częstochowie (0,83%), kolejnych 10 w powiatach lublinieckim (4; 1,66%) i myszkowskim (6; 2,5%), a ponadto 11 (4,58%) w zawierciańskim. W sumie w północnej części województwa rozmieszczonych jest aż 129 (53,75%) zabytków archeologicznych objętych wpisem do rejestru. Środkowa część województwa jest silnie zurbanizowana (tu znajduje się tzw. Górnośląski Okręg Przemysłowy) i podzielona na wiele powiatów. Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru występują na terenie 13 powiatów i jest ich łącznie 102 (42,5%). Zdecydowanie najliczniej zabytki archeologiczne skupione są w powiatach raciborskim (63; 26,25%) i gliwickim (15; 6,25%), a więc w zachodnich rejonach środkowej części województwa. Na południu województwa, w rejonach górzystych i najbardziej zalesionych, zlokalizowanych jest znacząco mniej stanowisk rejestrowych. W 4 powiatach (bielskim, Bielsko-Biała, cieszyńskim i żywieckim) występuje tylko 9 (3,75%) zabytków archeologicznych objętych wpisem.

Zróżnicowane rozmieszczenie stanowisk wpisanych do rejestru wynika przede wszystkim z odmiennej specyfiki regionów. Najwięcej stanowisk zlokalizowanych jest na terenach rolniczych, najmniej – na obszarach zalesionych i silnie zurbanizowanych. Nie bez znaczenia były też zmiany administracyjne oraz czynnik ludzki, tzn. zróżnicowana strategia konserwatorska poszczególnych urzędów wchodzących w skład obecnej struktury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków.

Najwięcej zabytków wpisano do rejestru archeologicznego w latach 1968–1970 i 1972 – łącznie aż 167 (69,58%), a więc ponad 2/3. Stanowiska te zlokalizowane są głównie w powiatach kłobuckim (67) i raciborskim (40). Wpisy te wyprzedzają więc rozpoczęcie programu Archeologicznego Zdjęcia Polski. Trzeba podkreślić, że od lat 80. liczba wpisów do rejestru zabytków archeologicznych gwałtownie zmalała, a od wejścia w życie *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* tylko 1 stanowisko objęto wpisem.

W analizowanym zbiorze najliczniej występują stanowiska o charakterze osadniczym, tj. osady (96 stanowisk; 40%), bądź najprawdopodobniej osadniczym, tzw. inne (stanowisko archeologiczne, pracownia krzemieniarska – 56 obiektów; 23,33%). Z reguły są to tzw. stanowiska płaskie, w zdecydowanej większości niebadane wykopaliskowo. Stosunkowo liczną grupą zabytków są grodziska (42 obiekty, 17,5%), w większości późnośredniowieczne tzw. gródki stożkowate. Większość grodzisk i gródków była badana wykopaliskowo. Należy dodać, że obiekty te często są zalesione i zadrzewione. Kolejną grupą stanowisk wpisanych do rejestru zabytków są cmentarzyska płaskie (23; 9,58%) i kurhanowe (1; 0,41%). Cmentarzyska te najczęściej łączone są z kulturą łużycką, znacznie rzadziej z przeworską, poza tym 1 cmentarzysko nie ma określonej chronologii, a jedyne cmentarzysko kurhanowe datowane jest na okres wczesnego średniowiecza. Stanowiska te często były badane wykopaliskowo, pojedyncze w całości, a większość z nich położona jest na terenie zalesionym lub na polach

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE WEDŁUG FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM KONIECZNOŚCI JEJ AKTUALIZACJI
(STAN NA 30.04.2017 R.)

Powiat	Funkcja																								
	obronna			obrzędowa							osadnicza/mieszkalna												sepulkralna		
	grodzisko	fortyfikacje	fortalicja	depozyt	kościół, świątynia, kaplica	zespół klasztorny, eremicki	krag kamienny	menhir	miejsce kultu, miejsce ofiarne	inne	dwór	folwark	jaskinia	jurydyka	miasto	obozowisko	osada, wieś	pałac	relikty architektury	schronisko skalne	ślad osadniczy	zamek	inne	kurhanowy	megakylon
Będziński	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Bielski	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Bielsko-Biała	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bieruńsko-lędzki	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bytom	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Cieszyński	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Częstochowski	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	21	0	0	0	0	2	2	0	0	0
Częstochowa	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gliwice	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gliwicki	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Jaworzno	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kłobucki	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	37	0	0	0	0	2	14	0	0	0
Lubliński	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Mikołowski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Myszkowski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	2	1	0	0	0
Raciborski	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	0	0	0	0	0	37	0	0	0
Ruda Śląska	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sosnowiec	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tarnogórski	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Wodzisławski	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Zabrze	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Zawierciański	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Żywiecki	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Razem w województwie	42	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	0	0	0	96	0	3	0	0	11	56	0	0	0
Procent w województwie	17,50%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,41%	0,41%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	1,66%	0,0%	0,0%	0,0%	40,00%	0,0%	1,25%	0,0%	0,0%	4,58%	23,33%	0,0%	0,0%	0,0%
Konieczność aktualizacji przedmiotu ochrony (liczba)	18					1	1					0				22		3			5	18			

Funkcja																									Razem		
sepulkralna														gospodarcza							Określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji	liczba	procent				
grób						cmentarzysko								infrastruktura	miejsce eksploatacji surowca	miejsce produkcji	inne	kompleks osadniczy	kopiec	pole bitwy				skarb	wały	inne	
płaski					inne	kurhanowe	megalityczne	płaskie																			
skrzynkowy	w obstawie kamiennym i/lub brukiem	z kamieniami nagrobnymi	jamowy	popielnicowy				inne	grobny skrzynkowy	grobny w obstawach kamiennych i/lub brukami	z kamieniami nagrobnymi	grobny jamowy	grobny popielnicowy														inne
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1,25	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	33	13,75	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	15	6,25	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	17	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	73	30,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	1,6	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	2,5	
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	63	26,25	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,4	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	2,5	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	2,1	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0,8	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	4,6	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1,25	
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	23	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	240		
0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,41%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	9,58%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,83%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,00%		
							0							3						0						71	

ornych. Poza tym należy zwrócić uwagę, że zdecydowana większość cmentarzysk wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w powiecie kłobuckim (17). Na analizowanym obszarze znajdują się również obiekty określone jako zamki (11; 4,58%; 5 – do aktualizacji przedmiotu ochrony). Większość z nich mieści się w północnej części województwa, na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej, podobnie jak 3 „relikty architektury”, de facto późnośredniowieczne tzw. strażnice. Wiele z tych obiektów było rozpoznawanych wykopaliskowo. Pozostałe rodzaje stanowisk występują w pojedynczych przypadkach. Należy zauważyć, że liczba stanowisk jaskiniowych wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego jest zdecydowanie zbyt mała (4; 1,66%).

Omówienie liczebności zabytków w województwie ze względu na ich datowanie jest jedną z bardziej problematycznych kwestii ze względu na często dosyć dowolne i mało precyzyjne określenia w decyzjach. Poniższe informacje należy więc traktować ostrożnie.

Najliczniej występującą grupę stanowią zabytki z epoki kamienia, często jednak 2–3 fazowe (łącznie 92; 38,33%; z tego 17 do aktualizacji chronologii). Stanowiska z tej epoki (paleolitu, mezolitu, neolitu) zdecydowanie najęściej występują na obszarze powiatu raciborskiego. Drugą dużą grupą są stanowiska z epoki brązu, czasem z innymi fazami (w sumie 56 osad, cmentarzysk, stanowisk archeologicznych i grodzisk; 23,33%; z tego chronologia 10 powinna być zaktualizowana). Stanowiska te wyraźnie dominują na terenie powiatu kłobuckiego. Do okresu wpływów rzymskich (datowanie wiodące) przypisane są 22 stanowiska (9,16%; przy czym niektóre z nich są kilkufazowe; konieczność aktualizacji chronologii występuje w 10 przypadkach). Stanowiska z okresu wpływów rzymskich to głównie osady, w kilku przypadkach cmentarzyska, występujące w większości na terenie powiatu kłobuckiego. Na okres średniowiecza datowanych jest 59 obiektów (24,58%; z tego w 29 przypadkach decyzje należy zaktualizować; ok. 2/3 z tych obiektów to zabytki późnośredniowieczne). Stanowiska średniowieczne to z reguły grodziska, gródki stożkowate i zamki, relatywnie równomiernie rozprzeszczerzone na terenie województwa. Poza tym kilka stanowisk datowanych jest na okres nowożytny, a w kilku przypadkach chronologia jest nieznaną.

Około 85 chronionych stanowisk przebadano wykopaliskowo, w tym przede wszystkim grodziska, gródki stożkowate, zamki i cmentarzyska. Badania wykopaliskowe miały jednak nieduży wpływ na kształt rejestru. Warto zauważyć, że w województwie śląskim nie ma ani jednego przykładu, w którym po badaniach wykopaliskowych zmodyfikowano decyzję, w sytuacji gdy w wyniku badań doprecyzowano chronologię stanowiska.

Zasadność wpisu wielu zabytków do rejestru (111) wydaje się obecnie dyskusyjna, co dotyczy przede wszystkim tzw. stanowisk płaskich, które nie były potwierdzone wykopaliskowo, a jedyne informacje na ich temat oparto na rozpoznaniu powierzchniowym. Jednak w momencie wpisu niemal wszystkich zabytków obowiązywała inna rzeczywistość prawna i w tym kontekście można przyjąć, że wszystkie wpisy były zasadne, ponieważ dawały jakąkolwiek ochronę prawną. Brakuje natomiast przykładów wpisu do rejestru osad i cmentarzysk przygodowych, choć w kilku przypadkach byłoby to możliwe i zasadne (np. Grodzisko). Analogicznie prezentuje się sytuacja kompleksów stanowisk osadowych i sepulkralnych.

Warto wspomnieć, że załączniki graficzne do decyzji o wpisie przeważnie charakteryzują się słabą jakością, co znacznie utrudnia określenie rzetelnej lokalizacji i granic ochrony za-

bytku. W ramach weryfikacji ustalono, że aż 174 decyzje mają nieformalne załączniki graficzne, natomiast jedynie 12 posiada załączniki, które można uznać za formalne. W 36 przypadkach granice ochrony danego zabytku należy uznać za nieokreślone. Stwierdzono ponadto, że tylko w 14 przypadkach granice ochrony zostały wyznaczone jednoznacznie właściwie, w aż 138 przypadkach nieprecyzyjnie, a co najmniej 43 wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia). Problem z określeniem granic ochrony stanowisk archeologicznych jest trudny do rozwiązania i w dużej mierze wynika ze specyfiki dziedzictwa archeologicznego. Dostyc często lokalizacja stanowiska według decyzji nie zgadza się z lokalizacją zabytku w dokumentacji Archeologicznego Zdjęcia Polski. Nie wszystkie stanowiska rejestrowe są również uwzględnione w ewidencji Archeologicznego Zdjęcia Polski, 8 zabytków nie posiada tego typu dokumentacji (również w przypadkach, gdy obszar był już badany powierzchniowo w ramach programu Archeologicznego Zdjęcia Polski).

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO MOŻLIWOŚCI ICH IDENTYFIKACJI W TERENIE
(STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Miejsce wskazane w decyzji zidentyfikowane w terenie		Stanowisko zidentyfikowane w terenie		Stanowisko niezidentyfikowane w terenie		W tym niezidentyfikowane w terenie, ponieważ prawdopodobnie nie istnieje		Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Będziński	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bielski	3	1,25%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	3
Bielsko-Biała	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Bieruńsko-łędziński	2	0,83%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	2
Bytom	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Częstochowa	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	2
Częstochowski	33	13,75%	20	8,33%	13	5,41%	2	0,83%	33
Cieszyński	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	2
Gliwice	2	0,83%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	2
Gliwicki	15	6,25%	10	4,16%	5	2,08%	1	0,41%	15
Jaworzno	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Kłobucki	73	30,41%	17	7,08%	56	23,33%	0	0,00%	73
Lubliniecki	4	1,66%	3	1,25%	1	0,41%	0	0,00%	4
Mikołowski	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Myszkowski	6	2,50%	6	2,50%	0	0,00%	0	0,00%	6
Raciborski	63	26,25%	16	6,66%	47	19,58%	2	0,83%	63
Ruda Śląska	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Sosnowiec	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Tarnogórski	6	2,50%	4	1,66%	2	0,83%	0	0,00%	6
Wodzisławski	5	2,08%	4	1,66%	1	0,41%	0	0,00%	5
Zabrze	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	2
Zawierciański	11	4,58%	5	2,08%	6	2,50%	0	0,00%	11
Żywiecki	3	1,25%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	3
Razem w województwie	240	100,00%	105	43,75%	135	56,25%	5	2,08%	240

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH Z UWZGLĘDNIENIEM INFORMACJI OTRZYMANÝCH W TRAKCIE
WERYFIKACJI DOTYCZĄCYCH ZASADNOŚCI WPISU ORAZ LOKALIZACJI I GRANIC ZABYTEKU PODANYCH
W DECYZJI (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Lokalizacja						Nieuzasadniony wpis w momencie jego powstania (zasadność wpisu wątpliwa)	
	zgodna z decyzją		niezgodna z decyzją (potrzeba poprawienia lokalizacji)		niemożliwa do ustalenia			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	3	1,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
Bytom	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	4	1,66%	0	0,00%	0	0,00%	20	8,33%
Gliwice	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
Gliwicki	8	3,33%	3	1,25%	1	0,41%	2	0,83%
Jaworzno	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	19	7,91%	2	0,83%	14	5,83%	43	17,91%
Lubliniecki	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	5	2,08%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	4	1,66%	0	0,00%	3	1,25%	35	14,58%
Ruda Śląska	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	3	1,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	8	3,33%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
Razem w województwie	68	27,91%	5	2,08%	18	7,50%	111	46,25%

Granice ochrony									
oznaczone właściwie		nieokreślone		określone nieprecyzyjnie		określone, ale poprawność obecnie niemożliwa do zweryfikowania		określone niepoprawnie/ wymagają zmiany (rozszerzenia lub zawężenia)	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	2	0,83%
0	0,00%	6	2,50%	28	11,66%	20	8,33%	8	3,33%
0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
0	0,00%	4	1,66%	7	2,91%	5	2,08%	4	1,66%
0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,41%	22	9,16%	40	16,66%	32	13,33%	6	2,50%
2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
1	0,41%	3	1,25%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%
0	0,00%	4	1,66%	55	22,91%	54	22,50%	7	2,91%
0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,25%	2	0,83%
1	0,41%	3	1,25%	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%
1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
1	0,41%	0	0,00%	8	3,33%	9	3,75%	1	0,41%
0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	2	0,83%	2	0,83%
14	5,83%	51	21,25%	138	57,50%	131	54,58%	44	17,91%

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
NIERUCHOMYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

IV. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTEKÓW WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Prowadzoną w latach 2009–2016 weryfikacją rejestru zabytków nieruchomych w województwie śląskim objęto 3625 zabytków nieruchomych oraz 64 zabytki nieruchome obszarowe. Z uwagi na odmienną specyfikę zabytków, obie grupy omówione zostaną osobno.

W toku prac ustalono, że 3115 (85,93%) zabytków nieruchomych, w tym wszystkie uznane za Pomniki Historii, zachowało się w dobrym lub względnie dobrym stanie i nie wymaga pilnej interwencji konserwatorskiej. Za niepokojące zjawisko uznano z kolei znaczącą liczbę zabytków wytypowanych jako zagrożone, tj. 285 (7,86%) obiektów. Ustalono ponadto, że aż 157 (4,33%) zabytków z obszaru województwa uległo całkowitemu zniszczeniu, de facto nie istnieje, mimo iż nadal figuruje w rejestrze, natomiast kolejne 41 (1,13%) utraciło wartości zabytkowe, w efekcie czego co najmniej połowa kwalifikuje się obecnie do skreślenia z rejestru. Ponadto odnotowano, że do zasobu rejestrowego jedynie formalnie przynależą 7 zabytków, które faktycznie przeniesione zostały do skansenów i figurują w inwentarzach muzealnych, jak również 17 obiektów, których nie zidentyfikowano w terenie.

Rzeczywisty stan chronionego zasobu oraz skalę negatywnych zjawisk dokładniej obrazują zestawienia wytypowanych grup zabytków w podziale według funkcji pierwotnej, chronologii, materiału, a także zależności pomiędzy stanem zachowania obiektów a rodzajem własności i funkcją pierwotną oraz oceną sposobu użytkowania.

W podziale na funkcję, największą liczbę zabytków niezagrożonych wytypowano wśród obiektów mieszkalnych (1374; 89,39% zabytków mieszkalnych w województwie) oraz

**OBIEKTY WPISANE DO REJESTRU ZABYTKÓW W WOJEWÓDZTWIE W PODZIALE WG STANU ZACHOWANIA
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Translokowane	Nieidentyfikowane	Przeniesione do muzeów	Razem
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent				
Będziński	153	90,00%	6	3,53%	2	1,18%	8	4,71%	0	1	0	170
Bielsko-Biała	222	83,15%	28	10,49%	1	0,37%	13	4,87%	0	3	0	267
Bielski	82	85,42%	5	5,21%	2	2,08%	7	7,29%	0	0	0	96
Bieruńsko-lędziński	13	56,52%	2	8,70%	0	0,00%	7	30,43%	0	0	1	23
Bytom	169	78,24%	45	20,83%	0	0,00%	1	0,46%	0	1	0	216
Chorzów	52	91,23%	5	8,77%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	57
Cieszyński	229	82,67%	20	7,22%	6	2,17%	17	6,14%	1	1	3	277
Częstochowa	159	98,15%	1	0,62%	2	1,23%	0	0,00%	0	0	0	162
Częstochowski	98	95,15%	4	3,88%	0	0,00%	1	0,97%	0	0	0	103
Dąbrowa Górnicza	5	83,33%	0	0,00%	1	16,67%	0	0,00%	0	0	0	6
Gliwice	70	80,46%	15	17,24%	1	1,15%	1	1,15%	0	0	0	87
Gliwicki	124	78,98%	18	11,46%	6	3,82%	9	5,73%	0	0	0	157
Jastrzębie-Zdrój	18	90,00%	1	5,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0	0	20
Jaworzno	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	0	0	0	4
Katowice	275	94,18%	11	3,77%	1	0,34%	5	1,71%	0	0	0	292
Kłobucki	27	81,82%	4	12,12%	1	3,03%	1	3,03%	0	0	0	33
Lubliniecki	62	79,49%	15	19,23%	0	0,00%	1	1,28%	0	0	0	78
Mikołowski	49	96,08%	1	1,96%	0	0,00%	1	1,96%	0	0	0	51
Mysłowice	23	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	23
Myszkowski	24	68,57%	7	20,00%	4	11,43%	0	0,00%	0	0	0	35
Piekary Śląskie	53	96,36%	0	0,00%	0	0,00%	2	3,64%	0	0	0	55
Pszczynski	96	74,42%	5	3,88%	1	0,78%	25	19,38%	0	1	1	129
Raciborski	100	84,03%	15	12,61%	0	0,00%	1	0,84%	0	2	1	119
Ruda Śląska	110	88,00%	10	8,00%	1	0,80%	4	3,20%	0	0	0	125
Rybnik	77	92,77%	5	6,02%	0	0,00%	0	0,00%	0	1	0	83
Rybnicki	110	79,14%	4	2,88%	2	1,44%	22	15,83%	1	0	0	139
Siemianowice Śląskie	27	71,05%	10	26,32%	0	0,00%	1	2,63%	0	0	0	38
Sosnowiec	49	81,67%	7	11,67%	1	1,67%	2	3,33%	0	1	0	60
Świętochłowice	7	77,78%	2	22,22%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	9
Tarnogórski	104	86,67%	7	5,83%	3	2,50%	6	5,00%	0	0	0	120
Tychy	43	82,69%	7	13,46%	0	0,00%	1	1,92%	0	1	0	52
Wodzisławski	57	80,28%	4	5,63%	1	1,41%	7	9,86%	0	1	1	71
Zabrze	181	98,37%	3	1,63%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	184
Zawierciański	73	74,49%	16	16,33%	3	3,06%	5	5,10%	0	1	0	98
Żory	28	93,33%	2	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0	30
Żywiecki	145	92,95%	0	0,00%	2	1,28%	6	3,85%	0	3	0	156
Województwo	3115	85,93%	285	7,86%	41	1,13%	157	4,33%	3	17	7	3625

sakralnych (552; 97,53%), choć ze względu na znaczny odsetek procentowy należałoby również wymienić cmentarze (94,29%) oraz obiekty użyteczności publicznej (93,77%). Wśród zabytków uznanych za zagrożone dominują co prawda obiekty mieszkalne (85; 5,53%), ale największy procent budynków wymagających pilnej interwencji odnotowano wśród zabytków folwarcznych (29,70%), rezydencjonalnych (20,45%), przemysłowych (19,55%) oraz obronnych i zamków (18,75%). W grupie zabytków, które utraciły wartość zabytkową, najczęściej przypadków dotyczy obiektów mieszkalnych (14; 0,91%), natomiast najwyższy odsetek odnotowano faktycznie wśród zabytków rezydencjonalnych (3,41%), tzw. innych (3,17%), zamków (3,13%) i obiektów folwarcznych (3,03%). Z kolei najczęściej zabytków nieistniejących wytypowano wśród obiektów gospodarczych (58; 27,10%) i mieszkalnych (58; 3,77%), przy czym wysoki odsetek tego typu zabytków dotyczy również obiektów folwarcznych (10,30%).

W podziale chronologicznym grupą stosunkowo najsukuteczniej chronioną i najmniej narażoną na degradację jest niewielki zasób powstały pomiędzy połową XIII a XV w. (92,55% zabytków niezagrażonych), choć nie dotyczy to już nielicznej grupy zabytków powstałych przed połową XIII w. (10% zabytków zagrożonych). Faktycznie jednak najczęściej zabytków niezagrażonych wytypowano wśród najliczniej chronionych obiektów z XIX w. (1323; 83,63%), choć jest to jednocześnie grupa, w której odnotowano najwięcej obiektów zagrożonych (147; 9,29%), o utraconej wartości (20; 1,26%) oraz nieistniejących (82; 5,18%). Stosunkowo dobrze utrzymani i nieprzekształcony pozostaje zasób obiektów z XX w. (89,92% zabytków niezagrażonych).

W podziale na materiał/konstrukcję, za najlepiej zachowaną grupę uznać należałoby obiekty murowane z cegły (2627; 87,74% zasobu o tego typu materiale/konstrukcji), aczkolwiek wśród tego typu obiektów odnotowano jednocześnie największą liczbę zabytków zagrożonych (226), nieistniejących (98) i o utraconej wartości (27). Niepokojąco duży odsetek zabytków zagrożonych odnotowano wśród obiektów szkieletowych (25%), wzniesionych przy użyciu betonu (25%), metalu (41,67%) oraz murowanych z kamienia (21,05%). W przypadku tych ostatnich wytypowano również znaczący odsetek zabytków, które utraciły wartość zabytkową (7,89%). Najwyższy odsetek zabytków nieistniejących stwierdzono w przypadku obiektów drewnianych w konstrukcji wieńcowej (27,23%).

Analizując zasób pod względem własnościowym, za najlepiej utrzymaną grupę uznać należy zabytki będące własnością kościołów i związków wyznaniowych, o czym świadczy wytypowanie aż 96,49% (769) obiektów niezagrażonych. Jednocześnie grupa ta wyróżnia się na tle całego zasobu najniższym odsetkiem obiektów zagrożonych, o utraconych wartościach zabytkowych i nieistniejących. Dość dobrze utrzymane i zabezpieczone pozostają również zabytki stanowiące własność mieszaną, choć jest to grupa kilkakrotnie mniej liczna względem zasobu będącego własnością kościołów i związków wyznaniowych (159; 92,98%). Wśród zasobu stanowiącego własność państwową za niezagrażone uznano 88,86% obiektów, natomiast aż 7,42% za zagrożone. Wysoki odsetek zagrożonych zabytków odnotowano zarówno wśród obiektów stanowiących własność samorządów (12,06%), jak i własność określaną jako inna (12,37%). Najniższy odsetek zabytków niezagrażonych stwierdzono wśród zabytków będących własnością prywatną (77,96%). Jest to jednocześnie grupa odznaczająca się znaczącym odsetkiem obiektów

**LICZBA I UDZIAŁ PROCENTOWY (W ODNIESIENIU DO ZASOBU DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE)
ZABYTEKÓW W GRUPIE OBIEKTÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH ORAZ W GRUPACH ZAGROŻEŃ
W PODZIALE WG RODZAJU WŁASNOŚCI**

Rodzaj własności	Niezaliczone do grup weryfikacyjnych		Zagrożone		Utrata wartości		Nieistniejące		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Państwowe	383	88,86%	32	7,42%	7	1,62%	9	2,09%	431
Samorządowe	626	84,82%	89	12,06%	3	0,41%	12	1,63%	730
Kościółów i związków wyznaniowych	769	96,49%	17	2,13%	2	0,25%	6	0,75%	794
Prywatne	534	77,96%	65	9,49%	16	2,34%	64	9,34%	679
Mieszane	159	92,98%	10	5,85%	0	0,00%	2	1,17%	171
Inne	330	83,33%	49	12,37%	5	1,26%	9	2,27%	393
Brak danych	314	77,15%	23	5,65%	8	1,97%	55	13,51%	400

nieistniejących (9,34%) i zagrożonych (9,49%). Zdecydowana większość zasobu we wszystkich grupach własnościowych (60–90%) pozostaje użytkowana w sposób niekolidujący z pierwotną funkcją. Najwyższy odsetek tego typu obiektów wytypowano wśród zabytków będących własnością kościołów i związków wyznaniowych oraz mieszaną. We wszystkich grupach stwierdzono jednak dość znaczący procent obiektów nieużytkowanych, w tym aż 18,43% wśród zabytków stanowiących własność inną, 12,85% prywatnych, 11,38% samorządowych oraz 10,21% państwowych. Ustalono ponadto, że najwyższy odsetek zabytków, które utraciły wartość zabytkową, stanowią obiekty inne (2,02%) oraz prywatne (1,86%). Oceniając sposób użytkowania zabytków w odniesieniu do ich funkcji historycznej, należy wskazać, że najwyższy procent obiektów użytkowanych w sposób niekolidujący odnotowano wśród obiektów sakralnych (89,93%), mieszkalnych (89,59%) i użyteczności publicznej (81,31%), natomiast najniższy wśród budynków folwarcznych (43,64%) i przemysłowych (47,49%). Znaczny odsetek zabytków nieużytkowanych dotyczy obiektów obronnych (37,50%), folwarcznych (35,15%), zamków (34,38%) oraz przemysłowych (33,52%), natomiast najmniejszy obiektów sakralnych (3,89%).

Przechodząc do opisu zabytków nieruchomości obszarowych, należy wyjaśnić, że najliczniej reprezentowaną grupę stanowią układy urbanistyczne (54) – miasta o średniowiecznym, a niekiedy nowożytnym rodowodzie oraz przestrzenne założenia mieszkaniowe (kolonie i osiedla robotnicze), natomiast nielicznie chronione pozostają zespoły zabudowy – głównie osiedli i kolonii patronackich (9) i układy ruralistyczne (1). Na podstawie dostępnej dokumentacji nie stwierdzono na terenie województwa występowania żadnych chronionych przykładów krajobrazu kulturowego czy otoczenia zabytkowego obszaru, stanowiącego odrębny wpis do rejestru zabytków.

Przeważającą część zabytkowego zasobu stanowią układy powstałe w średniowieczu (39), pozostałe stanowią układy nowożytne (7), zespoły zabudowy oraz układy pochodzące z XIX w. (6) i zespoły zabudowy wzniesione w XX w. (10). 37 układów urbanistycznych i ruralistycznych to obszary ukształtowane w okresie średniowiecza, w przeważającej części z XIII i XIV w. Kolejną grupę stanowią układy urbanistyczne z XIV w. W związku ze stopniowym spowolnieniem procesów osadniczych u schyłku średniowiecza, najmniej liczny zasób stanowią miasta zakła-

dane w XV w. Wśród układów ukształtowanych w okresie nowożytnym występują zarówno przykłady z XVI w., jak i datowane na II połowę XVII i XVIII w. Z kolei XIX-wieczny zasób tworzą wyłącznie założenia patronackie. Ostatnią grupę stanowią założenia powstałe w XX w.

Z treści decyzji o wpisie do rejestru wynika, że w przypadku 6 obszarów wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej, tj. w przypadku 5 układów urbanistycznych i 1 zespołu zabudowy. Niespełna 70% omawianych wpisów ma załączniki graficzne określające zasięg poszczególnych stref, z kolei w dwóch przypadkach strefy opisano w treści decyzji. Wyznaczanie stref ochrony konserwatorskiej w decyzjach do obszarów dotyczy jedynie kilku założeń zlokalizowanych w południowej części regionu, tj. na terenie podlegającym przed reformą administracyjną Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Bielsku-Białej.

Wszystkie decyzje dotyczące wpisów zabytków obszarowych na terenie województwa śląskiego zostały wydane po II wojnie światowej. Dwa najwcześniejsze wpisy nastąpiły w 1949 r. Na lata 50. XX w. przypadła intensyfikacja wpisów, kiedy to do rejestru wpisano aż 36 zabytkowych układów urbanistycznych (56,25%) o średniowiecznym rodowodzie oraz 1 o proveniencji nowożytnej. Większość decyzji pochodzi z 1953 r. (34 wpisy), a pozostałe wydano w 1956 r. W latach 60. XX w. do rejestru wypisano jedno założenie miejskie. W latach 70. przystąpiono do wpisów osiedli oraz kolonii robotniczych. Wydawane w kolejnych latach decyzje dotyczyły głównie założeń kolonii i osiedli patronackich z XIX i początku XX w., będących przedmiotem ponad połowy wpisów z lat 1980–2006.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009–2015

Zabytki umownie uznane jako niezagrożone to obiekty, które nie uległy zniszczeniu lub istotnej destrukcji, zarówno te zachowane w stanie dobrym, po pracach konserwatorskich, jak i takie, których stan wymaga co prawda interwencji, ale nie stanowi zagrożenia dla wartości zabytkowych, które stoją u podstaw objęcia obiektów ochroną konserwatorską. Spośród weryfikowanych na obszarze województwa śląskiego zabytków 3115 (85,93%) zakwalifikowano

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	20	95,24%	1	100,00%	3	100,00%	3	100,00%	4	100,00%	2	100,00%
Bielsko-Biała	15	100,00%	0	0,00%	19	100,00%	2	100,00%	4	100,00%	20	95,24%
Bielski	18	100,00%	0	0,00%	2	66,67%	2	100,00%	9	75,00%	10	100,00%
Bieruńsko-lędzki	6	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Bytom	16	100,00%	0	0,00%	12	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	80,00%
Chorzów	7	100,00%	0	0,00%	14	82,35%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%
Cieszyński	37	94,87%	2	100,00%	22	91,67%	3	100,00%	11	73,33%	7	87,50%
Częstochowa	16	100,00%	2	100,00%	10	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	2	100,00%
Częstochowski	34	97,14%	1	100,00%	0	0,00%	1	50,00%	15	93,75%	14	87,50%
Dąbrowa Górnicza	4	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	13	100,00%	1	100,00%	16	88,89%	1	100,00%	1	100,00%	1	50,00%
Gliwicki	28	100,00%	0	0,00%	8	88,89%	2	100,00%	11	73,33%	8	72,73%
Jastrzębie-Zdrój	3	75,00%	0	0,00%	9	90,00%	0	0,00%	2	100,00%	3	100,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	28	93,33%	0	0,00%	38	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	11	91,67%
Kłobucki	13	86,67%	1	50,00%	1	100,00%	0	0,00%	3	100,00%	2	100,00%
Lubliniecki	17	94,44%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	11	84,62%	8	88,89%
Mikołowski	14	100,00%	0	0,00%	5	100,00%	0	0,00%	4	80,00%	6	100,00%
Mysłowice	6	100,00%	0	0,00%	7	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%
Myszkowski	16	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	50,00%
Piekary Śląskie	44	100,00%	0	0,00%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Pszczynski	15	100,00%	0	0,00%	6	100,00%	0	0,00%	7	77,78%	6	100,00%
Raciborski	27	100,00%	3	100,00%	27	93,10%	1	100,00%	8	57,14%	6	75,00%
Ruda Śląska	10	100,00%	0	0,00%	5	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%
Rybnik	8	100,00%	0	0,00%	20	86,96%	1	100,00%	0	0,00%	3	100,00%
Rybnicki	5	83,33%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	4	57,14%	5	83,33%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	4	100,00%	0	0,00%	2	66,67%	9	100,00%
Sosnowiec	11	91,67%	0	0,00%	9	90,00%	1	100,00%	3	60,00%	6	75,00%
Świętochłowice	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	29	96,67%	0	0,00%	8	100,00%	1	50,00%	12	85,71%	12	100,00%
Tychy	2	100,00%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%
Wodzisławski	28	96,55%	0	0,00%	4	100,00%	0	0,00%	3	60,00%	4	100,00%
Zabrze	6	100,00%	0	0,00%	16	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%
Zawierciański	23	100,00%	0	0,00%	4	100,00%	3	100,00%	6	50,00%	9	64,29%
Żory	2	100,00%	1	100,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%
Żywiecki	29	100,00%	1	100,00%	7	87,50%	2	100,00%	6	100,00%	8	88,89%
Województwo	552	97,53%	13	81,25%	286	93,77%	24	75,00%	132	75,00%	181	88,73%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	50,00%	3	75,00%	107	90,68%	2	50,00%	1	100,00%	6	85,71%	153	90,00%
1	100,00%	8	72,73%	137	77,84%	2	100,00%	5	100,00%	9	90,00%	222	83,15%
8	72,73%	2	50,00%	18	78,26%	3	100,00%	4	100,00%	6	100,00%	82	85,42%
2	66,67%	1	50,00%	2	22,22%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13	56,52%
1	50,00%	3	75,00%	126	76,36%	3	60,00%	2	100,00%	2	66,67%	169	78,24%
0	0,00%	3	100,00%	17	100,00%	3	100,00%	1	100,00%	4	66,67%	52	91,23%
6	33,33%	7	53,85%	120	89,55%	6	66,67%	6	75,00%	2	50,00%	229	82,67%
0	0,00%	0	0,00%	117	98,32%	3	100,00%	6	85,71%	1	0,00%	159	98,15%
6	100,00%	1	100,00%	2	100,00%	0	0,00%	14	100,00%	10	100,00%	98	95,15%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	83,33%
0	0,00%	7	77,78%	16	94,12%	11	57,89%	1	100,00%	2	40,00%	70	80,46%
7	35,00%	1	20,00%	55	91,67%	0	0,00%	1	100,00%	3	100,00%	124	78,98%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	18	90,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%
1	100,00%	35	79,55%	121	99,18%	21	91,30%	7	87,50%	11	91,67%	275	94,18%
0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	2	66,67%	2	66,67%	1	100,00%	27	81,82%
13	54,17%	0	0,00%	6	100,00%	0	0,00%	2	100,00%	4	100,00%	62	79,49%
0	0,00%	0	0,00%	15	93,75%	0	0,00%	3	100,00%	2	100,00%	49	96,08%
0	0,00%	0	0,00%	6	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	1	100,00%	23	100,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	3	75,00%	1	33,33%	24	68,57%
0	0,00%	1	50,00%	1	50,00%	0	0,00%	1	100,00%	2	100,00%	53	96,36%
12	85,71%	5	33,33%	42	70,00%	1	100,00%	0	0,00%	2	66,67%	96	74,42%
3	42,86%	4	80,00%	14	100,00%	4	50,00%	0	0,00%	3	100,00%	100	84,03%
0	0,00%	25	92,59%	65	95,59%	3	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	110	88,00%
0	0,00%	1	50,00%	37	97,37%	6	100,00%	0	0,00%	1	100,00%	77	92,77%
2	100,00%	0	0,00%	87	100,00%	6	85,71%	0	0,00%	0	0,00%	110	79,14%
1	11,11%	4	100,00%	6	85,71%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	27	71,05%
1	50,00%	1	50,00%	13	92,86%	0	0,00%	3	100,00%	1	33,33%	49	81,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	66,67%	1	100,00%	0	0,00%	7	77,78%
7	70,00%	1	50,00%	24	82,76%	4	80,00%	1	100,00%	5	71,43%	104	86,67%
0	0,00%	10	90,91%	5	100,00%	18	81,82%	0	0,00%	3	75,00%	43	82,69%
0	0,00%	3	50,00%	12	92,31%	3	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	57	80,28%
1	100,00%	4	80,00%	128	100,00%	17	89,47%	5	100,00%	2	100,00%	181	98,37%
5	41,67%	2	100,00%	9	69,23%	1	100,00%	4	100,00%	7	77,78%	73	74,49%
0	0,00%	0	0,00%	22	95,65%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	28	93,33%
13	100,00%	4	50,00%	42	100,00%	2	40,00%	25	100,00%	6	75,00%	145	92,95%
91	55,15%	137	64,02%	1374	89,39%	126	70,39%	99	94,29%	100	79,37%	3115	85,93%

do grupy obiektów określanej umownie jako niezagrożone, w tym wszystkie 4 Pomniki Historii. Pozyskane w poszczególnych powiatach dane jednoznacznie wskazują, że obszar województwa śląskiego jest zróżnicowany pod względem rozmieszczenia obiektów zachowanych w dobrym stanie, co obrazują poniższe ustalenia.

Powiatem, na obszarze którego nie wytypowano żadnych obiektów, które byłyby zagrożone, bądź utraciły wartości zabytkowe, jest miasto Mysłowice. Na obszarze kolejnych 12 powiatów, tj. 4 ziemskich (będziński, częstochowski, mikołowski, żywiecki) oraz aż w 8 miastach na prawach powiatu (Chorzów, Częstochowa, Jastrzębie-Zdrój, Katowice, Piekary Śląskie, Rybnik, Zabrze, Żory) ponad 90% zasobu rejestrowego zakwalifikowano do grupy zabytków niezagrożonych. Ponadto 80% takiego zasobu zlokalizowane jest również na terenie kolejnych 6 powiatów ziemskich (bielski, cieszyński, kłobucki, raciborski, tarnogórski, wodzisławski) i w 6 miastach na prawach powiatu (Bielsko-Biała, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Ruda Śląska, Sosnowiec, Tychy). Na terenie 5 powiatów ziemskich (gliwicki, lubliniecki, pszczyński, rybnicki, zawierciański) oraz w 3 miastach (Bytom, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice), umownie określany dobry stan zachowania dotyczy ponad 70% chronionego zasobu. Na obszarze 1 powiatu ziemskiego (myszkowski) dobry stan zachowania dotyczy ponad 60% zabytków, a w przypadku 1 powiatu ziemskiego (bieruńsko-lędziński) ponad 50%. Najmniej obiektów niezagrożonych zlokalizowanych jest na terenie Jaworzna (25%), przy czym należy mieć na uwadze specyfikę tego obszaru pod względem liczby wpisów do rejestru (4 obiekty, spośród których zaledwie 1 pozostaje niezagrożony).

Z powyższego zestawienia wynika, że liczba, a w zasadzie odsetek niezagrożonych zabytków rozlokowanych w poszczególnych powiatach jest zróżnicowany, przy czym niemożliwe wydaje się jednoznaczne wskazanie przyczyn tej sytuacji bądź też należy ich poszukiwać raczej wśród przyczyn zakwalifikowania obiektów do poszczególnych grup weryfikacyjnych. Jednocześnie należy wskazać, że skala rozlokowanego zarówno w powiatach ziemskich, jak i w miastach na prawach powiatu zasobu niezagrożonego jest zasadniczo zbliżona. Liczba tego typu obiektów w powiatach ziemskich szacowana jest bowiem w sumie na 1546 z 1855 zabytków (83,34%), z kolei liczba obiektów w miastach na prawach powiatu wynosi 1569 z 1770 zabytków (88,64%).

W podziale przedmiotowego zbioru na funkcję za najlepiej zachowaną grupę zabytków uznać należy obiekty sakralne, spośród których aż 97,53% (552) nie jest zagrożonych i nie wymaga pilnych działań konserwatorskich. Sytuacja, w której aż 100% tego typu zasobu zachowana jest w dobrym stanie, występuje aż w 23 powiatach (Bielsko-Biała, bielski, bieruńsko-lędziński, Bytom, Chorzów, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, gliwicki, mikołowski, Mysłowice, myszkowski, Piekary Śląskie, pszczyński, raciborski, Ruda Śląska, Rybnik, Świętochłowice, Tychy, Zabrze, zawierciański, Żory, żywiecki). Warto ponadto wskazać, że na obszarze powiatu cieszyńskiego niezagrożonych pozostaje aż 37 z 39 obiektów, a na terenie powiatu częstochowskiego 34 z 35 obiektów. Stosunkowo dobrze zachowaną grupę stanowią również cmentarze, spośród których 94,29% (99) zabytków jest dobrze zachowanych. Do powiatów o największym odsetku dobrze zachowanych cmentarzy należą m.in.: Bielsko-Biała, bielski, częstochowski, Zabrze, zawierciański oraz żywiecki. Trzecią grupę tworzą obiekty użyteczności

**OBIEKTY NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Będziński	3	100,00%	5	100,00%	28	90,32%	18	56,25%	98	100,00%	1	100,00%	153
Bielsko-Biała	0	0,00%	3	75,00%	79	83,16%	104	80,62%	32	94,12%	4	80,00%	222
Bielski	0	0,00%	1	100,00%	41	80,39%	32	88,89%	4	100,00%	4	100,00%	82
Bieruńsko- -lędziński	0	0,00%	0	0,00%	8	100,00%	5	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	13
Bytom	0	0,00%	2	100,00%	4	80,00%	58	74,36%	105	80,15%	0	0,00%	169
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	24	100,00%	26	83,87%	1	100,00%	52
Cieszyński	1	100,00%	8	100,00%	140	85,89%	65	83,33%	12	63,16%	3	37,50%	229
Częstochowa	0	0,00%	5	100,00%	22	95,65%	108	99,08%	24	96,00%	0	0,00%	159
Częstochowski	0	0,00%	6	85,71%	50	94,34%	31	96,88%	10	100,00%	1	100,00%	98
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	1	100,00%	1	100,00%	0	0,00%	5
Gliwice	0	0,00%	6	100,00%	15	93,75%	27	69,23%	22	88,00%	0	0,00%	70
Gliwicki	0	0,00%	9	100,00%	28	80,00%	82	76,64%	0	0,00%	5	100,00%	124
Jastrzębie- -Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	5	83,33%	7	100,00%	5	83,33%	1	100,00%	18
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	101	95,28%	168	93,85%	4	80,00%	275
Kłobucki	0	0,00%	7	100,00%	13	72,22%	7	87,50%	0	0,00%	0	0,00%	27
Lubliniecki	1	100,00%	3	100,00%	15	88,24%	33	82,50%	10	58,82%	0	0,00%	62
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	17	94,44%	24	96,00%	6	100,00%	2	100,00%	49
Mysłowice	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	13	100,00%	8	100,00%	1	100,00%	23
Myszkowski	0	0,00%	3	42,86%	15	88,24%	4	50,00%	0	0,00%	2	100,00%	24
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	45	95,74%	8	100,00%	0	0,00%	53
Pszczynski	0	0,00%	1	100,00%	55	84,62%	36	62,07%	4	100,00%	0	0,00%	96
Raciborski	3	100,00%	5	100,00%	16	76,19%	71	85,54%	4	100,00%	1	33,33%	100
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	82	87,23%	26	89,66%	2	100,00%	110
Rybnik	0	0,00%	1	100,00%	9	90,00%	37	90,24%	30	96,77%	0	0,00%	77
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	2	50,00%	17	80,95%	90	79,65%	1	100,00%	110
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	18	75,00%	7	58,33%	2	100,00%	27
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	3	60,00%	25	83,33%	17	85,00%	4	80,00%	49
Świętochło- -wice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	80,00%	3	75,00%	0	0,00%	7
Tarnogórski	0	0,00%	5	100,00%	46	85,19%	33	82,50%	13	92,86%	7	100,00%	104
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	28	82,35%	11	84,62%	1	100,00%	43
Wodzisławski	0	0,00%	1	50,00%	11	73,33%	21	72,41%	24	96,00%	0	0,00%	57
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	2	66,67%	24	92,31%	154	100,00%	1	100,00%	181
Zawierciański	1	100,00%	7	100,00%	29	74,36%	33	68,75%	0	0,00%	3	100,00%	73
Żory	0	0,00%	2	100,00%	3	75,00%	20	95,24%	3	100,00%	0	0,00%	28
Żywiecki	0	0,00%	6	100,00%	28	90,32%	84	93,33%	21	91,30%	6	100,00%	145
Województwo	9	90,00%	87	92,55%	693	84,72%	1323	83,63%	946	89,92%	57	82,61%	3115

**ZABYTEKI NIEMUCHOME WPISANE DO REJESTRU NIEZALICZONE DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW (OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Będziński	6	42,86%	0	0,00%	142	94,67%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	4	66,67%	0	0,00%	193	82,48%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	7	70,00%	0	0,00%	59	84,29%	2	100,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	1	20,00%	0	0,00%	11	64,71%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	2	100,00%	0	0,00%	155	77,11%	5	100,00%	0	0,00%
Chorzów	1	100,00%	0	0,00%	46	90,20%	1	100,00%	0	0,00%
Cieszyński	13	44,83%	0	0,00%	201	87,39%	1	100,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	144	98,63%	7	100,00%	0	0,00%
Częstochowski	7	87,50%	0	0,00%	63	100,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	1	50,00%	0	0,00%	4	100,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	3	60,00%	0	0,00%	62	86,11%	2	50,00%	0	0,00%
Gliwicki	10	71,43%	1	50,00%	101	82,79%	3	60,00%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	15	93,75%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	8	100,00%	0	0,00%	241	94,51%	4	100,00%	0	0,00%
Kłobucki	4	80,00%	0	0,00%	18	81,82%	0	0,00%	1	100,00%
Lubliniecki	7	77,78%	0	0,00%	45	77,59%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	2	100,00%	0	0,00%	36	94,74%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	20	100,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	1	100,00%	0	0,00%	19	90,48%	0	0,00%	0	0,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	51	100,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	14	51,85%	3	100,00%	73	78,49%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	6	66,67%	0	0,00%	87	88,78%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	94	88,68%	14	82,35%	0	0,00%
Rybnik	2	100,00%	0	0,00%	72	92,31%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	2	66,67%	0	0,00%	101	78,91%	0	0,00%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	18	62,07%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	39	86,67%	1	33,33%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	6	75,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	6	60,00%	0	0,00%	84	90,32%	0	0,00%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	40	85,11%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	4	57,14%	0	0,00%	48	81,36%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	1	100,00%	2	100,00%	167	98,24%	0	0,00%	1	100,00%
Zawierciański	2	33,33%	0	0,00%	45	75,00%	13	92,86%	0	0,00%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	27	93,10%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	8	72,73%	0	0,00%	99	93,40%	0	0,00%	1	100,00%
Województwo	122	60,40%	6	75,00%	2627	87,74%	53	69,74%	3	100,00%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	150
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	197
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	68
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	163
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	48
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	216
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	151
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	70
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	68
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	115
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	15
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	80,00%	257
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	23
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	52
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	40
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	20
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	20
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	51
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	90
0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	94
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	108
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	74
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	105
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	18
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	40
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	91
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	40
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	53
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	100,00%	1	100,00%	175
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	60
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	27
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	3	100,00%	112
0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	6	50,00%	15	88,24%	2835

publicznej, spośród których 93,77% (tj. 286) nie jest zagrożonych. Sytuacja, w której 100% tego typu zasobu zachowane jest w dobrym stanie, występuje m.in. w powiatach Bielsko-Biała, Bytom, Częstochowa, Katowice i Zabrze. Równie dużo bądź więcej tego typu obiektów zlokalizowanych jest na terenie powiatów Chorzów (82,35%), cieszyńskiego (91,67%), Gliwice (88,89%), raciborskiego (93,10%) oraz Rybnik (86,96%). Ze względu na znaczący zasób zabytków na tle innych grup należy ponadto wymienić obiekty mieszkalne, w przypadku których aż 1374 z 1537 uznano za niezagrożone. W dobrym stanie zachowania znajdują się wszystkie tego typu obiekty m.in. w Zabrzu oraz w powiecie rybnickim, ponadto wiele wytypowano również w Katowicach (99,18%), Częstochowie (98,31%), w powiecie cieszyńskim (89,55%) i Bielsku-Białej (77,84%).

Najliczniejszą grupę spośród zabytków niezagrożonych stanowią obiekty datowane na XIX w. (1323) oraz XX w. (946), jak również powstałe w XVI–XVIII w. (693). Szczególnie dużo niezagrożonych obiektów z XIX w. występuje na obszarach dynamicznie rozwijających się w tym czasie miast: Bielska-Białej, Częstochowy i Katowic. Z kolei spośród zabytków datowanych na XX w. najwięcej zlokalizowanych jest w Bytomiu, Katowicach i Zabrzu. Największa liczba zabytków powstałych w XVI–XVIII w. znajduje się na terenie powiatów cieszyńskiego, pszczyńskiego i w Bielsku-Białej. Pod względem procentowym największy odsetek zabytków niezagrożonych odnotowano wśród obiektów powstałych w okresie połowa XIII–XV w. (92,55%) i przed połową XIII w. (90%), ponadto wśród przywołanych już zabytków z XX w. (89,92%). Szczególnie wiele obiektów niezagrożonych z okresu połowa XIII–XV w. zlokalizowanych jest m.in. na obszarze powiatów gliwickiego, cieszyńskiego, kłobuckiego, zawierciańskiego, żywieckiego i w Gliwicach, a zabytków sprzed połowy XIII w. na terenie powiatów będzinińskiego oraz raciborskiego.

Zdecydowana większość zabytków niezagrożonych to obiekty murowane z cegły, a więc konstrukcji/materiału powszechnie stosowanych od wieków w dużej części obszaru województwa, wyłączając rejon Beskidów i np. historyczną zabudowę miast i wsi Małopolski. W skali województwa tego typu zabytków odnotowano 2627 (87,74% obiektów tego typu). Ponadto w grupie ujęto 122 obiekty wzniesione z drewna w konstrukcji wieńcowej (60,40%), z czego większość to przede wszystkim stosunkowo licznie jeszcze zachowane późnośredniowieczne i nowożytnie kościoły wiejskie z powiatów cieszyńskiego, pszczyńskiego i gliwickiego oraz nieliczne już przykłady tradycyjnej zabudowy zagrodowej rejonu Beskidów. Kolejną grupę zabytków stanowią obiekty murowane z kamienia (53; 69,74%), w tym m.in. średniowieczne założenia zamkowe i obronne z terenu powiatu zawierciańskiego, nowożytnie obiekty sakralne z Częstochowy oraz zabudowa mieszkalna z początku XX w. z Rudy Śląskiej.

Charakteryzując zasób pod względem własnościowym, przede wszystkim należy zauważyć, że we wszystkich wyodrębnionych grupach zasób niezagrożony przekracza 75%. Najwięcej takich zabytków stanowi własność kościołów i związków wyznaniowych (96,49% tego typu zasobu), w tym przede wszystkim wszelkie obiekty sakralne – kościoły i kaplice rzymskokatolickie, liczne na południu województwa kościoły ewangelicko-augsburskie, a także plebanie, gmachy użyteczności publicznej, cmentarze i nieliczne domy przedpogrzebowe. Dość liczną grupę tworzą również obiekty będące własnością samorządów (84,82%) oraz prywatną

(77,96%), przy czym należy podkreślić, że chodzi o obiekty reprezentatywne w zasadzie dla większości typów funkcjonalnych, tj. użyteczności publicznej, mieszkalne, rezydencjonalne, gospodarcze, przemysłowe, obronne itp. Za zabytki zachowane w dobrym stanie uznaje się ponadto 92,98% zasobu stanowiącego własność mieszaną, 88,86% zasobu będącego własnością państwową oraz 83,33% zasobu należącego do podmiotów określanych jako inne.

Analizując kwestię sposobu użytkowania obiektów niezagrażonych w odniesieniu do rodzaju własności, należy podkreślić, że zdecydowana większość wytypowanych do tej grupy obiektów (89,21%) użytkowana jest w sposób niekolidujący z pierwotną funkcją. Są wśród nich obiekty reprezentatywne dla wszystkich typów funkcjonalnych, w tym przede wszystkim zabytki sakralne, zamki, obronne, cmentarze, gmachy użyteczności publicznej. W przypadku 0,89% zasobu obecny sposób użytkowania oceniony został jako kolidujący. Są wśród nich obiekty folwarczne, przemysłowe, użyteczności publicznej, mieszkalne, zieleni, gospodarcze oraz obron-

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I RODZAJU WŁASNOŚCI ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE DANEGO RODZAJU WŁASNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Rodzaj własności	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Państwowe	334	77,49%	8	1,86%	44	10,21%
Samorządowe	614	83,20%	5	0,68%	84	11,38%
Kościółów i związków wyznaniowych	711	89,21%	0	0,00%	38	4,77%
Prywatne	503	73,43%	8	1,17%	88	12,85%
Mieszane	152	88,89%	0	0,00%	13	7,60%
Inne	270	68,18%	8	2,02%	73	18,43%
Brak danych	287	70,52%	3	0,74%	30	7,37%
Razem	2871	79,20%	32	0,88%	370	10,21%

LICZBA OBIEKTÓW W PODZIALE WG SPOSOBU UŻYTKOWANIA I FUNKCJI HISTORYCZNEJ ORAZ UDZIAŁ PROCENTOWY W ZASOBIE ZABYTKÓW DANEGO RODZAJU (FUNKCJI PIERWOTNEJ) W WOJEWÓDZTWIE (OBJĘTYCH WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)

Funkcja pierwotna	Użytkowane/niekolidujący		Użytkowane/kolidujący		Nieużytkowane	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Sakralne	509	89,93%	0	0,00%	22	3,89%
Obronne	9	56,25%	1	6,25%	6	37,50%
Zamki	19	59,38%	1	3,13%	11	34,38%
Użyteczności publicznej	248	81,31%	4	1,31%	23	7,54%
Rezydencjonalne	122	69,32%	0	0,00%	48	27,27%
Zieleni	157	76,96%	3	1,47%	22	10,78%
Folwarczne	72	43,64%	8	4,85%	58	35,15%
Gospodarcze	109	50,93%	5	2,34%	21	9,81%
Mieszkalne	1377	89,59%	4	0,26%	63	4,10%
Przemysłowe	85	47,49%	5	2,79%	60	33,52%
Cmentarze	80	76,19%	0	0,00%	14	13,33%
Inne	84	66,67%	1	0,79%	22	17,46%
Razem	2871	79,20%	32	0,88%	370	10,21%

ne i inne. W trakcie terenowej weryfikacji stanu zachowania obiektów ustalono, że 4,69% niezagrażonych obiektów pozostawało nieużytkowanych, w tym m.in. budynki przemysłowe, mieszkalne, sakralne, folwarczne, gospodarcze, rezydencjonalne, zielen, cmentarze i zamki.

Jak wynika z powyższego zestawienia, zabytki zagrożone w mniejszym stopniu zidentyfikować można w zasadzie we wszystkich grupach wyodrębnionych ze względu na funkcję, czas powstania, jak i materiał/konstrukcję. Są to przede wszystkim obiekty indywidualnie chronione lub zespoły obiektów wymagające remontów związanych z wymianą niewielkiej części substancji lub konstrukcji, ale w przeciwieństwie do zabytków szczególnie zagrożonych, przeważnie użytkowane, a więc rokujące na zabezpieczenie i dalsze zachowanie. Na podstawie obserwacji i odniesienia do obiektów uznanych za szczególnie źle utrzymane, wskazać można, że wśród zabytków niezagrażonych grupą narażoną na pewne zniszczenia są obiekty mieszkalne z uwagi na powszechne dostosowywanie budynków i lokali do współczesnych standardów (tj. m.in. wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, przekształcenia rozplanowania, przebudowy form dachów, rozbudowy, niszczenie wystroju elewacji i wnętrz). Za zagrożone ingerencjami uznać należy ponadto część obiektów gospodarczych, w tym m.in. budynki drewniane wchodzące w skład istniejących jeszcze zagród, które ze względu na postępującą destrukcję elementów konstrukcyjnych zapewne w dalszej perspektywie skazane będą na zniszczenie. Potencjalne zagrożenie dotyczyć może również części chronionych i zachowanych obecnie w dostatecznym stanie technicznym obiektów przemysłowych, w tym tych już nieużytkowanych, jak i przeznaczonych do wyłączenia z użytkowania w związku z likwidacją zakładu (dotyczy m.in. zabudowy naziemnej zamykanych kopalni). Problematyczna w tym przypadku będzie nie tylko kwestia utrzymania tych specyficznych, przeważnie wielkogabarytowych budynków i ich wyposażenia w dobrym stanie, ale i znalezienie użytkownika oraz wpisanie nowej, optymalnej funkcji. Należy również wspomnieć o zagrożeniach wynikających z niedofinansowania obiektów pod kątem prac konserwatorskich i remontowych, negatywnie oddziałującego m.in. na stan zachowania cennych w skali regionalnej, nierzadko wymagających gruntownych remontów obiektów rezydencjonalnych, przeznaczonych od kilkudziesięciu lat na domy pomocy społecznej lub innego typu placówki lecznicze czy też np. wielu obiektów folwarcznych należących do Agencji Własności Rolnej.

B.

OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW W LATACH 2009-2015

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Do grupy zabytków szczególnie zagrożonych zakwalifikowano obiekty charakteryzujące się zróżnicowanym stanem technicznym, w przypadku których skala zaobserwowanych zniszczeń nie wpłynęła jeszcze na utratę wartości zabytkowych, przesądzających o ochronie w postaci

wpisu do rejestru. W ramach weryfikacji wytypowano 285 (7,86%) tego typu obiektów, rozmieszczonych na obszarze niemal wszystkich powiatów ziemskich, a także w większości miast na prawach powiatu, przy czym na kilku obszarach zjawisko to dotyczy dużej części zabytków. Przykładowo w Bytomiu za zagrożone uznano w momencie przeprowadzania weryfikacji aż 45 zabytków (20,83% obiektów z terenu miasta), w Siemianowicach Śląskich 10 (26,38%), w powiecie myszkowskim 7 (20%), a w Bielsku-Białej 28 (10,49%). Najmniej obiektów zagrożonych wskazano z kolei w powiecie mikołowskim (1,96%), Zabrze (1,63%) i Częstochowie (0,62%), natomiast w Dąbrowie Górniczej, Jaworznie, Mysłowicach i Piekarach Śląskich nie odnotowano szczególnych zagrożeń.

W podziale na funkcję najwięcej zagrożonych zabytków odnotowano wśród obiektów mieszkalnych (85). Jest to grupa zróżnicowana ze względu na rodzaj, formę, konstrukcję, lokalizację i chronologię, w której znalazły się charakterystyczne dla Górnego Śląska wielorodzinne domy robotnicze, ponadto drewniane i murowane chałupy, kamienice oraz wille zlokalizowane w miastach i na obszarach wiejskich. W jej skład weszło m.in. blisko 40 murowanych domów robotniczych z obszaru Bytomia i Rudy Śląskiej. Wskazano ok. 30 zagrożonych kamienic z II połowy XVII – początku XX w., które podobnie jak domy robotnicze odznaczały się w chwili weryfikacji zachowaną formą, gabarytami oraz przeważnie przekształconym w niewielkim stopniu rozplanowaniem wewnętrznym. Wytypowano również kilka zagrożonych murowanych i drewnianych domów z XVIII–XIX w. będących reprezentatywnymi przykładami najstarszej ocalałej, małomiasteczkowej zabudowy Sławkowa, Strumienia, Będzina oraz Żor. Na obszarach wiejskich (ewentualnie włączonych w II połowie XX w. w granice miast) wskazano chałupy zagrodowe z XIX w., w tym charakterystyczne dla powiatów bielskiego i pszczyńskiego murowane, okazałe, kryte wysokimi dachami siodłowymi budynki mieszkalno-gospodarcze, spośród których wiele zostało rozebranych w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat.

Za zagrożone uznano ponadto 49 zróżnicowanych ze względu na funkcję i czas powstania budynków folwarcznych. Jest to obecnie grupa zabytków uznana za najbardziej zdegradowaną i wymagającą pilnej interwencji (29,7%). Najwięcej tego typu zabytków wytypowano w powiatach cieszyńskim, gliwickim, lublinieckim, zawierciańskim i w Siemianowicach Śląskich, tj. na obszarach o największym zagęszczeniu tego typu zabytkami. Są to najczęściej budynki reprezentatywne w skali regionu, zachowane w swoim oryginalnym kontekście jako elementy ocalałych, przeważnie jednolitych pod względem chronologicznym i formalnym zespołów zabudowy, rzadziej zachowane jako ostatnie pozostałości założeń. Wytypowano m.in. 9 spichlerzy, w tym okazałe, kilkukondygnacyjne z XVIII–XIX w., jak i obiekty o niewielkich gabarytach i skromnej formie. Za zagrożone uznano również kilka ostatnich zachowanych *in situ* w skali regionu spichlerzy drewnianych, w tym np. dwukondygnacyjny spichlerz folwarczny z 1815 r. w Strzybniku oraz jednokondygnacyjny spichrz dworski z I połowy XIX w. w Rachowicach. Wytypowano także 7 murowanych oficyn i 2 czworaki dworskie, tj. obiekty reprezentatywne w skali regionu, przeważnie zachowane w historycznym kontekście, czyli w obrębie zespołów dworskich bądź folwarcznych, odznaczające się czytelną bryłą i rzutem, a nierzadko również zachowaną artykulacją elewacji. Do grupy zakwalifikowano ponadto 6 murowanych

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	25,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	1	20,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	3	17,65%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	1	2,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	26,67%	1	12,50%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	1	6,25%	2	12,50%
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	2	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	2	13,33%	3	27,27%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	2	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	2	13,33%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	15,38%	1	11,11%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	80,00%	0	0,00%	1	50,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	2	6,90%	0	0,00%	6	42,86%	2	25,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	3	13,04%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	28,57%	1	16,67%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	0	0,00%	2	40,00%	2	25,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	1	3,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	1	7,14%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	33,33%	3	21,43%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	6	1,06%	3	18,75%	14	4,59%	6	18,75%	36	20,45%	18	8,82%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	5	4,24%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	6	3,53%
0	0,00%	0	0,00%	27	15,34%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	28	10,49%
1	9,09%	0	0,00%	1	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	5,21%
1	33,33%	0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	8,70%
1	50,00%	1	25,00%	38	23,03%	2	40,00%	0	0,00%	1	33,33%	45	20,83%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	33,33%	5	8,77%
7	38,89%	0	0,00%	3	2,24%	1	11,11%	2	25,00%	1	25,00%	20	7,22%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	1	0,62%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	3,88%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	8	42,11%	0	0,00%	3	60,00%	15	17,24%
7	35,00%	3	60,00%	0	0,00%	2	66,67%	0	0,00%	0	0,00%	18	11,46%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	4	9,09%	1	0,82%	2	8,70%	1	12,50%	1	8,33%	11	3,77%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	4	12,12%
11	45,83%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	15	19,23%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,96%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	7	20,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	5,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	3,88%
2	28,57%	0	0,00%	0	0,00%	3	37,50%	0	0,00%	0	0,00%	15	12,61%
0	0,00%	0	0,00%	3	4,41%	7	58,33%	0	0,00%	0	0,00%	10	8,00%
0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	6,02%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	4	2,88%
8	88,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	10	26,32%
1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	7	11,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%
3	30,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	7	5,83%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	18,18%	0	0,00%	1	25,00%	7	13,46%
1	20,00%	0	0,00%	1	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	4	5,63%
0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	2	10,53%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,63%
6	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	22,22%	16	16,33%
0	0,00%	0	0,00%	1	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	6,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
49	29,70%	11	5,14%	85	5,53%	35	19,55%	6	5,71%	16	12,70%	285	7,86%

obór, 5 obiektów gospodarczych, 4 stajnie, po 3 wozownie, rządcówki i stodoły, po 2 owczarnie i budowle piwniczne, a także po 1 cielętniku i kotłowni.

Znaczącą grupę stanowią zabytki przemysłowe z XIX i początku XX w. (35). Wiele spośród nich to budynki, budowle oraz elementy infrastruktury kolejowej związane m.in. z zespołem górnośląskiej kolejki wąskotorowej. Są to w dużej mierze obiekty charakteryzujące się typowymi dla czasu powstania rozwiązaniami konstrukcyjnymi i materiałem, cenne ze względu na przynależność do kompletnie ocalałych historycznych zespołów, natomiast zagrożone z uwagi na destrukcję i ubytki części zabytkowej konstrukcji. Część wskazanych obiektów stanowi świadectwo przemysłu przetwórczego, np. hutnictwa cynku (m.in. ostatnie ocalałe tego typu zabytki w Katowicach) bądź żelaza, a także przemysłu wydobywczego (w tym ostatnie tego typu chronione obiekty i zespoły w Bytomiu, Rudzie Śląskiej i Świętochłowicach). Są to m.in. kotłownie, maszynownie, cechownie, wieże ciśnień, transformatorownie, wieże wyciągowe, nawijalnie, kuźnie, jak również zbiorniki smoły, ciągi komór i baterii. Wytypowano ponadto kilka obiektów wchodzących w skład jednego z najważniejszych w regionie zespołów browaru oraz jedyne chronione kompleksu rzeźni miejskiej.

Za zagrożone uznano aż 36 zabytków rezydencjonalnych, w tym część wchodzących w skład zespołów dworskich i dworsko-parkowych sklasyfikowanych w całości jako zagrożone. Są wśród nich pałace z XVII – początku XX w. Obiekty te wraz z zabudową folwarczną wydają się najbardziej narażonymi na całkowite zniszczenie grupami. Stosunkowo dużą grupę stanowi również powiązana z rezydencjami zabytkowa zieleń komponowana (18), w tym głównie parki i ogrody dworskie oraz pałacowe.

Mniej liczne grupy zabytków zagrożonych stanowią m.in. obiekty określane umownie jako inne (16), użyteczności publicznej (14) i gospodarcze (11). Za zagrożone uznano także 6 obiektów sakralnych, w tym 4 zabytki związane z dziedzictwem żydowskim – ruina klasycystycznej synagogi, 2 domy przedpogrzebowe i budynek bractwa przedpogrzebowego. Z problematyką stanu zachowania wspomnianych zabytków kultury judaizmu wiążą się również wytypowane zagrożone cmentarze, wśród których wszystkie 6 to cmentarze żydowskie, w tym przykłady największych i najstarszych ocalałych na terenie województwa założeń. Wskazano ponadto 6 zagrożonych zamków, w tym aż 5 obiektów z rejonu Jury Krakowsko-Częstochowskiej, tj. średniowiecznych ruin zamków i strażnic na legendarnym Szlaku Orlich Gniazd. Równie niepokojąco wygląda stan zachowania 3 cennych i unikatowych w skali województwa budowli obronnych, w tym pozostałości nowożytnych fortyfikacji bastionowych w Dankowie i Pilicy.

W podziale chronologicznym największą grupę zabytków zagrożonych stanowią obiekty datowane na XIX w. (147). Wiele tego typu zabytków wskazano wśród obiektów z XX w. (68). Niewiele mniej zidentyfikowano wśród obiektów z XVI–XVIII w. (63). Kolejnych 5 obiektów datowanych jest na połowę XIII–XV w., natomiast najstarszy pochodzi sprzed połowy XIII w.

Zdecydowana większość zabytków uznanych za zagrożone to budowle murowane z cegły (226), choć faktycznie grupą najbardziej narażoną na całkowite zniszczenie są nieliczne występujące obiekty metalowe (aż 41,67% tego typu zasobu), tj. wiadukty, torowiska, mosty oraz jedyne w skali województwa chroniony przykład hali lokomotywowni. Znaczący odsetek zabytków zagrożonych odnotowano również wśród obiektów murowanych z kamienia (21,05%).

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	1	3,23%	5	15,63%	0	0,00%	0	0,00%	6
Bielsko-Biała	0	0,00%	1	25,00%	11	11,58%	15	11,63%	1	2,94%	0	0,00%	28
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	3	5,88%	2	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	5
Bieruńsko- -lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	13,33%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	19	24,36%	26	19,85%	0	0,00%	45
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	16,13%	0	0,00%	5
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	10	6,13%	7	8,97%	3	15,79%	0	0,00%	20
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	1	4,35%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Częstochowski	0	0,00%	1	14,29%	2	3,77%	1	3,13%	0	0,00%	0	0,00%	4
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	28,21%	3	12,00%	1	100,00%	15
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	5	14,29%	12	11,21%	1	100,00%	0	0,00%	18
Jastrzębie- -Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%	0	0,00%	1
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	4,72%	6	3,35%	0	0,00%	11
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	3	16,67%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	4
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	7	17,50%	7	41,18%	0	0,00%	15
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Myszkowski	1	100,00%	3	42,86%	0	0,00%	3	37,50%	0	0,00%	0	0,00%	7
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,54%	4	6,90%	0	0,00%	0	0,00%	5
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	4	19,05%	11	13,25%	0	0,00%	0	0,00%	15
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	7,45%	3	10,34%	0	0,00%	10
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	3	7,32%	1	3,23%	0	0,00%	5
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	3	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	4
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	20,83%	5	41,67%	0	0,00%	10
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	4	13,33%	2	10,00%	0	0,00%	7
Świętochło- -wice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	1	25,00%	0	0,00%	2
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	4	7,41%	2	5,00%	1	7,14%	0	0,00%	7
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	4	11,76%	2	15,38%	0	0,00%	7
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	3	10,34%	0	0,00%	0	0,00%	4
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	2	7,69%	0	0,00%	0	0,00%	3
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	9	23,08%	7	14,58%	0	0,00%	0	0,00%	16
Żory	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	1	4,76%	0	0,00%	0	0,00%	2
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Województwo	1	10,00%	5	5,32%	63	7,70%	147	9,29%	68	6,46%	1	1,45%	285

**OBIEKTY ZAGROŻONE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Będziński	2	14,29%	0	0,00%	3	2,00%	1	100,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	28	11,97%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	5	7,14%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	1	20,00%	0	0,00%	1	5,88%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	44	21,89%	0	0,00%	0	0,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	5	9,80%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	1	3,45%	0	0,00%	16	6,96%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	1	100,00%	10	13,89%	2	50,00%	0	0,00%
Gliwicki	2	14,29%	1	50,00%	9	7,38%	1	20,00%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	1	6,25%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	9	3,53%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	1	20,00%	0	0,00%	2	9,09%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	1	11,11%	0	0,00%	13	22,41%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	1	4,76%	4	57,14%	0	0,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	5	5,38%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	1	11,11%	0	0,00%	9	9,18%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	7	6,60%	3	17,65%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	5	6,41%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	3	2,34%	0	0,00%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	10	34,48%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	4	8,89%	1	33,33%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	2	25,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	6	6,45%	1	33,33%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	6	12,77%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	4	6,78%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	3	1,76%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	12	20,00%	1	7,14%	0	0,00%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	2	6,90%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	9	4,46%	2	25,00%	226	7,55%	16	21,05%	0	0,00%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	28
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	44
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	14
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	100,00%	0	0,00%	15
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	10
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	14
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	2	100,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	10
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	13
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	5	41,67%	2	11,76%	261

Zestawienie wytypowanych zabytków pod kątem sposobu użytkowania, funkcji i podziału własnościowego dowodzi, że najbardziej znaczący problem stanowi nieużytkowanie (208). Zjawisko to dotyczy w szczególności zabytków o charakterze mieszkalnym, folwarcznym, rezydencjonalnym i przemysłowym, stanowiących własność prywatną, samorządową i inną.

Nieużytkowanie, skutkujące nieuchronnym niszczeniem autentycznej substancji zabytku, wskazano również za podstawową przyczynę zagrożeń zidentyfikowanych na etapie prac weryfikacyjnych. Oczywiście jest, że pozostawienie zabytku bez opieki, bez względu na typ obiektu, w krótszej bądź dłuższej perspektywie czasowej rzutuje m.in. na destrukcję substancji zabytkowej, będącą efektem zawilgocenia, zagrzybienia, ubytków materiału, samoczynnego niszczenia konstrukcji zabytku oraz dewastacji wywołanej pozostawieniem obiektu bez zabezpieczenia i nadzoru. Przyczyny nieużytkowania zabytków bywają odmienne i złożone, niemniej szczegółowa analiza przypadków umożliwia wskazanie problemów powtarzających się w obrębie poszczególnych funkcjonalnych grup, rzutujących ostatecznie na uznanie zabytku za zagrożony.

W przypadku obiektów mieszkalnych, przede wszystkim chałup i domów zlokalizowanych na obszarach wiejskich, dawnych przedmieściach bądź w małych miastach, podstawową przyczyną wyłączenia z użytkowania i popadania zabytków w ruinę jest zjawisko wypierania obiektów historycznych przez nową zabudowę, co zdiagnozowano również w odniesieniu do grupy obiektów nieistniejących. Zjawisko to wiąże się z kwestionowaniem przez właścicieli zabytków wartości funkcjonalnej budynków ze względu na zbyt małą kubaturę czy niedostateczny stan techniczny, a w wielu przypadkach wynika również z braku świadomości odnośnie do wartości zabytkowej nieruchomości. Problem obrazuje np. wytypowana na obszarze powiatów bielskiego i pszczyńskiego grupa okazałych, murowanych obiektów mieszkalno-gospodarczych z II połowy XIX w., odznaczających się charakterystycznymi wnękami z kamiennymi siedziskami oraz sztukatorskim wystrojem szczytów. Aktualnie ponad 30 tego typu budynków w obu powiatach chronionych jest poprzez wpis do rejestru, przy czym aż 9 z nich faktycznie już nie istnieje, 1 nie zidentyfikowano, 2 utraciły wartości zabytkowe, a kolejnych 5 jest zagrożonych. Większość wyłączonych z użytku bądź nieistniejących obiektów zastąpiona została już w latach 80. XX w. budynkami o większej kubaturze oraz formie odmiennej od historycznej. Jednocześnie opuszczone, niezabezpieczone i nieremontowane przeważnie od kilkadziesiąt lat domy niszczej. Kluczowy wpływ na nieużytkowanie ma również zły stan techniczny zabytków mieszkalnych. Przyczyną są przeważnie wieloletnie zaniedbania na skutek braku remontów, ewentualnie naturalne zużycie materiału/konstrukcji, jak w przypadku nielicznej już w regionie ocalałej drewnianej zabudowy mieszkalnej. Częściej jednak zły stan obiektów jest wynikiem świadomego działania właścicieli, niezainteresowanych dalszym użytkowaniem budynków i uchylających się od ich zabezpieczenia. W wielu przypadkach główną przyczyną przedstawianą przez właścicieli w trakcie rozmów jest również brak środków finansowych na niezbędne prace remontowe i konserwatorskie. W przypadku województwa śląskiego nieużytkowanie i wynikające z tej sytuacji skutki w sposób istotny dotyczą również obiektów mieszkalnych na osiedlach patronackich, w tym m.in. kolonii Bobrek i Zgorzelec w Bytomiu, dotkniętych na początku lat 90., jak wiele tego typu zespołów w regionie, skutkami kryzysu górnośląskiego

przemysłu. Szczególnie zagrożone, jak dotąd, wydają się budynki zlokalizowane w kolonii Zgorzelec, poddanej w latach 90. jedynie częściowej rewitalizacji. Wiele spośród wchodzących w jej skład obiektów, przede wszystkim te, w których nie wykonano dotąd remontów oraz kilka zakwalifikowanych do rozbiórki z uwagi na katastrofalny stan zachowania, pozostaje wyłączonych z użytku. Skala zniszczonych i nieużytkowanych obiektów w zespole oddziałuje również pośrednio na stan zachowania całości kolonii. Niski standard budynków w połączeniu ze zdezastowanym otoczeniem oraz usytuowaniem kolonii w oddaleniu od centrum miasta skutkuje od lat m.in. problemami ze znalezieniem chętnych do zasiedlenia zabytkowych budynków. Z osiedlami patronackimi związany jest ponadto problem zagospodarowania komórek gospodarczych w podwórzach. Tego typu obiekty w znacznej części zniknęły w ciągu kilkudziesięciu ostatnich lat z krajobrazu górnośląskich osiedli, a te nieliczne jeszcze zachowane i chronione pozostają ostatnimi przykładami typowej, towarzyszącej budynkom mieszkalnym zabudowy z XIX oraz pierwszej ćwierci XX w. Nieużytkowanie wielu spośród tego typu komórek wskutek złego stanu zachowania, jak również trudności, a niejednokrotnie brak możliwości w przystosowaniu niewielkich kubaturowo budynków (np. na garaże) wpływają na zagrożenia związane ze znaczącymi przekształceniami, jak i rozbiórkami.

W przypadku zabytków techniki przyczyną nieużytkowania niejednokrotnie bywa trudność w przystosowaniu specyficznej, ściśle dostosowanej do pierwotnej funkcji zabudowy do nowych, odmiennych celów, jak również zły stan techniczny, będący efektem wyeksploatowania, szkód górniczych, zużycia materiału/konstrukcji obiektów, braku zabezpieczenia czy dewastacji. Duży problem konserwatorski stwarza m.in. zachowanie jedyne chronionego w skali regionu zespołu kolejki wąskotorowej, rozciągającego się na długości kilkudziesięciu kilometrów pomiędzy Gliwicami i Raciborzem, który pomimo wyłączenia z użytkowania w latach 90. zachował wartości historyczne oraz walory związane z czytelnością założenia. Zły stan zachowania kolejki wynika z braku zabezpieczenia większości obiektów i infrastruktury, złożonego podziału własnościowego, jak również dążeń części właścicieli do likwidacji zabytku i sprzedaży zbędnych nieruchomości, co kilkakrotnie już obserwowano w trakcie postępowań o skreślenie elementów zespołu z rejestru. Trudności adaptacyjne z oczywistych względów dotyczą ponadto tak specyficznych zabytków techniki, jak np. wieże ciśnień, wodne czy gichtowe, natomiast w zasadzie niemożliwe do odmiennego przystosowania wydają się tak unikatowe, a zarazem ostatnie tego typu chronione budowle, jak wieże węglowe, zbiorniki smoły czy ciągi komór i baterii koksowniczych (pozostałość Zakładów Koksowniczych Orzegów w Rudzie Śląskiej). Wśród chronionego w regionie zasobu zdarzają się przypadki dużych zespołów zakładów, zaadaptowanych do nowych funkcji jedynie częściowo, z wyłączeniem niewielkich i trudnych do odmiennego przystosowania budynków. Wśród zagrożonych zabytków poprzemysłowych znalazły się również obiekty w złym stanie technicznym, co wynika m.in. z braku środków finansowych na kompleksowe prace remontowe. Tego typu przykładem jest np. należący do gminy zespół zabudowy dawnej kopalni Rozbark w Bytomiu, złożony z wielkogabarytowej kotłowni, maszynowni i cechowni oraz muru oporowego, wzniesionych na początku XX w. i nieużytkowanych od lat 90. W ostatnim czasie dzięki dofinansowaniu unijnemu zdołano jedynie kompleksowo wyremontować i przystosować do nowej funkcji budynek cechowni, usiłując jednocześnie

skreślić z rejestru zabytków i rozebrać zabytkową kotłownię z zespołu. Jeszcze innego rodzaju zagrożeniem bywa postawa właścicieli zabytków. Wśród zabytków uznanych za zagrożone (dotyczy również nieistniejących i utraty wartości zabytkowych) znalazły się m.in. obiekty wchodzące w skład zespołu rzeźni miejskiej w Chorzowie, której właściciel od lat konsekwentnie uchyla się od zabezpieczenia zabytków, przedstawiając konserwatorowi i opinii społecznej kolejne, coraz bardziej inwazyjne koncepcje zagospodarowania założenia pod kątem funkcji handlowo-usługowej. Systematycznie też, częściowo zresztą skutecznie, występuje o skreślenie kolejnych elementów zespołu z rejestru zabytków, co pozwala przypuszczać, że jego rzeczywistym zamiarem jest pozyskanie atrakcyjnej, położonej w centrum miasta nieruchomości pod nowe inwestycje.

Nieużytkowanie i wynikająca stąd nie najlepsza sytuacja części obiektów rezydencjonalnych oraz towarzyszących im zespołów folwarcznych i zespołów zabytkowej zieleni jest przede wszystkim pokłosiem powojennego losu tego typu obiektów, tj. upaństwowienia i zagospodarowania na odmienne funkcje, następnie zmian ustrojowych po 1989 r., likwidacji Państwowych Gospodarstw Rolnych i złożonej sytuacji własnościowej zespołów, a nierzadko wybranych z zespołów pojedynczych obiektów. Część spośród wytypowanych obiektów pozostaje nadal własnością Skarbu Państwa w zarządzie Agencji Nieruchomości Rolnych, z kolei pozostałe przeszły po 1989 r. na własność samorządów bądź osób prywatnych. Przejęcie zabytków przez osoby prywatne w wielu przypadkach, niestety, nie wpłynęło na poprawę stanu technicznego, a w efekcie na ponowne użytkowanie obiektów. Niejednokrotnie przeszkodą okazują się niewystarczające nakłady finansowe na przeprowadzenie kompleksowych prac remontowych i konserwatorskich, mających na celu dostosowanie obiektu do nowych funkcji. Przeszkodą bywają również tak specyficzne, indywidualne sytuacje, jak np. wtórne, nieprzemysłane podziały własnościowe jednolitych niegdyś zespołów, skutkujące przypadkami usytuowania zabytków na małych, trudnych do zagospodarowania działkach. Z terenu województwa śląskiego znane są co najmniej dwa przypadki (pałac myśliwski w Gorzycach i pałac w Bycinie), w których brak odpowiednio dużego otoczenia zabytku do zagospodarowania, m.in. pod parkingi, był istotnym powodem do odstąpienia przez inwestora od adaptacji zabytku na nową funkcję. Nieużytkowanie i niszczenie zabytków bywa również związane z niewyjaśnionymi kwestiami własnościowymi, jak ma to miejsce w przypadku zespołu pałacowo-parkowego w Pilicy, będącego od ponad 20 lat przedmiotem sporu sądowego pomiędzy spadkobiercami przedwojennych właścicielami z osobą, która wykupiła obiekt od Skarbu Państwa po 1989 r. Zdarzają się również przypadki, w których brak zabezpieczenia zabytku i wyłączenie z użytkowania wynika z woli właściciela. Tego typu przykładem jest XVIII-wieczny dwór w Jarząbkowicach, będący elementem założenia dworsko-parkowego należącego w całości do prywatnego właściciela, który zainteresowany jest wyłącznie wykorzystywaniem zabudowy inwentarskiej w zespole. Podobnie jak w przypadku innych zabytków, jedną z przyczyn nieużytkowania zabytków rezydencjonalnych bywa zły stan techniczny, skłaniający inwestorów do porzucenia planów związanych ze skomplikowanym zabezpieczeniem i renowacją obiektu, czego przykładem jest dwór w Czepurce, posadowiony na niestabilnym gruncie, wpływającym negatywnie na konstrukcję naziemnej części obiektu.

Co istotne, nieużytkowanie obiektów rezydencjalnych oraz dworskich i brak opieki nad nimi rzutują zwykle na stan zachowania całych historycznych zespołów, a więc również na towarzyszącą zabudowę folwarczną. Tego typu zabytki wchodzące w skład dawnych założeń dworskich i folwarcznych wydają się szczególnie narażoną na zniszczenie grupą. Z uwagi na likwidację majątków ziemskich i kolejne, powojenne zmiany ustrojowe, duża część spośród tych zabytków nie jest użytkowana i przypuszczalnie nie będzie wykorzystywana zgodnie z pierwotną funkcją. Niejednokrotnie w przypadku tego typu zespołów zdarza się, że przy wyborze nowej funkcji dla budynku rezydencjonalnego nie uwzględnia się towarzyszącej mu zabudowy gospodarczej, co w dłuższej perspektywie skutkuje degradacją założeń i najbliższego otoczenia pałaców bądź dworów, czego przykładem jest choćby zespół pałacowy i folwarczny w Kochcicach oraz zespoły pałacowe w Łubiu i Drogomyślu (obecnie domy opieki społecznej). W kilku przypadkach, jak w Czechowicach-Dziedzicach oraz Pogórze, w wyniku nieprzemyślanych podziałów własnościowych zespołów poszczególne obiekty stały się własnością różnych osób, firm i instytucji, ukierunkowanych na odmienne sposoby zagospodarowania budynków i ich otoczenia. Niejednokrotnie efektem tej sytuacji jest nie tylko niewłaściwe użytkowanie części obiektów, ale też zróżnicowany stan techniczny poszczególnych obiektów. Podział własnościowy tego typu zespołów uniemożliwia w praktyce również podejmowanie kompleksowych działań na rzecz zachowania walorów całości zespołów (układu, powiązań przestrzennych, jednolitego charakteru zabudowy itp.), zagrażając tym samym utratą najważniejszych wartości tego typu grup zabytków, decydujących o zasadności ochrony. W równie trudnej sytuacji znajdują się obiekty chronione indywidualnie jako ostatnie pozostałości nieistniejących bądź całkowicie przekształconych i zdegradowanych zespołów dworskich i folwarcznych. Istotną przyczyną nieużytkowania wielu tego typu zabytków bywa zarówno ich usytuowanie na obszarach wiejskich, nierzadko w oddaleniu od ośrodków miejskich lub ważniejszych dróg, jak również specyficzne, często trudne do zaadaptowania kubatury i struktury, jak np. w przypadku stajni, stodół, kotłowni i piwnic. Użytkowanie zabytkowych rezydencji i dworów skutkuje również automatycznie brakiem pielęgnacji i stopniową degradacją związanych z nimi parków, ogrodów oraz alei, pozbawionych opieki, dozoru, a przede wszystkim systematycznej pielęgnacji. Wśród wytypowanych założeń znalazły się zarówno przykłady układów z zachowanymi jeszcze obiektami rezydencjonalnymi, jak i nieliczne zachowane bez tego typu kontekstu. Efektem braku należytej opieki jest najczęściej częściowe zatarcie historycznych kompozycji założeń, nieczytelnych z uwagi na zarośnięcie samosiejkami, a nierzadko również wtórnie wprowadzone ogrodzenia, odzwierciedlające ahistoryczne podziały własnościowe.

Przyczyny nieużytkowania zagrożonych obiektów użyteczności publicznej należy rozpatrywać raczej indywidualnie, przy czym do najistotniejszych zaliczyć można zły stan zachowania oraz niską wartość użytkową w odniesieniu do współczesnych wymogów funkcjonalnych.

Jak już wspomiano, wiele spośród zabytków jest zagrożonych ze względu na bierną postawę właścicieli, niejednokrotnie odstępujących od rozpoczętych i nieukończonych inwestycji przy obiektach. Tego typu przykładami są m.in. wymieniany już pałac w Bycinie, willa w Kotliszowicach, pałac w Rzuchowie oraz tzw. kamienica wójta w Będzinie. Efektem tej sytuacji jest długotrwałe narażenie zabytku, poprzez brak zabezpieczenia przed negatywnym oddziaływaniem

czynników atmosferycznych i biologicznych, na dalsze niszczenie substancji. W skrajnych przypadkach zdarza się, że wieloletnie uchylanie się właścicieli od niezbędnego zabezpieczenia obiektów i przywrócenia ich do dobrego stanu technicznego skutkuje całkowitą degradacją substancji w stopniu powodującym utratę wartości zabytkowych.

Z odmienną problematyką wiążą się przyczyny zagrożeń charakterystycznych przede wszystkim dla północnej i północno-wschodniej części województwa śląskiego zamków i strażnic obronnych, jak również nowożytnych fortyfikacji bastionowych i murów obronnych, a więc obiektów pozbawionych obecnie wartości użytkowej, zachowanych i chronionych przede wszystkim w formie trwałej ruiny. Głównymi przyczynami zaistniałego zagrożenia jest zarówno destrukcja substancji zabytkowej, jak i zagrożenia inwestycyjne, dotyczące przede wszystkim atrakcyjnie położonych ruin zamków, wiążące się z nieodwracalnym zniszczeniem przynajmniej części ocalałej substancji oraz utratą wartości zabytkowych (przypadek ruin zamku w Bobolicach). Jednym z powodów zaistniałej sytuacji był jeszcze do niedawna m.in. brak jednolitej, spójnej polityki konserwatorskiej w odniesieniu do tej specyficznej i cennej grupy zabytków, jak również brak jednolitego programu działań w zakresie ich zabezpieczenia (ostatnie bardziej kompleksowe działania względem przedmiotowej grupy na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej zrealizowano w latach 60. XX w.), co jest wynikiem zmiany sytuacji własnościowej wielu obiektów po 1989 r., zapewne również braku dostatecznych funduszy, jak i nadal niedostatecznego rozpoznania naukowego tego typu budowli. Wydaje się jednak, że w ostatnich latach (po zakończeniu weryfikacji), m.in. w wyniku wieloletniej debaty środowiska konserwatorskiego podsumowanej przyjęciem przez ICOMOS „Karty ochrony historycznych ruin”, udało się przynajmniej częściowo zahamować tendencje związane z nieprzemyślaną i bezpodstawną odbudową obiektów, polegającą w rzeczywistości na ingerencji w pozostałości autentycznych ruin i tworzeniu wielkogabarytowych makiet zabytków o współczesnej konstrukcji i dyskusyjnej formie. Istotny problem stanowi jednak nadal zły stan techniczny niezabezpieczonych od dziesięcioleci reliktyw strażnic obronnych (Łutowiec, Przewodyszowice czy Suliszowice) oraz ocalałych nowożytnych fortyfikacji (Danków, Pillica) oraz murów obronnych. Zabytki te wymagają pilnej interwencji, polegającej m.in. na zabezpieczeniu konstrukcji murów, ich koron oraz lica, usunięciu samosiewów, a także na uczynieniu reliktyw itp. Na podstawie dotychczasowych obserwacji należy również zwrócić uwagę, że potencjalną szansę na zabezpieczenie i uczynienie mają przede wszystkim obiekty będące własnością samorządów, które w ostatnich latach niejednokrotnie dostrzegają potencjał będących ich własnością zabytków jako szansę na promocję gminy. Z kolei los obiektów będących w posiadaniu właścicieli prywatnych bądź instytucji, dla których celem działania nie jest opieka nad zabytkami (np. nadleśnictwa bądź Agencji Nieruchomości Rolnych), zwłaszcza tak specyficznymi, jak trwałe ruiny, relikty średniowiecznych strażnic itp., wydaje się w dużej mierze uzależniony od ewentualnych inicjatyw i interwencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ze wspomnianą grupą zamków i obiektów obronnych (jak i innymi typami obiektów) łączy się ponadto jeszcze innego rodzaju problem, związany z nieprecyzyjnymi, niedookreślonymi granicami ochrony w lakonicznych decyzjach o wpisie do rejestru zabytku, skutkujący potencjalnym zagrożeniem dewastacji najbliższego otoczenia obiektów. Dobrym przykładem tego

typu sytuacji są sentencje decyzji o wpisie ruin zamku w Bobolicach ([...] uznają za zabytek ruiny zamku obronnego z XIV w. wraz z terenem przyległym około 6 ha znajdującego się w Bobolicach) oraz Mirowie ([...] uznają za zabytek ruiny gotyckiego zamku obronnego z XIV w. w Mirowie [gromada] Niegowa pow. Myszków wraz z terenem przyległym o powierzchni około 4 ha, o wybitnej wartości artystycznej, historycznej i naukowej), w odniesieniu do których, przy braku załączników graficznych, nie sposób wskazać precyzyjnych granic zabytku. Tego typu brak jednoznacznych granic, jak i brak wpisu do rejestru zabytków otoczenia chroniącego wartości widokowe zabytku skutkuje dążeniami inwestorów do stopniowej zabudowy i degradacji bezpośredniego otoczenia cennych zabytków, jak ma to miejsce m.in. w przypadku ruin zamku w Bobolicach i zamku Ogrodzieniec w Podzamczu, co ma jednoznacznie negatywny wpływ na zachowanie walorów zabytkowych i krajobrazowych zabytków.

Odmienne przyczyny leżą u podstaw zagrożenia zabytków sakralnych, przede wszystkim obiektów związanych z dziedzictwem żydowskim, przeważnie pozbawionych użytkowników. Na terenie województwa śląskiego istnieje 65 cmentarzy żydowskich (jedynie na 42 zachowały się nagrobki), w większości zamkniętych dla celów grzebalnych, a ponadto zaledwie kilka budynków, w tym domy przedpogrzebowe, domy modlitw, jedyny dom bractwa przedpogrzebowego oraz 18 synagog. Z danych NID wynika ponadto, że spośród wspomnianych cmentarzy żydowskich ochroną prawną w formie wpisu do rejestru zabytków ujętych jest zaledwie 12 nekropolii. Zdecydowana większość tego typu założeń, jak i ocalałej zabudowy, w tym przede wszystkim te nieczynne, stanowiące własność Skarbu Państwa, pozbawiona jest na ogół opieki polegającej m.in. na prowadzeniu systematycznych prac porządkowych i pielęgnacyjnych.

Na dość znaczącym obszarze województwa śląskiego występuje również potencjalna możliwość zagrożenia szkodami górniczymi. Dotyczy to przede wszystkim miast i okolic Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego, jak i rejonu Rybnickiego Okręgu Przemysłowego, a więc obszarów charakteryzujących się intensywną eksploatacją węgla od XIX w. do lat 90. XX w., a nierzadko również do chwili obecnej. W zasadzie nie jest możliwe wskazanie konkretnej grupy obiektów narażonych na tego typu zniszczenia, ponieważ na tak silnie zurbanizowanych i zabudowanych obszarach uszkodzeniom podlegać mogą zarówno obiekty poprzemysłowe oraz zabytki techniki, jak i zabudowa powiązanych z nimi osiedli patronackich, a także obiekty sakralne, obiekty użyteczności publicznej czy zespoły historycznej zabudowy miast.

Wśród zabytków uznanych za zagrożone znalazły się nie tylko obiekty wpisane do rejestru zabytków indywidualnie, w tym także te będące reprezentatywnymi przykładami zabudowy zlokalizowanej na danym terenie, ale również elementy chronionych zespołów. Wyniki weryfikacji umożliwiły wytypowanie chronionych zespołów, które uznano w całości lub w części za zagrożone, bądź też takie zespoły lub grupy, w ramach których wskazano zarówno obiekty zagrożone, o utraconych wartościach, jak i nieistniejące. Taka sytuacja dotyczy blisko 20 przypadków, w tym aż 8 zespołów dworskich, folwarcznych i pałacowo-parkowych oraz 3 zespołów poprzemysłowych. Przykładem wyjaśniającym problem jest zespół szybu Franciszek w Rudzie Śląskiej, w którym 3 obiekty uznano za zagrożone, 4 nie istnieją, a 1 utracił wartości zabytkowe, co obrazuje skalę degradacji kompleksu. Ponadto wytypowano 3 zespoły zabudowy staromiejskiej (Pyskowice, Sławków i Strumień), w przypadku których odnotowano występowanie

obiektów zagrożonych, o utraconych wartościach, jak i nieistniejących. Analogiczne zjawisko zaobserwowano również m.in. we wsiach Wiśla Wielka i Miedźna, gdzie wśród licznie chronionej tradycyjnej zabudowy zagrodowej z XIX w. wytypowano stosunkowo wiele przykładów domów i budynków gospodarczych uznanych za zagrożone, o utraconych wartościach, jak i już nieistniejących.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH

Do grupy wytypowano 41 (1,13%) zabytków, rozmieszczonych w 7 powiatach grodzkich (Bielsko-Biała, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Ruda Śląska, Sosnowiec) oraz 12 powiatach ziemskich (będzińskim, bielskim, cieszyńskim, gliwickim, kłobuckim, myszkowskim, pszczyńskim, rybnickim, tarnogórskim, wodzisławskim, zawierciańskim i żywieckim). Rejonami, gdzie zidentyfikowano najwięcej tego typu zabytków, są powiaty gliwicki i cieszyński (po 6 zabytków). Porównując liczbę zakwalifikowanych do grupy obiektów w poszczególnych powiatach z ogólną liczbą zabytków rejestrowych, można uznać, że skala zjawiska nie jest duża. Odnotowano ponadto 2 przypadki, w których wartości zabytkowe obiektu były wątpliwe już w momencie wpisu do rejestru z uwagi na znaczące przekształcenia budynków historycznych w okresie poprzedzającym wpis.

Najwięcej zabytków, które utraciły wartości zabytkowe, odnotowano wśród obiektów mieszkalnych – domów i chałup z dawnych zagród, kamienic, plebanii i domów podcieniowych. Wytypowano 14 tego typu zabytków, w tym aż 4 z powiatu cieszyńskiego i 3 z gliwickiego. Wskazano ponadto 6 zabytków rezydencjonalnych, w tym aż 2 z powiatu zawierciańskiego. W grupie znalazło się 5 zabytków przemysłowych – młynów wodnych, kuźni, kotłowni kopalni i urządzeń hydrotechnicznych. Wytypowano również 5 obiektów folwarcznych, w tym spichlerze i kuźnię dworską, ponadto 3 obiekty gospodarcze oraz 2 obiekty zabytkowej zieleni, tj. park pałacowy oraz aleję. Wytypowano też zamek, gmach użyteczności publicznej oraz 4 obiekty inne, w tym ogrodzenia i sztuczne ruiny.

W grupie znalazły się obiekty o zróżnicowanej chronologii. Najstarszy spośród zabytków klasyfikowany jest do grupy obiektów datowanych na XIII–XV w., 15 zabytków pochodzi z XVI–XVIII w., a 4 z XIX w. Największa grupa, licząca 20 zabytków, to obiekty z XIX w.

Zdecydowaną większość stanowią zabytki murowane z cegły (27). Wytypowano również obiekty murowane z kamienia (6) oraz drewniane w konstrukcji zrębowej (6).

W momencie przeprowadzania weryfikacji terenowej aż 16 zabytków pozostawało nieużytkowanych. Najwięcej tego typu przypadków dotyczyło obiektów rezydencjonalnych, przemysłowych i folwarcznych. Kolejne 4, m.in. obiekty gospodarcze, użytkowano natomiast w sposób kolidujący z pierwotną funkcją.

Zestawienie wytypowanych zabytków pod kątem sposobu użytkowania i podziału własnościowego dowodzi, że problem utraty wartości dotyczy w zasadzie wszystkich grup własnościowych, aczkolwiek najwięcej przypadków odnotowano wśród zabytków znajdujących się

w rękach prywatnych (16). Jest to jednocześnie grupa, w której zidentyfikowano najwięcej przypadków nieużytkowania zabytków oraz użytkowania kolidującego z funkcją pierwotną obiektu. Zdecydowanie mniej zabytków o utraconych wartościach odnotowano wśród obiektów będących własnością państwową (7), choć i w tym przypadku wskazano równie dużo przykładów nieużytkowania, jak wśród obiektów prywatnych. Zabytki o utraconych wartościach odnotowano również wśród obiektów stanowiących własność samorządową oraz inną, choć w tych przypadkach zjawisko ma charakter marginalny.

Do najistotniejszych przyczyn utraty wartości zabytkowej zaliczyć należy z jednej strony działania ingerujące w zabytkową substancję i nielegalne rozbiórki, a z drugiej strony nieużytkowanie i związane z nim zniszczenie w stopniu powodującym utratę walorów zabytkowych.

W przypadku ponad 40% wytypowanych zabytków utrata wartości spowodowana została bezprawnymi lub legalnymi działaniami polegającymi na rozbudowie bądź przebudowie historycznych obiektów. Są to realizacje o zróżnicowanym zakresie ingerencji w zabytek. Przeważają działania polegające na znaczącej rozbudowie obiektu, co ma związek przede wszystkim z potrzebą podniesienia „standardu” użytkowego budynku, jego modernizacją, jak i poprawą subiektywnie postrzeganej estetyki. Z zestawienia weryfikacyjnego wynika, że w przypadku województwa śląskiego przekształceń takich dokonano przede wszystkim przy budynkach mieszkalnych, gospodarczych, folwarcznych oraz użyteczności publicznej. Efektem tego typu działań jest najczęściej zmiana charakteru zabytku oraz całkowite zniekształcenie historycznej bryły i rzutu zabytku poprzez nadbudowę i zmianę formy dachu lub dobudowę nowych partii do struktury historycznej. Przykładem takich negatywnych prac jest np. nadbudowa typowego dla XIX-wiecznej zabudowy Pyskowic, parterowego domu przy ul. Sienkiewicza 15. W wyniku zrealizowanej inwestycji przekształcono nie tylko samą bryłę domu, ale również wprowadzono odmienną formę dachu (czterospadowy z facjatkami w miejsce typowego siodłowego), a ponadto zlikwidowano część historycznych otworów okiennych i drzwiowych, a przypuszczalnie także rozplanowanie wnętrza. Odmiennie postąpiono natomiast w przypadku budynku szkoły z początku XX w. w Czernicy, który rozbudowano o partie wzorowane na części historycznej. Należy przyznać, że w ten sposób po pierwsze nie ingerowano w substancję budynku zabytkowego, po drugie rozbudowa dostosowana została do charakteru części historycznej, aczkolwiek w chwili obecnej trudno jest jednoznacznie odróżnić zabytek od partii współczesnej. Wśród obiektów przebudowanych daje się wyróżnić również takie, których przekształcenia polegają nie tyle na całkowitej zmianie historycznej formy, co np. częściowej „modernizacji”, zmianie wyglądu elewacji frontowej, zmianie rozplanowania bądź wymianie części substancji zabytkowej. Tego typu zjawisko dotyczy zarówno budynków mieszkalnych, jak i gospodarczych i folwarcznych. Przykładem takich działań jest XIX-wieczna gorzelnia dworska w Świbiu, która krótko po wpisie do rejestru zabytków w 1960 r. została przebudowana w związku z adaptacją na garaże. W efekcie nie tylko usunięto całość zachowanego wówczas wyposażenia produkcyjnego obiektu, ale również zmieniono układ wnętrza, a przy okazji zmianie uległ rozstaw otworów okiennych i drzwiowych, w elewacji frontowej zlikwidowano większość historycznego wystroju zewnętrznego.

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	8,33%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	7,14%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	16,67%	1	7,14%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	1	0,33%	1	3,13%	6	3,41%	2	0,98%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	1	0,85%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,18%
0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,37%
0	0,00%	0	0,00%	2	8,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	2,08%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	5,56%	0	0,00%	4	2,99%	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	6	2,17%
0	0,00%	0	0,00%	2	1,68%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,23%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	16,67%
0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,15%
2	10,00%	0	0,00%	3	5,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	3,82%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,34%
1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,03%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	2	66,67%	4	11,43%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	7,14%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,78%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,80%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,44%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,67%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	1	14,29%	3	2,50%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	3,06%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	12,50%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	1,28%
5	3,03%	3	1,40%	14	0,91%	5	2,79%	0	0,00%	4	3,17%	41	1,13%

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,78%	0	0,00%	0	0,00%	1
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bieruńsko- -lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	5	3,07%	0	0,00%	1	5,26%	0	0,00%	6
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,92%	1	4,00%	0	0,00%	2
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	1	25,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	1	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	5	4,67%	0	0,00%	0	0,00%	6
Jastrzębie- -Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	1
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Myszkowski	0	0,00%	1	14,29%	2	11,76%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	4
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,72%	0	0,00%	0	0,00%	1
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,06%	0	0,00%	0	0,00%	1
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,76%	1	0,88%	0	0,00%	2
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Świętochło- -wice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	2	3,70%	1	2,50%	0	0,00%	0	0,00%	3
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	3
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,11%	1	4,35%	0	0,00%	2
Województwo	0	0,00%	1	1,06%	15	1,83%	20	1,26%	4	0,38%	1	1,45%	41

W przypadku blisko 20% wytypowanych zabytków bezpośrednią przyczyną utraty wartości zabytkowych było długotrwałe nieużytkowanie obiektów oraz związany z tym brak jakichkolwiek prac remontowych i zabezpieczających. Wśród opuszczonych i skazanych na degradację zabytków wyróżnić można m.in. pałace, dwór, obiekty folwarczne i gospodarcze. W połowie obiektów nie przeprowadzono działań remontowych od kilkadziesiąt lat, co potwierdzają adnotacje o złym stanie zachowania odnotowywane w kartach zielonych (a więc przede wszystkim w późnych latach 50. i na początku 60.). Większość wymienionych obiektów znajdowała się wówczas w użytkowaniu Państwowych Gospodarstw Rolnych. Przypuszczalnie z uwagi na kiepski stan techniczny bądź brak nowej funkcji poszczególne obiekty wyłączały stopniowo z użytkowania, pozostawiając je przy tym bez jakiegokolwiek opieki. Długotrwały brak zabezpieczenia przed skutkami negatywnego oddziaływania czynników atmosferycznych i biologicznych oraz nierzadko również brak zabezpieczenia przed wstępem osób postronnych doprowadziły do zachowania niemal wszystkich wspomnianych obiektów w formie ruiny.

Część zabytków utraciła wartości wskutek bezprawnych bądź legalnych rozbiórek o zróżnicowanym zakresie. Przypuszczalnie większość tego typu działań dokonano bez pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przy czym najczęściej dotyczyły one obiektów nieużytkowanych i zaniedbanych. Przykładem jest XIX-wieczna sztuczna ruina zamku rycerskiego w Orzechu, która najprawdopodobniej krótko po wpisie do rejestru zabytków w latach 60. została znacząco rozebrana, przypuszczalnie na materiał budowlany, w efekcie czego do chwili obecnej z czworokątnego założenia z narożnymi basztami zachowała się w zasadzie jedna wieża. Podobna skala zniszczeń dotknęła okazały historyczny mur obronny z basztami w Żarkach, rozbierany zapewne w ciągu kilkadziesiąt lat w związku z zabudowywaniem poszczególnych działek w jego obrębie, choć w tym przypadku trudno jest dziś jednoznacznie określić stan zachowania muru w momencie wpisu do rejestru.

Na terenie województwa śląskiego odnotowano również nieliczne przypadki utraty wartości zabytku wskutek zastąpienia go nowym, dostosowanym do współczesnych standardów obiektem (przypadek wartowni w rezydencji prezydenta II RP w Wiśle) oraz wskutek częściowego zniszczenia w związku z pożarem.

Zidentyfikowano również odosobnione przypadki utraty wartości zaistniałej w związku ze zniszczeniem bądź przeniesieniem zabytkowego wyposażenia obiektu. Tego typu sytuacja nastąpiła w kuźni w Milówce oraz zespole walcowni w Sławkowie. W przypadku unikatowej obecnie w skali Żywiecczyny kuźni całość oryginalnego, chronionego wyposażenia kowalskiego została przeniesiona do innego obiektu o tego typu funkcji w nieodległej Kamesznicy, natomiast *in situ* ocalał nieznacznie przekształcony budynek. Częściowemu zniszczeniu uległy również urządzenia hydrotechniczne powiązane funkcjonalnie z zabytkową walcownią. Wraz ze zmianą funkcji zespołu zasypano część kanałów odpływowych i doływowych, a także zlikwidowano śluzy na kanałach oraz koła wodne.

Należy również wspomnieć o nielicznych przykładach utraty wartości wskutek przeprowadzonej rekonstrukcji, wynikającej z potrzeby wymiany zniszczonej substancji zabytkowej (materiału), jak również nieuzasadnionej wizji i ambicji właściciela. W pierwszym przypadku, odnosząc się do XVIII-wiecznego drewnianego budynku mieszkalnego w Ustroniu, obiekt

**OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne			
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	1	7,14%	0	0,00%	1	0,67%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	1	16,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	2	2,86%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędzki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	1	3,45%	0	0,00%	5	2,17%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	2	1,37%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	5	4,10%	1	20,00%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	1	4,76%	3	42,86%	0	0,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,08%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	2	1,56%	0	0,00%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	1	2,22%	0	0,00%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,08%	2	66,67%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,69%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	2	3,33%	0	0,00%	0	0,00%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	1	9,09%	0	0,00%	1	0,94%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	6	2,97%	0	0,00%	27	0,90%	6	7,89%	0	0,00%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	39

odwzorowano *in situ*, wykorzystując wiedzę i istniejącą inwentaryzację budynku zabytkowego, jak również wkomponowując niewielką część autentycznych elementów zabytkowych, jak odrzwia czy stropy belkowe. Można zatem mówić o utracie wartości autentyczności substancji zabytku, aczkolwiek wartości historyczne obiektu, pamięć o jego konstrukcji, formie i strukturze są dalej uchwytnie. Odmienne w drugim przypadku, dotyczącym ruin zamku w Bobolicach, nie tylko zatarto czytelność autentycznych, późnośredniowiecznych i nowożytnych partii założenia, ale przede wszystkim stworzono zupełnie nową, dyskusyjną kubaturę, która w ocenie właściciela obiektu uchodzić ma za rekonstrukcję zamku średniowiecznego.

W przedmiotowej grupie zabytków ostatecznie znalazły się zarówno obiekty, w przypadku których stwierdzono całkowitą utratę wartości, jak i takie, które utraciły jedynie część swoich wartości zabytkowych. Całkowita utrata wartości dotyczy dość dużej grupy zabytków, przede wszystkim tych, które w okresie od wpisu do rejestru do momentu weryfikacji popadły wskutek pożarów bądź długotrwałego braku opieki w ruinę, a w efekcie odznaczają się brakiem czytelności bryły i rozplanowania, jak również zniszczonym całkowicie lub w dużej mierze wyposażeniem oraz wystrojem; zostały przebudowane bądź częściowo rozebrane, w rezultacie czego zakres przekształceń objął zarówno historyczną bryłę, rozplanowanie, elementy wyposażenia oraz autentyczny wystrój zewnętrzny i wewnętrzny a także w ramach rekonstrukcji wymieniono większość lub całość autentycznej substancji. Częściową utratę wartości stwierdzano z kolei w przypadkach ingerencji w zabytek skutkującej jedynie częściowym przekształceniem budynku (rozplanowania, formy, detalu lub substancji) przy zachowaniu pozostałych wartości zabytkowych, a więc m.in. w razie zmiany konstrukcji i formy dachu; częściowego przekształcenia układu wnętrza; usunięcia historycznego wyposażenia zabytku w związku ze zmianą funkcji budynku; przekształcenia historycznej kompozycji i wystroju elewacji, połączonego z nieodzowną wymianą części autentycznej substancji; niewielkiej rozbudowy zniekształcającej historyczną bryłę.

Doprecyzowanie czasu, w którym nastąpiła utrata wartości wytypowanych zabytków, jest niejednokrotnie trudne bądź niemożliwe. W wielu przypadkach utrata ta nie nastąpiła gwałtownie, lecz jest efektem długotrwałego procesu niszczenia wskutek braku opieki. Dotyczy to m.in. części obiektów związanych z folwarkami, założeniami pałacowymi i dworskimi, które w okresie powojennym, będąc w użytkowaniu Państwowych Gospodarstw Rolnych, z uwagi na brak funkcji bądź zły stan techniczny stopniowo wyłączano z eksploatacji. Spośród wytypowanego zasobu część obiektów została opuszczona bądź zaczęła znacząco niszczyć już kilkadziesiąt lat temu, a więc jeszcze przed lub krótko po wpisie do rejestru. Pewne jest, że kilka obiektów uległo zniszczeniu w latach 70. wskutek niewłaściwych bądź bezprawnych działań inwestorskich, a w latach 80. w wyniku pożarów albo wymiany zniszczonej substancji. Stosunkowo dużo niewłaściwych i agresywnych ingerencji w zabytki miało natomiast miejsce w ciągu ostatniego ćwierćwiecza. Na lata 90. XX w. przypada początek procesu niszczenia m.in. obiektów przemysłowych, co związane było ze zmienną dla tego okresu likwidacją zakładów przemysłowych oraz zmianami własnościowymi tego typu nieruchomości. Również na ten okres przypada ostateczna likwidacja Państwowych Gospodarstw Rolnych w dawnych założeniach dworskich, folwarcznych i pałacowo-parkowych. Na lata 90. przypadła także część działań inwestycyjnych przy zabytkach, nierzadko negatywnie oddziałujących na ocalałą substancję za-

bytkową, prowadzonych niejednokrotnie za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Również w ostatnich latach zdarzały się pojedyncze przypadki znaczących rozbiórek zabytków, realizowanych bez zgody konserwatora.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

Wytypowano 157 (4,33%) zabytków wpisanych do rejestru, które faktycznie już nie istnieją. Takie przypadki zidentyfikowano w niemal wszystkich powiatach ziemskich (będzińskim, bielskim, bieruńsko-lędzińskim, cieszyńskim, częstochowskim, gliwickim, kłobuckim, lublinieckim, mikołowskim, pszczyńskim, raciborskim, rybnickim, tarnogórskim, wodzisławskim, zawierciańskim, żywieckim) oraz w połowie miast na prawach powiatów (Bielsku-Białej, Bytomiu, Gliwicach, Jaworznie, Katowicach, Piekarach Śląskich, Rudzie Śląskiej, Siemianowicach Śląskich, Sosnowcu i Tychach). Przypadki całkowitego zniszczenia zabytków w poszczególnych rejonach województwa występują sporadycznie, aczkolwiek są powiaty, w których zjawisko to dotyczy znacznego odsetka zabytków. Tego typu rejonem jest np. powiat pszczyński, w którym nie istnieje 25 zabytków (19,38%), ponadto są to powiaty rybnicki (22; 15,83%), bieruńsko-lędziński (23; 30,43%) i Jaworzno (3; 75%).

Dużą część zabytków nieistniejących stanowią obiekty mieszkalne, przede wszystkim domy w dawnych zagrodach lub rozlokowane w obrębie historycznych przedmieść, a ponadto pojedyncze kamienice mieszczańskie i czynszowe. Zidentyfikowano 58 tego typu budynków, w tym aż 14 w powiecie pszczyńskim. Równie dużą grupę zabytków nieistniejących stanowią obiekty gospodarcze, m.in. komórki gospodarcze w historycznych koloniach i osiedlach robotniczych, stodoły, spichlerze zagrodowe. Odnotowano 58 tego typu przypadków, w tym aż 22 w powiecie rybnickim. Wytypowano ponadto 17 nieistniejących obiektów folwarcznych, w tym oficyny, czworaki i budynki folwarczne, oraz 1 obiekt rezydencjonalny. Zidentyfikowano również 7 nieistniejących zabytków przemysłowych, będących elementami dwóch chronionych zespołów związanych z przemysłem wydobywczym, ponadto chronione indywidualnie przykłady kuźni miedzi, mostu i młyna wodnego. W grupie znalazło się także 5 obiektów sakralnych – kościoły, kaplice i kapliczka; 4 zabytki użyteczności publicznej – szkoła, zajazd i oficyna banku; 2 obiekty zabytkowej zieleni – drzewostan przy kamienicy i ogród letni; a także 5 obiektów określanych jako inne – ogrodzenia i pawilony ogrodowe. Wśród zabytków zidentyfikowanych jako nieistniejące ponad połowę stanowią obiekty datowane na XIX w. Stosunkowo wiele tego typu przypadków odnotowano również wśród zabytków powstałych w XVI–XVIII i XX w. Zdecydowana większość typowanych zabytków to obiekty murowane z cegły oraz drewniane w konstrukcji zrębowej.

Niemal 30% zabytków nieistniejących stanowiło własność prywatną. Zjawisko w mniejszym stopniu dotyczy nieruchomości należących do samorządów, Skarbu Państwa, kościołów i związków wyznaniowych oraz różnego rodzaju podmiotów prywatnych.

Analiza wszystkich uznanych za nieistniejące przypadków pozwala wskazać na co najmniej kilka zasadniczych przyczyn tej sytuacji. Należy jednak zaznaczyć, że z uwagi na brak

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG FUNKCJI PIERWOTNEJ I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Sakralne		Obronne		Użyteczności publicznej		Zamki		Rezydencjonalne		Zieleń	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	1	4,76%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,76%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	2	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	1	2,86%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	1	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	1	3,45%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	1	11,11%
Województwo	5	0,88%	0	0,00%	4	1,31%	0	0,00%	1	0,57%	2	0,98%

Folwarczne		Gospodarcze		Mieszkalne		Przemysłowe		Cmentarze		Inne		Razem w powiecie	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
1	50,00%	1	25,00%	5	4,24%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8	4,71%
0	0,00%	2	18,18%	9	5,11%	0	0,00%	0	0,00%	1	10,00%	13	4,87%
2	18,18%	2	50,00%	2	8,70%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	7,29%
0	0,00%	1	50,00%	6	66,67%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	30,43%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,61%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,46%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
4	22,22%	4	30,77%	7	5,22%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17	6,14%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,97%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,15%
4	20,00%	1	20,00%	2	3,33%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	9	5,73%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%
0	0,00%	5	11,36%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	1,71%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	3,03%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,28%
0	0,00%	0	0,00%	1	6,25%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,96%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	50,00%	1	50,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	3,64%
1	7,14%	9	60,00%	14	23,33%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	25	19,38%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,84%
0	0,00%	2	7,41%	0	0,00%	1	8,33%	0	0,00%	1	100,00%	4	3,20%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	22	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	22	15,83%
0	0,00%	0	0,00%	1	14,29%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	2	3,33%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	1	50,00%	5	17,24%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	5,00%
0	0,00%	1	9,09%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,92%
4	80,00%	2	33,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	9,86%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	8,33%	0	0,00%	4	30,77%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	5,10%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	3	37,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	12,50%	6	3,85%
17	10,30%	58	27,10%	58	3,77%	7	3,91%	0	0,00%	5	3,97%	157	4,33%

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG CHRONOLOGII I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Do poł. XIII w.		Poł. XIII–XV w.		XVI–XVIII w.		XIX w.		XX w.		Brak danych		Razem obiektów
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	2	6,45%	6	18,75%	0	0,00%	0	0,00%	8
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	4	4,21%	7	5,43%	1	2,94%	1	20,00%	13
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	7	13,73%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
Bieruńsko- -lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7	46,67%	0	0,00%	0	0,00%	7
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1,28%	0	0,00%	0	0,00%	1
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	6	3,68%	5	6,41%	2	10,53%	4	50,00%	17
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	1	1,89%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,56%	0	0,00%	0	0,00%	1
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	1	2,86%	8	7,48%	0	0,00%	0	0,00%	9
Jastrzębie- -Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,79%	0	0,00%	5
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	1	5,56%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	1	5,88%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Piekary Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	4,26%	0	0,00%	0	0,00%	2
Pszczynski	0	0,00%	0	0,00%	8	12,31%	16	27,59%	0	0,00%	1	100,00%	25
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	1	4,76%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	4,26%	0	0,00%	0	0,00%	4
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	22	19,47%	0	0,00%	22
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	4,17%	0	0,00%	0	0,00%	1
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	5,00%	1	20,00%	2
Świętochło- -wice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	2	3,70%	4	10,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
Tychy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	2,94%	0	0,00%	0	0,00%	1
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	1	6,67%	5	17,24%	1	4,00%	0	0,00%	7
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	10,42%	0	0,00%	0	0,00%	5
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	5,56%	1	4,35%	0	0,00%	6
Województwo	0	0,00%	0	0,00%	35	4,28%	82	5,18%	33	3,14%	7	10,14%	157

możliwości kontaktu z częścią właścicieli zabytków, próba ustalenia przyczyn zjawiska została przede wszystkim oparta na informacjach zamieszczonych w dostępnych kartach ewidencyjnych – tzw. zielonych i białych.

Zdecydowana większość zabytków przestała istnieć, tzn. uległa rozbiórce lub zawaliła się samoczynnie, przede wszystkim na skutek złego stanu technicznego, wynikającego z różnorodnych przyczyn, uzależnionych od materiału/konstrukcji zabytku, pierwotnej funkcji, gabarytów, a nierzadko także woli właściciela. Częstym powodem złego stanu technicznego zabytków było zużycie materiału/konstrukcji, potęgowane brakiem bieżących remontów. Na podstawie informacji uzyskanych w trakcie lustracji terenowych, jak również w oparciu o lakoniczne wiadomości i fotografie zamieszczone w kartach ewidencyjnych obiektów, stwierdzić można, że wiele spośród budynków murowanych (głównie z cegły) już w latach 60. XX w., krótko po wpisie do rejestru zabytków, nosiło ślady dużego zawilgocenia i zagrzybienia, spękań ścian lub uszkodzenia konstrukcji i pokrycia dachu. Przykładowo, w karcie zielonej zespołu gospodarczego nr 82 w Puńcowie (wpis do rejestru zabytków w 1954 r.) już w 1959 r. odnotowano, że więźba dachowa w budynku mieszkalnym zachowana jest w złym stanie technicznym, natomiast budynki gospodarcze ocalały w formie ruiny i kwalifikują się do rozbiórki. Z kolei w karcie zielonej domu nr 60 w Wiśle Małej (wpis do rejestru zabytków w 1966 r.) w 1959 r. oszacowano zniszczenie sklepień, konstrukcji i pokrycia dachu na ok. 50%, a w 1966 r. odnotowano dodatkowo zawilgocenie piwnicy i ścian zewnętrznych, oddziałujące negatywnie na stan zachowania tynków oraz ceglanych murów. W przypadku obiektów drewnianych czynnikiem rzutującym na zły stan techniczny był m.in. brak odpowiedniego zabezpieczenia materiału przed działaniem grzybów i owadów niszczących drewno. Przykładowo, dom nr 53 w Wiśle Małej (wpis do rejestru zabytków w 1966 r.) w 1959 r., jak wynika z karty zielonej, miał znajdować się w złym stanie technicznym, szacowanym na 80% zniszczeń substancji, co ostatecznie skłoniło właściciela do częściowej rozbiórki obiektu i wykorzystania ocalałych pozostałości do budowy obory (stan na 1966 r.).

Z kwestią złego stanu technicznego obiektów wiąże się ponadto m.in. problem braku nowej funkcji dla opuszczonego zabytku. Blisko 1/3 nieistniejącego już zasobu popadła w zniszczenie, a w efekcie przestała istnieć na skutek braku możliwości bądź pomysłu na adaptację i przystosowanie do odmiennych funkcji. Problem ten dotyczył zarówno obiektów murowanych, jak i drewnianych, w tym m.in. różnorodnych budynków gospodarczych (komórki, obory, stodoły, kuźnie, piwniczki, spichlerze) w zagrodach, zespołach dworskich, folwarcznych bądź na osiedlach patronackich, jak również tak specyficznych zabytków, jak kostnice i zabudowa szybów górniczych. W trakcie lustracji terenowych stwierdzono np. brak ponad 20 chronionych komórek gospodarczych, będących nieodzownymi niegdyś elementami osiedli robotniczych, a dziś stanowiących istotny problem konserwatorski m.in. z uwagi na niewielki zakres możliwości przystosowania do innych funkcji. Znamiennym świadectwem jest również zniszczenie blisko 20 drewnianych, zrębowych stodół, w tym 12 ostatnich w regionie zachowanych *in situ* przykładów tego typu obiektów na planie ośmioboku. Jedynie nieliczne z nich zniknęły wskutek pożarów bądź zastąpione zostały obiektami murowanymi, większość okazała się nieprzydatna do dalszego użytkowania. W nielicznych przypadkach

**OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE W PODZIALE WG MATERIAŁU/KONSTRUKCJI I POWIATÓW
(OBJĘTE WERYFIKACJĄ W LATACH 2009–2015)**

Powiat	Drewniane				Murowane				Ziemne	
	wieńcowa/inna		szkieletowe		cegłane		kamienne		liczba	procent
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent		
Będziński	5	35,71%	0	0,00%	3	2,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	1	16,67%	0	0,00%	10	4,27%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	3	30,00%	0	0,00%	4	5,71%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędziński	2	40,00%	0	0,00%	5	29,41%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	1	0,50%	0	0,00%	0	0,00%
Chorzów	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	10	34,48%	0	0,00%	7	3,04%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	1	12,50%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Dąbrowa Górnicza	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	1	20,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	2	14,29%	0	0,00%	7	5,74%	0	0,00%	0	0,00%
Jastrzębie-Zdrój	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	3	75,00%	0	0,00%	0	0,00%
Katowice	0	0,00%	0	0,00%	5	1,96%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	1	4,55%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	1	2,63%	0	0,00%	0	0,00%
Mysłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Piekary Śląskie	2	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Pszczynski	12	44,44%	0	0,00%	13	13,98%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	1	11,11%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	4	3,77%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnik	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Rybnicki	0	0,00%	0	0,00%	22	17,19%	0	0,00%	0	0,00%
Siemianowice Śląskie	0	0,00%	0	0,00%	1	3,45%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	33,33%	0	0,00%
Świętochłowice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	4	40,00%	0	0,00%	2	2,15%	0	0,00%	0	0,00%
Tychy	1	100,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	2	28,57%	0	0,00%	5	8,47%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	4	66,67%	0	0,00%	1	1,67%	0	0,00%	0	0,00%
Żory	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	2	18,18%	0	0,00%	3	2,83%	0	0,00%	0	0,00%
Województwo	55	27,23%	0	0,00%	98	3,27%	1	1,32%	0	0,00%

Glinobitka		Ruda darniowa		Betonowe		Metalowe		Brak danych		Razem
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	8
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	100,00%	0	0,00%	12
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	17
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	9
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	25
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	22
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	7
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	8,33%	0	0,00%	155

inicjowano próby translokowania opuszczonych drewnianych zabytków, z czego przynajmniej jedno tego typu przedsięwzięcie (chałupa w Wiśle Malince) zakończyło się zniszczeniem zdemontowanych elementów konstrukcyjnych budynku.

Kolejną przyczyną niszczenia zabytków, powiązaną zarówno z kwestią złego stanu technicznego, przepisami budowlanymi, jak i problemami z ewentualną adaptacją, jest wypieranie historycznego budownictwa drewnianego przez większe i trwalsze obiekty murowane. Zjawisko tego typu, znamienne szczególnie dla lat 70. i 80. XX w., dotyczyło głównie chronionych budynków mieszkalnych, w tym nielicznie już zachowanych przykładów tradycyjnego budownictwa zagrodowego i małomiasteczkowego. W efekcie zniknęły m.in. ostatnie przykłady typowych domów zrębowych usytuowanych na obszarach historycznych miast dawnego Królestwa Kongresowego (Siewierz, Sławków i Szczekociny), a także wiele przykładów tradycyjnej zabudowy obszarów górskich (Brenna, Istebna). Z tej samej przyczyny odnotowano również zniszczenie m.in. kilkudziesięciu zabytków murowanych, w tym przede wszystkim parterowych budynków mieszkalnych z połowy XIX w., zastąpionych popularnymi w latach 70. i 80. piętrowymi domami w typie „kostki”.

Niewielka część zasobu, w tym zarówno obiekty drewniane, jak i murowane, uległa zniszczeniu na skutek pożarów. W ramach prowadzonej weryfikacji na obszarze województwa śląskiego wytypowano 3 tego typu przypadki, w tym np. spalony w 1959 r. drewniany kościół parafialny z XVIII w. w Soborzycach w powiecie częstochowskim (wpis do rejestru zabytków w 1948 r.), na miejscu którego w latach 60. wzniesiono świątynię murowaną. W pojedynczych przypadkach rozbiórka obiektów podyktowana była szeroko zakrojonymi inwestycjami, jak w przypadku domów przy ul. Partyzantów w Bielsku-Białej, rozebranych w związku z rozbudową śródmiejskiej arterii.

Wśród zabytków nieistniejących odnotowano również obiekty chronione od lat 50. i 60. w ramach tzw. wpisów ratowniczych, tj. zabytki znajdujące się w chwili wpisu w złym stanie technicznym, nierzadko zachowane jedynie częściowo bądź w ruinie. Obejmowanie tego typu obiektów ochroną, będącą formą nacisku na właścicieli i próbą zahamowania destrukcji zabytków, okazało się nieskuteczne, czego dowodzi blisko 20 wytypowanych w ramach weryfikacji przypadków obiektów nieistniejących, jak np. murowany dwór z początku XIX w. w Dąbrówce (wpis do rejestru zabytków w 1960 r.), zachowany już w 1959 r. w formie ruiny, a w 1967 r. jedynie w partii fundamentów.

Kwestia dokładnego wskazania czasu zniszczenia zabytków nierzadko bywa problematyczna, a nawet niemożliwa do ustalenia z uwagi na brak podstawowej dokumentacji ewidencyjnej, zmiany adresów lub właścicieli nieruchomości. Z powyższych względów w ramach weryfikacji rejestru nie udało się ustalić okresu rozbiórki ok. 30% zasobu zakwalifikowanego do grupy zabytków nieistniejących. Co znamienne, problem ten dotyczy przede wszystkim obiektów wpisanych do rejestru w latach 60. i 70. (sporadycznie 50.), do których informacje na temat aktualnego stanu zachowania w kartach zielonych kończą się przeważnie na adnotacjach z końca lat 60. Z kolei w trakcie przeprowadzanych lustracji terenowych obecni właściciele posesji najczęściej nie potrafili nie tylko wskazać dokładnej lokalizacji nieistniejącego już obiektu, ale również daty i dokładnej przyczyny jego zniszczenia. W oparciu o informa-

cje pozyskane z dokumentacji ewidencyjnych, Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków bądź z rozmów z właścicielami zabytków wskazać można, że nieliczne obiekty uległy całkowitemu zniszczeniu już w późnych latach 50. i 60., z kolei w następnych dekadach, tj. w latach 70., 80., 90. oraz po 2000 r., rozbierano po kilkanaście zabytków.

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTKÓW

W okresie prowadzenia weryfikacji, czyli w latach 2009–2015, z rejestru skreślonych zostało 28 zabytków, w tym 9 obiektów gospodarczych, 6 folwarcznych, 5 mieszkalnych, 4 przemysłowych, 2 rezydencjonalnych oraz 2 z kategorii inne. Obiekty te w większości jeszcze przed formalnym skreśleniem z rejestru zabytków były weryfikowane terenowo.

Wśród omawianych zabytków znajduje się 5 obiektów zakwalifikowanych w trakcie weryfikacji do grupy obiektów przeniesionych do muzeów, skreślonych z rejestru w związku z wpisem do inwentarza muzealnego. Ponadto z rejestru skreślono 5 obiektów wytypowanych jako nieistniejące, kolejne 5 charakteryzujące się utraconą wartością zabytkową oraz 5 uznanych za zagrożone. 8 faktycznie nie zakwalifikowano do żadnej grupy weryfikacyjnej, co dotyczy przypadków obiektów chronionych w zespołach i oznacza, że z uwagi na nieprecyzyjny zapis przedmiotu ochrony w sentencjach decyzji o wpisie, nie były one indywidualnie weryfikowane pod kątem stanu zachowania.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

W trakcie weryfikacji nie zidentyfikowano w terenie 17 zabytków (0,47%). Porównując liczbę niezidentyfikowanych obiektów z liczbą zabytków rejestrowych, można uznać, że zjawisko to mimo wszystko ma charakter incydentalny. Problemy z identyfikacją występowały w różnych częściach województwa, zarówno w powiatach ziemskich (będzińskim, cieszyńskim, pszczyńskim, raciborskim, wodzisławskim, zawierciańskim oraz żywieckim), jak i w miastach na prawach powiatu (Bielsku-Białej, Bytomiu, Rybniku, Sosnowcu, Tychach). Najwięcej niezidentyfikowanych przypadków dotyczy obiektów mieszkalnych, ponadto nie odnaleziono obiektów folwarcznych i przemysłowych, a także reliktyw zamku, dworu, parku dworskiego, budynku gospodarczego oraz studni. Zdecydowaną większość zabytków niezidentyfikowanych stanowią obiekty murowane z cegły, ewentualnie kamienia. Warto jednak zaznaczyć, że w nielicznych przypadkach, jak np. spichlerza z Markłowic, nieznany jest faktyczny materiał/konstrukcja budynku, co wynika z braku informacji w sentencji decyzji oraz braku dokumentacji ewidencyjnej. Większość wytypowanych obiektów stanowią zabytki powstałe w XIX i XVI–XVIII w., w pojedynczym przypadku w XIII–XV w., natomiast chronologia 3 zabytków nie jest znana.

Najczęstszą przyczyną uniemożliwiającą identyfikację obiektów jest nieprecyzyjna treść decyzji o wpisie oraz brak załączników graficznych. Problem dotyczy przede wszystkim

kim zabytków wpisanych w latach 50., 60. i 70., a więc 10 spośród wytypowanych do grupy. Jednoznaczna i rzetelna zawartość rozstrzygnięcia oraz faktycznego uzasadnienia decyzji o wpisie do rejestru ma zasadnicze znaczenie w kwestii skutecznej ochrony zabytków. Tymczasem w przypadku decyzji wydawanych szczególnie w latach 50., 60. i 70. rozstrzygnięcia te były przeważnie lakoniczne, a przedmiot wpisu określano w sposób standardowy i niezindywidualizowany. Ponadto wiele spośród decyzji wydanych przede wszystkim w latach 60. było w rzeczywistości wznowieniem orzeczeń o wpisie wydanych jeszcze na mocy przepisów rozporządzenia z 1928 r. Jak wykazuje analiza treści rozstrzygnięć takich wznawianych decyzji, sentencje formułowane na podstawie przepisów przedwojennych niejednokrotnie były dosłownie powielane, a więc nieaktualizowane, w decyzjach wydanych według przepisów ustawy z 1962 r. Na problem lakoniczności treści decyzji o wpisie nakłada się ponadto dość powszechnie występująca zmiana nazw ulic, numeracji budynków i działek, jak i nierzadko zmiana przynależności terytorialnej danego obszaru. Kwestie te w przypadku większej części zasobu z terenu województwa dało się przeważnie skutecznie wyjaśnić, posiłkując się informacjami uzyskanymi w urzędach gmin oraz dostępną dokumentacją ewidencyjną. Niemniej bezskuteczne okazały się próby zidentyfikowania m.in. budynków mieszkalnych w Bielsku, Grzawie, Sosnowcu i spichlerza w Markłowicach Górnych. Należy zaznaczyć, że nie dla wszystkich wpisywanych wówczas obiektów określano w decyzjach adresy. Sytuacja taka występowała m.in. w przypadku kościołów, obiektów sakralnych, dworskich i użyteczności publicznej, których identyfikacja w topografii miejscowości uchodzić musiała dla Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków za oczywistą i niebudzącą jakichkolwiek wątpliwości. O ile w przypadku zabytków sakralnych czy dobrze zachowanych zespołów dworskich próby identyfikacji w terenie nie nastroczały większych trudności, to poszukiwanie niejednokrotnie słabo czytelnych założeń parkowych i pojedynczych obiektów podworskich bywały trudne bądź niemożliwe. Tego typu przykładem jest np. park dworski w Białej Błotnej, lakonicznie określony w decyzji z 1957 r. jako *park w Białej Błotnej, grom. Bodziejowice. Ww. założenie parkowe stanowi obiekt o charakterze zabytkowym z XVIII w.* Próby lustracji w terenie, nieoparte opisem sytuacyjnym w decyzji czy załącznikiem graficznym w decyzji, nie przyniosły rezultatu. Wśród weryfikowanych zabytków zdarzały się również obiekty wpisane na podstawie decyzji z lat 80., do których dołączono niezbyt precyzyjne załączniki graficzne. Znamiennym przykładem jest wpis zespołu dawnej huty szkła w Złatnej Hucie, na podstawie którego ochroną objęto ruiny 3 pieców, kamienną studnię i kapliczkę słupową. Do decyzji dołączono mapkę orientacyjną z odręcznym oznaczeniem rozległej strefy ochrony konserwatorskiej, bez wskazania dokładnej lokalizacji poszczególnych elementów. O ile w trakcie oględzin terenowych zidentyfikowano chroniony obszar wraz z kapliczką oraz oznakowaną ruinę jednego pieca, o tyle próby odnalezienia pozostałych obiektów okazały się bezskuteczne.

Co oczywiste, trudno o rzetelną ocenę prawdopodobnego losu niezidentyfikowanych obiektów. Przymuszczalnie część poszukiwanych obiektów została rozebrana lub uległa całkowitemu zniszczeniu. Posiłkując się przykładami choćby zidentyfikowanych przypadków zabytków nieistniejących, nie można wykluczyć, że część budynków mieszkalnych (np. w Bielsku-Białej)

wyburzono w związku z budową lub poszerzaniem nowych ulic bądź przebudową obiektów. Nierzadkie są również przypadki wycinki lub samoistnego zatarcia pozostałości dworskich parków. Prawdopodobnie również substancja części obiektów, jak pozostałości np. hutnicze w Złatnej Hucie, zachowała się w formie szczątkowej, uległa zatarciu bądź całkowitemu przekształceniu, uniemożliwiającemu jednoznaczną identyfikację. Przypuszczalnie jednak niektóre obiekty, jak np. dom przy ul. Sobieskiego 65 w Bielsku-Białej, istnieją, a brak identyfikacji w terenie wynika z dwukrotnego wpisu zabytku do rejestru pod różnymi adresami.

OBIEKTY TRANSLOKOWANE

W trakcie weryfikacji rejestru zidentyfikowano również niewielką grupę zabytków, które nadal istnieją, choć z rozmaitych przyczyn zostały translokowane – do skansenów lub do innych miejscowości, co w rezultacie przyczyniło się do ich ocalenia. Fakt przeniesienia obiektów ma jednak istotne znaczenie dla dalszej ochrony konserwatorskiej zabytku, co uzależnione jest od jego nowej lokalizacji. W przypadku translokacji do skansenu, jednoznacznej z wpisem zabytku do inwentarza muzealnego, celowe staje się skreślenie obiektu z rejestru zabytków. Z kolei przeniesienie obiektu do innej miejscowości skutkuje nie tylko koniecznością zmiany decyzji pod kątem aktualizacji adresu, ale nierzadko również przedmiotu i zakresu wpisu. Skutki te stały się podstawą uwzględnionego podziału na dwie grupy w zamieszczonej poniżej charakterystyce zabytków wytypowanych jako translokowane.

W ramach weryfikacji zidentyfikowano 7 obiektów (0,19%) przeniesionych do skansenów, chronionych jednocześnie poprzez wpis do rejestru zabytków oraz wpis do inwentarza muzealnego, a także 1 obiekt znajdujący się w skansenie i niewpisany do inwentarza muzealnego (z uzyskanych w 2010 r. w Skansenie – Zagrodzie Wsi Pszczyńskiej informacji wynika, że placówka nie prowadziła do tego momentu inwentarza muzealnego). Z grupy tej 5 zabytków znajduje się w Górnos Śląskim Parku Etnograficznym w Chorzowie¹², 1 w Zagrodzie Wsi Pszczyńskiej w Pszczynie¹³, a 1 w Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu¹⁴.

Translokowane do skansenów zabytki pochodzą z różnych części województwa (powiatów bieruńsko-lędzińskiego, cieszyńskiego, pszczyńskiego, raciborskiego i wodzisławskiego). Większość z nich translokowano w granicach obecnego województwa śląskiego. Jedyny wyjątek dotyczy zabytku z obszaru powiatu raciborskiego, który z uwagi na historyczne związki tych terenów ze Śląskiem Opolskim przeniesiono do skansenu w Opolu.

¹² Założony w 1975 r. Górnos Śląski Park Etnograficzny w Chorzowie jest największą na obszarze województwa śląskiego instytucją gromadzącą zabytki na wolnym powietrzu. Na ok. 20 ha prezentuje typowe dla regionu przykłady drewnianej architektury ludowej z obszaru Beskidu Śląskiego, podregionu podgórskiego, pszczyńsko-rybnickiego, lublinieckiego oraz regionu Zagłębia Dąbrowskiego.

¹³ Otwarty w 1975 r. Skansen Zagroda Wsi Pszczyńskiej w Pszczynie skupia kilkanaście obiektów budownictwa drewnianego z terenu ziemi pszczyńskiej.

¹⁴ Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu (woj. opolskie) funkcjonuje od 1970 r. W jego obrębie mieszczą się m.in. pojedyncze obiekty południowo-zachodniej części województwa – przede wszystkim z obszaru obecnego powiatu raciborskiego.

Należy zaznaczyć, że powyższe dane nie pokrywają się z lokalizacją obiektów względem granic województwa katowickiego z momentu translokowania do skansenów¹⁵. Wszystkie przeniesione do skansenów zabytki rejestrowe są obiektami drewnianymi, wzniesionymi w konstrukcji zrębowej. W grupie znalazły się przykłady zabudowy gospodarczej (spichlerze, stodoła i wozownia) oraz przemysłowej (młyn wodny, kuźnia, folusz), powstałe w XVI–XVIII, XIX i na początku XX w.

W przypadku zabytków z terenu województwa śląskiego, proces translokowania do skansenów rozpoczął się w 1968 r. przeniesieniem 1 obiektu do muzeum w Opolu. W latach 70. do powstających wówczas skansenów w Chorzowie i Pszczynie przeniesiono 5 spośród wytypowanych budynków, a ostatni w 1988 r. Większość zabytków po przeniesieniu poddano niezbędnym pracom konserwatorskim, a następnie wyeksponowano w przestrzeni skansenów. Ich obecny stan zachowania określa się jako dobry. Wyjątek stanowi folusz z Brennej, który po przeniesieniu w latach 70. do Górnośląskiego Parku Etnograficznego w Chorzowie nie został odbudowany ze względu na bardzo zły stan zachowania drewnianych elementów, autentyczne pozostałości magazynowano na terenie muzeum, w ostatnich latach na ich podstawie obiekt zrekonstruowano.

W niemal wszystkich przypadkach przeniesienie obiektu do skansenu skutkowało definitywnym zatarciem historycznego sposobu zagospodarowania otoczenia zabytków, pozbawieniem go kontekstu i w efekcie utratą wartości zabytkowych miejsca bądź też oznaczało usunięcie z danej, historycznie ukształtowanej i przekształconej już wówczas przestrzeni ostatniego autentycznego elementu zagospodarowania. Miejsca pierwotnej lokalizacji translokowanych do skansenów zabytków pozostają obecnie niezagospodarowane lub też zabudowane w sposób odmienny od historycznego. Wyjątek stanowi przykład przeniesionej do Górnośląskiego Parku Etnograficznego stodoły z zespołu zagrody w Ustroniu, gdzie zarówno stodołę, jak i wpisany do rejestru zabytków dom z końca XVIII w. (pozostawiony *in situ*, a następnie zrekonstruowany z uwagi na zły stan techniczny zabytku) odtworzono według pierwotnego i przeznaczono na prywatne muzeum regionalne.

Suma zidentyfikowanych zabytków rejestrowych, wpisanych również do inwentarza muzealnego nie jest duża, choć znane są również pojedyncze przypadki zabytków, które krótko po wpisie do inwentarza muzealnych zostały skreślone z rejestru zabytków. Zestawiając liczbę rejestrowych zabytków w skansenach z ogólną sumą obiektów zgromadzonych w poszczególnych muzeach, uznać można, że tylko w przypadku skansenu w Chorzowie zasób oparty jest jedynie w niewielkiej części na zabytkach pozostających jeszcze w rejestrze (z udostępnionego Oddziałowi Terenowemu przez Górnośląski Park Etnograficzny wyciągu z inwentarza wynika, że w 2010 r. w zasobach skansenu znajdowało się 80 budynków). Wy-

¹⁵ Obszar obecnego województwa śląskiego przed 1975 r. wchodził w skład województwa katowickiego. Granice województwa katowickiego przed 1975 r. odpowiadały mniej więcej granicom obecnego województwa śląskiego, z wyjątkiem terenu dzisiejszego powiatu raciborskiego, należącego do województwa opolskiego. Po 1975 r. z dotychczasowego obszaru województwa katowickiego wydzielono kolejne dwa województwa – bielskie i częstochowskie. Tymczasem translokacje obiektów do skansenów przeprowadzano zarówno przed, jak i po 1975 r., stąd sugerowane rozbieżności w statystyce.

nika stąd, że jedynie nieznaczna część tradycyjnego, drewnianego budownictwa była przed przeniesieniem do skansenów chroniona prawnie.

Drugą wyodrębnioną grupę zabytków translokowanych stanowią obiekty przeniesione w inne miejsce, w granicach województwa śląskiego, w ramach tego samego lub innych powiatów. Na obszarze województwa śląskiego zidentyfikowano 3 takie obiekty (0,083%): kościół parafialny pw. Świętej Trójcy w Palowicach, pierwotnie filia pod tym samym wezwaniem w Leszczynach; kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Kaczycach, pierwotnie parafialny pw. św. Bartłomieja w Ruptawie; kościół parafialny pw. św. Barbary i Józefa w Jastrzębiu-Zdrój, pierwotnie pw. św. Barbary w Jedłowniku. Wszystkie wskazane kościoły są obiektami drewnianymi, wzniesionymi w konstrukcji zrębowej, stanowią przykłady tradycyjnego, wiejskiego budownictwa sakralnego z XVI–XVIII w. (kościół w Palowicach – 1606 r.; kościół w Kaczycach – 1620 r.; kościół w Jastrzębiu – I połowa XVII w.).

Translokacja poszczególnych kościołów miała miejsce w latach 1971–1981. Przyczyny przeniesienia kościołów są podobne. We wszystkich trzech przypadkach niewielkie, znajdujące się w złym stanie technicznym budynki zastępowano obiektami nowo wybudowanymi, powstałymi jednak w różnych okresach. Budowę nowego, murowanego kościoła w Leszczynach rozpoczęto jeszcze w latach 30. XX w., zapewne przede wszystkim wskutek szybkiego wzrostu liczby parafian. Z kolei nowe inwestycje w Jedłowniku i Ruptawie zrealizowano w okresie powojennym. Wiadomo, że przynajmniej w przypadku świątyni w Ruptawie realizacja ta podyktowana była zniszczeniami starszej świątyni w trakcie działań wojennych oraz brakiem środków finansowych na wymagane przez konserwatora prace remontowe i konserwatorskie. Wobec wyłączenia zabytkowych kościołów z użytku, przeniesienie obiektów w nowe miejsce i ponowne użytkowanie stało się jedyną szansą na ich ocalenie. Faktycznie przeniesienie obiektów w inne miejsce miało zasadniczo pozytywny wpływ na zachowanie ich wartości zabytkowych. Kościoły odbudowano zgodnie z ich historycznym wyglądem z okresu poprzedzającego demontaż, w oparciu o autentyczną konstrukcję i zachowany w dużym stopniu materiał. Ponadto substancja zabytkowa budynków została zabezpieczona dzięki przeprowadzonym działaniom rewaloryzacyjnym i konserwatorskim. Aktualnym problemem pozostaje natomiast kwestia ochrony pierwotnego otoczenia kościołów, w rzeczywistości cmentarzy przykościelnych, które w świetle sformułowań w decyzjach o wpisie oraz obowiązującej definicji „otoczenia” mają jedynie charakter terenu wyznaczonego (...) *w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych*, a więc z definicji pozbawione są własnych wartości zabytkowych. Co więcej, obecne przepisy jasno precyzują, że z rejestru skreśla się otoczenie zabytku, w przypadku skreślenia z rejestru tego zabytku.

3.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH WPISANYCH DO REJESTRU

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH STANOWIĄCYCH PODSTAWĘ WPISU OBIEKTÓW DO REJESTRU ZABYTEKÓW

W ramach weryfikacji zabytków obszarowych spośród 64 wpisów z terenu województwa śląskiego przeanalizowano stan zachowania wartości 55 zabytków (45 układów urbanistycznych, 1 układu ruralistycznego i 9 zespołów zabudowy). Brak precyzyjnego określenia przedmiotu i zakresu ochrony w decyzjach o wpisie uniemożliwił zweryfikowanie stanu zachowania kolejnych 9 zabytków – układów Bielsko-Białej, Chorzowa-Modrzejowa, Koziegłówek, Miasteczka Śląskiego, Mrzygłodu, Włodowic, Woźnik, Złotego Potoku i Żarek.

W wyniku przeanalizowania treści decyzji o wpisie, dostępnych opracowań studialnych, materiałów ikonograficznych i kartograficznych oraz na podstawie weryfikacji terenowej ustalono, że ok. 33% zabytkowego zasobu, tj. 15 układów urbanistycznych (Bielsko, Cieszyn, Lubliniec, Mikołów, Pilica, Pszczyna, Pyskowice, Sławków, Wodzisław Śląski, Żarnowiec i Żywiec, osiedla robotnicze w dzielnicy Piaski w Czeladzi, Nikiszowiec w Katowicach i w Rudzie Śląskiej oraz mury oporowe wraz z ulicą Przykopa w Cieszynie) oraz 3 zespoły zabudowy (kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej, zespół zabudowy patronackiej w Bytomiu Łągiewnikach oraz Rybniku Niedobczycach), odznacza się zachowanymi w pełni wartościami historycznymi. Wymienione układy miast odznaczają się zachowanym do czasów współczesnych, przeważnie typowym rozplanowaniem z XIII i XIV w., ponadto czytelną funkcją poszczególnych wnętrz urbanistycznych (rynek, wzgórze zamkowe, tereny zieleni urządzonej itp.), historycznymi powiązaniem przestrzennymi i widokowymi z ocalałą zabudową obronną, rezydencjonalną lub sakralną (np. Bielsko, Cieszyn, Pilica, Pszczyna i Sławków), a ponadto zasadniczo dobrze zachowanymi, przeważnie nowożytnymi lub XIX-wiecznymi zespołami historycznej zabudowy, wkomponowanej w poszczególne kwartały. Istotny wpływ na czytelność poszczególnych układów odgrywa ich usytuowanie na wzgórzach lub w dolinach rzecznych, a w niektórych przypadkach również wciąż wyraźny przebieg murów miejskich, jak np. w Bielsku. Określone w decyzjach o wpisie układy osiedli i kolonii patronackich z XIX i XX w. zachowały się do chwili obecnej w niemal niezmiennym kształcie funkcjonalno-przestrzennym i architektonicznym, na co wpływ miał zapewne stosunkowo nieodległy czas powstania, zadowalający stan techniczny obiektów w okresie powojennym, zwarty charakter założeń oraz wartość funkcjonalna założeń.

W przypadku ponad 65% weryfikowanych obszarów, tj. 29 układów urbanistycznych, 1 układu ruralistycznego i 6 zespołów zabudowy stwierdzono z kolei częściowo zachowaną wartość historyczną. Wśród układów historycznych, w większości średniowiecznych miast,

częściowa utrata wartości historycznej powiązana jest ze skalą wtórnych przekształceń rozplanowania, wprowadzanych niejednokrotnie począwszy od okresu nowożytnego w związku z powiększeniem obszaru miasta wraz z likwidacją wałów i fos (np. Gliwice), z wytyczaniem nowych osi komunikacyjnych oraz bloków zabudowy. Istotny wpływ na przekształcenie układów miała również XIX-wieczna regulacja rozplanowania (np. Krzepice, Mysłowice i Toszek), ponadto powszechne w latach 60. i 70. XX w. wytyczanie w obrębie staromiejskich obszarów tras szybkiego ruchu (np. Będzin, Mstów oraz Siewierz), jak i znaczące przeobrażenia układu i zabudowy powstałe wskutek powojennej odbudowy (np. Racibórz). Z kolei w przypadku zespołów zabudowy patronackiej częściowa utrata wartości historycznej ma związek m.in. z licznymi wyburzeniami zabudowy gospodarczej i mieszkaniowej, co ma bezpośrednie przełożenie na czytelność kompozycji przestrzennej poszczególnych zespołów. Na przykład na obszarze kolonii Morgenroth (Ruda Śląska Chebzie) wyburzeniu uległa połowa historycznej zabudowy, złożonej pierwotnie z 24 budynków mieszkalnych.

Wytypowano również 1 układ urbanistyczny, założony w 1670 r. Janów, który w ocenie Oddziału Terenowego NID w Katowicach nie zachował do dzisiaj wartości historycznych ze względu na wtórny charakter substancji zabudowy miasta i brak specyficznych dla układów miejskich cech rozplanowania. Historyczna zabudowa miasta, w tym obiekty sakralne, w zasadzie nie zachowała się. Do chwili obecnej ocalała jedynie nieliczna, dodatkowo przekształcona, parterowa zabudowa mieszkaniowa z końca XIX w.

W ramach weryfikacji wskazano również 23 zabytkowe obszary (42%), tj. 18 układów urbanistycznych (Bielsko, 2 bloki zabudowy w Bytomiu, Cieszyn, Gliwice, Jaworze, Pilica, Pszczyna, Pyskowice, Sławków, Toszek, Żory, Żywiec, osiedla robotnicze KWK Dębieńsko w Czerwionce-Leszczynach, Nikiszowiec w Katowicach, Rokitnica w Zabrze, ponadto w obrębie ul. Wolności i Staszica w Rudzie Śląskiej, Ruda Śląska-Południe, a także mury oporowe wraz z ul. Przykopa w Cieszynie) oraz 5 zespołów zabudowy (kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej, zespoły osiedlowe w Bytomiu Bobrku, Rudzie Śląskiej Chebziu, Rudzie Śląskiej Bielszowicach oraz Rybniku Niedobczycach), które zachowały w pełni swe wartości artystyczne. Rzeczowe obszary odznaczają się zachowanym historycznym charakterem zabudowy i kompozycją. W przypadku obszarów staromiejskich zasadniczo nieprzekształcone pozostaje charakterystyczne, regularne, szachownicowe rozplanowanie układu, z centralnie usytuowanym rynkiem skomunikowanym z siatką ulic wyznaczającą poszczególne bloki zabudowy (np. Bielsko, Gliwice, Pilica, Pszczyna, Pyskowice i Sławków). Wolorami artystycznymi odznaczają się również przeważnie spójne zespoły zabudowy, złożone ze specyficznych dla miast górnośląskich historyzujących kamienic z XIX i początku XX w., a w przypadku kilku miejscowości również z kamienic z XVIII w. (np. Bielsko, Cieszyn i Pszczyna) bądź też parterowych i jednopiętrowych domów o skromnej oprawie stylistycznej (np. Pilica, Pyskowice, Toszek i Żory). Ponadto o wartości artystycznej poszczególnych zespołów staromiejskich świadczą również niejednokrotnie ocalałe pozostałości murów miejskich, sprzężone czy styczne względem układów miejskich zamki bądź ich ruiny (np. w Bielsku, Cieszynie, Gliwicach, Pszczynie, Toszku i Żywcu), a także obiekty sakralne, niejednokrotnie o średniowiecznej lub nowożytnej chronologii. Odmienny charakter cechuje zachowaną

niemal kompletnie zabudowę osiedli i kolonii robotniczych. Są to zwarte zespoły o jednolitym charakterze architektonicznym, składające się przeważnie ze zbliżonej gabarytowo, ale indywidualnie rozwiązywanej zabudowy wielorodzinnej lub bliźniaczej (np. Czerwionka-Leszczyny, Nikiszowiec, Ruda Śląska i Zabrze Rokitnica), na ogół rozplanowanej regularnie w formie ulicówki, układu szeregowego lub koszarowego, odznaczającej się w wielu przypadkach interesującymi rozwiązaniami stylistycznymi.

Wytypowano ponadto 32 obszary (58%), tj. 27 układów urbanistycznych, 1 układ ruralistyczny i 4 zespoły zabudowy, które częściowo utraciły wartości artystyczne. Część wskazanych układów charakteryzuje się jednak czytelnym historycznym rozplanowaniem, a utrata wartości dotyczy wtórnego, ahistorycznego charakteru zabudowy, wtórnej parcelacji oraz zniekształceń wtórnie regulowanej siatki ulic. Część wprowadzonych przekształceń jest ponadto związana z utratą historycznej zabudowy wskutek działań wojennych, czego przykładem jest obszar staromiejski Raciborza. Ponadto częściowa utrata wartości artystycznej niejednokrotnie wiąże się z wprowadzaniem w obręb staromiejskich zespołów obiektów ahistorycznych, niespójnych formą, charakterem i materiałem z zabudową historyczną (np. Będzin, Czeladź), przeprowadzanymi modernizacjami oraz nadbudowami obiektów historycznych (np. Biała, Siewierz), licznymi wyburzeniami w okresie powojennym (np. Będzin, Biała, Bytom, Krzepice, Mikołów i Mysłowice), a także niszczeniem historycznego rozplanowania wskutek regulacji ulic lub wytyczania na ich obszarze nowych arterii komunikacyjnych (np. Biała, Czeladź, Częstochowa, Racibórz, Sośnicowice, osiedle TAZ w Zawierciu). W przypadku zespołów zabudowy największy problem stanowią nagminnie prowadzone modernizacje i rozbudowywanie obiektów historycznych, skutkująceubożeniem ich wartości architektonicznej, jak również wkomponowywanie współczesnej zabudowy, tj. dogęszczenie zabudowy historycznego układu obiektami niedostosowanymi formą i charakterem. Zjawisko to dotyczy również tak specyficznych założeń, jak zespół drewnianej zabudowy w Istebnej, gdzie w wyniku braku należytej opieki charakterystyczna dla krajobrazu Beskidów tradycyjna zabudowa jest stopniowo wypierana przez obiekty niedostosowane formą, konstrukcją i charakterem.

Weryfikowany zasób przeanalizowano również pod kątem zachowania wartości naukowej, w efekcie czego wytypowano 31 obszarów, które zachowały wartość, oraz 24 obszary, które tę wartość zachowały częściowo. Do grupy obszarów, które zachowały wartość, zaliczono 26 układów urbanistycznych (Bielsko, Biała, Bytom, 2 bloki zabudowy w Bytomiu, Cieszyn, Częstochowa, Gliwice, Mikołów, Pilica, Pszczyna, Rybnik, Siewierz, Strumień, Tarnowskie Góry, Toszek, Wodzisław, Żarnowiec, Zawiercie, Żory, osiedle robotnicze w dzielnicy Piaski w Czeladzi, Nikiszowiec w Katowicach, Zabrze-Rokitnica, Ruda Śląska-Południowa, osiedle w obrębie ul. Wolności i Staszica w Rudzie Śląskiej oraz mury oporowe wraz z ulicą Przykopa w Cieszynie), 1 układ ruralistyczny oraz 4 zespoły zabudowy (Bytom-Bobrek, Ruda Śląska-Bielszowice, Zabrze-Rokitnica oraz kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej). O zachowaniu wartości naukowej średniowiecznych układów miejskich świadczy m.in. zasadniczo nieprzekształcone, typowe dla miast śląskich rozplanowanie, podporządkowane owalnicowemu rozwidleniu drogi głównej (np. Bielsko, Cieszyn, Gliwice, Pszczyna, Toszek, Żory). Jednocześnie wspomnieć należy o występowaniu unikatowych

w skali województwa i zasadniczo nieprzekształconych przykładów założeń, w tym np. układu Białej z doby „józefińskiej”, specyficznego dla kilku małych miast ziemi krakowskiej turbinowego rozwiązania układu ulic Pilicy czy też jedyne ocalałego w skali województwa przykładu przedmieścia w Cieszynie, rozlokowanego wokół wciąż istniejącego kanału. Wartość naukowa zachowana jest również w przypadku wielu nieprzekształconych zespołów osiedli i kolonii, zlokalizowanych w sąsiedztwie zakładów przemysłowych, stanowiących materialne odzwierciedlenie uwarunkowań historycznych okresu dynamicznej industrializacji, w tym obowiązującego prawa.

Wśród obszarów charakteryzujących się częściową utratą wartości naukowych znajduje się 19 układów urbanistycznych i 5 zespołów zabudowy. Częściowa utrata wartości naukowej w przypadku wielu kolonii i osiedli robotniczych wynika m.in. z zatarcia kontekstu (likwidacji usytuowanych w sąsiedztwie zakładów pracy), który stał u podstaw ich powstania, a w niektórych przypadkach wiąże się ze zmianą historycznej funkcji danych założeń (przykładem Jaworze, które w ciągu lat częściowo utraciło historyczną rangę uzdrowiskową, obecnie na terenie miasta funkcjonuje Beskidzki Zespół Lecznico-Rehabilitacyjny, a część willi przeznaczona pierwotnie dla kuracjuszy pełni funkcje usługowe bądź mieszkaniowe), jak również z częściowym zatarciem spójności poszczególnych założeń lub zespołów na skutek znaczących rozbiórek.

ANALIZA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA ELEMENTÓW KOMPOZYCYJNYCH

W ramach weryfikacji uznano, że zasadniczo nieprzekształcone historyczne rozplanowanie przestrzenne zachowało do dzisiaj 49% zabytków obszarowych – 20 układów urbanistycznych oraz 7 zespołów zabudowy (Bielsko, Cieszyn, Gliwice, Pilica, Pszczyna, Pyskowice, Siewierz, Sławków, Sośnicowice, Strumień, Toszek, Wodzisław, Żarnowiec, Żory, Żywiec, zabudowa patronacka w Nikiszowcu, Bobrku, Łagiewnikach, Niedobczycach, Chebziu, w kwartale ul. Wolności i Staszica w Rudzie Śląskiej, oba przykłady zabudowy z Zabrze-Rokitnicy, kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej oraz zabudowa drewniana wsi Istebna). Ponad połowę omawianej grupy stanowią średniowieczne układy urbanistyczne, których zasadnicze elementy rozplanowania pozostają wciąż czytelne i dobrze zachowane. Wytyczone w efekcie lokacji plany poszczególnych miast (Bielsko, Cieszyn, Gliwice, Pilica, Pszczyna, Pyskowice, Siewierz, Sławków, Sośnicowice, Toszek, Wodzisław Śląski) charakteryzują się m.in. zachowanym kształtem i lokalizacją rynku, siatką ulic wyznaczającą poszczególne bloki zabudowy i częściowo zachowaną parcelacją. Dostosowane do warunków fizjograficznych rozplanowanie na ogół zachowało również powiązania przestrzenne ze sprzężonym czy stycznym zespołem zamkowym (Bielsko, Cieszyn, Pszczyna i Toszek), pałacowym (Pilica) bądź też z układem osady targowej (Pilica). Wpływ na czytelność układu w niektórych przypadkach ma również wciąż wyraźny przebieg zachowanych fragmentarycznie murów miejskich, jak np. w Bielsku, Gliwicach, Żorach i Raciborzu, bądź

zniwelowanych w okresie nowożytnym wałów obronnych i fos, jak w Pyskowicach i Sławkowie. Odmienny charakter cechuje zespoły zabudowy, wśród których większość stanowią założenia osiedli robotniczych z XIX i XX w., o nieprzekształconym układzie oraz podziale funkcjonalno-przestrzennym. Na czytelność rozplanowania w tym przypadku wpływ ma kompletnie zachowana zabudowa mieszkaniowa, wyznaczająca poszczególne wnętrza urbanistyczne – place i podwórza.

Częściowo zachowanym historycznym rozplanowaniem charakteryzuje się 51% zabytków obszarowych, w tym 25 układów urbanistycznych, 1 układ ruralistyczny oraz 2 zespoły zabudowy. W trakcie prac weryfikacyjnych określono oraz scharakteryzowano szereg czynników mających zasadniczy wpływ na częściowe zatarcie historycznego planu wskazanych układów. Zalicza się do nich m.in. specyficzne dla okresu powojennego wytyczanie tras szybkiego ruchu w obrębie zabytkowych układów; wtórne powiększanie placów rynkowych (np. w Bytomiu, Kłobucku, Skoczowie); przekształcenia związane z zasklepianiem potoków (Biała, Mysłowice); regulacje; znaczące wyburzenia zabudowy w XX w. (Bytom, Gliwice, Racibórz, osiedle Giszowiec w Katowicach). Szereg przekształceń wprowadzonych na terenie omawianych obszarów stanowi ponadto konsekwencję licznie opracowywanych w XIX w., a następnie sukcesywnie realizowanych planów zagospodarowania przestrzennego. Przykładowo w Mysłowicach pierwszy plan opracowano już w 1877 r. W konsekwencji m.in. poddano regulacji część ulic o średniowiecznej proveniencji, zniwelowano pozostałości wału obronnego, rozebrano także ratusz itd. W latach międzywojennych wytyczono nowy plac, niwelując teren i podnosząc poziom części przyległych ulic.

W toku prowadzonej weryfikacji zabytki obszarowe przeanalizowano również pod kątem oceny aktualnego stanu zachowania zabudowy. Wytypowano 9 obszarów (16,4%) z dobrze zachowaną zabudową oraz 46 (83,6%) z jedynie częściowo zachowaną zabudową.

Do obszarów z dobrze zachowaną zabudową zakwalifikowano 7 układów urbanistycznych oraz 2 zespoły zabudowy (Bielsko, Cieszyn, Pszczyna, Toszek, osiedle w Zabrze-Rokitnicy, zabudowa patronacka w kwartale ul. Wolności i Staszica w Rudzie Śląskiej, Rudzie Śląskiej – Chebziu, kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej oraz mury oporowe wraz z ul. Przykopa w Cieszynie). Ponad połowę rzeczowego zbioru stanowią miasta średniowieczne (Bielsko, Cieszyn, Pszczyna oraz Toszek), powiązane z zespołami zamkowymi bądź rezydencjonalnymi o istotnych wartościach artystycznych i historycznych w skali regionu. Cenny zasób w obrębie analizowanych miast stanowią także zabytki sakralne. Zachowana do czasów współczesnych zabudowa historycznych centrów składa się przede wszystkim z obiektów z XIX i początku XX w., rzadziej, jak w przypadku m.in. Bielska, Cieszyna, Gliwic, Pszczyny i Tarnowskich Gór, wzniesionych również w XVIII w. W przypadku zabudowy patronackiej należy wskazać osiedle w Rudzie Śląskiej oraz Zabrze-Rokitnicy z zasadniczo nieprzekształconą, kształtowaną etapowo i kompletnie zachowaną zabudową historyczną. Zasób ten tworzą odpowiednio budynki mieszkalne, gospodarcze, zabudowa użyteczności publicznej i sakralna.

Wśród obszarów charakteryzujących się zabudową zachowaną jedynie częściowo, znajduje się 38 układów urbanistycznych, 1 układ ruralistyczny i 7 zespołów zabudowy. Wpływ

na aktualny stan zachowania zabudowy obszarów staromiejskich miały nie tylko przyczyny historyczne, jak liczne pożary miast i zniszczenia z okresu II wojny światowej, ale również zaistniałe już w latach powojennych, przeważnie po wpisie do rejestru zabytków, rozbiórki prowadzone w ramach tzw. odbudowy i sanacji zespołów staromiejskich, przekształcenia układów w związku ze zmianą charakteru i funkcji całych kwartałów (np. Biała, Bytom, Kłobuck), wyburzenia w związku z wytyczaniem tras szybkiego ruchu (np. Będzin, Czeladź), regulacje ciągów komunikacyjnych i cieków wodnych, jak również niefachowo prowadzone i nieliczące się z wartością zabytkową historycznych obiektów modernizacje. W przypadku osiedli przekształcenia dotyczą głównie rozbiórki budynków gospodarczych (Bobrek, Czerwionka-Leszczyny, Łągiewniki, Niedobczyce, Nikiszowiec), natomiast sporadycznie wyburzeń zabudowy mieszkaniowej (Bielszowice, Niedobczyce), wynikających przede wszystkim ze złego stanu technicznego domów w związku ze szkodami górniczymi. Ponadto zły stan części ocalałych obiektów bywa efektem braku remontów i wieloletnich zaniedbań. Istotny wpływ na formę historycznej zabudowy wywarły także niekontrolowane modernizacje oraz rozbudowy obiektów.

Weryfikowany zasób obszarowy przeanalizowano również pod kątem stanu zachowania ekspozycji, w efekcie czego wytypowano 13 założeń o zachowanej ekspozycji (23,6%), 27 obszarów o częściowo zachowanej ekspozycji (49,1%) oraz 15 obszarów o niezachowanej ekspozycji (27,3%).

Wśród obszarów o zachowanej ekspozycji znajduje się 9 układów urbanistycznych (Jarworze, Olsztyn, Pilica, Pyskowice, Żarnowiec, Żory, osiedle Nikiszowiec, Ruda Śląska – Południe, Rokitnica) i 4 zespoły zabudowy (zespoły zabudowy patronackiej w Bobrku, Wirku, Bielszowicach oraz kwartał zabudowy przy ul. Piastowskiej i Chopina w Bielsku-Białej). Kluczowy wpływ na utrzymanie rzeczowych walorów odegrało usytuowanie zabytkowych obszarów na dobrze wyeksponowanych wzniesieniach lub w dolinach rzecznych, zachowanie historycznego charakteru zabudowy i dominant, czyli obiektów sakralnych bądź zespołów rezydencjonalnych, ponadto ograniczony rozwój obszarów staromiejskich oraz brak przekształceń w bezpośrednim otoczeniu poszczególnych układów, tj. zachowanie pól, łąk i terenów podmokłych stanowiących przedpole dla historycznej panoramy miasta. W przypadku zabudowy patronackiej głównym gwarantem należytej ekspozycji jest utrzymany do dzisiaj zwarty i jednolity charakter architektury.

Połowę chronionego obecnie zasobu stanowią obszary o częściowo zachowanej ekspozycji. Zaliczono do nich 23 układy urbanistyczne, 1 układ ruralistyczny oraz 3 zespoły zabudowy. Główną przyczyną rzeczowego stanu należy upatrywać w stopniowym rozwoju przestrzennym miast, przekształcaniu i zagęszczeniu ich zabudowy, a także niekontrolowanym rozroście zieleni wysokiej. Ponadto istotny wpływ na utratę walorów ekspozycyjnych odegrało wtórne rozbięcie obszarów przez wytyczanie nowych arterii komunikacyjnych.

Wśród obszarów charakteryzujących się niezachowaną ekspozycją (m.in. Gliwice, Mikołów, Pszczyna, Racibórz, Rybnik, Toszek, Wodzisław Śląski) oraz tych, które ze względu na usytuowanie nigdy nie posiadały należytej ekspozycji, znajduje się 13 układów urbanistycznych (Bytom, Częstochowa, Gliwice, Mikołów, Przyrów, Pszczyna, Racibórz, Rybnik,

Sławków, Toszek, Wodzisław Śląski, mury oporowe wraz z ul. Przykopa w Cieszynie) oraz 2 zespoły zabudowy (zespół zabudowy drewnianej we wsi Istebna oraz zespół zabudowy patronackiej Rybnik-Niedobczyce).

RODZAJE ZAGROŻEŃ I PRZYCZYNY UTRATY WARTOŚCI ZABYTEKÓW OBSZAROWYCH

Do głównych przyczyn zagrożeń i utraty wartości zabytkowej dominującej grupy chronionych na terenie województwa śląskiego obszarów, tj. układów urbanistycznych, zaliczyć należy znaczący ubytek historycznej zabudowy wskutek rozbiórek, a także inwestycje polegające na sytuowaniu w obrębie obszarów staromiejskich nowej zabudowy, która nie nawiązuje formą i gabarytami do obiektów historycznych. Tego typu zjawisko zaobserwowano w 31 obszarach. Kolejny rodzaj zagrożeń, zidentyfikowany w 30 układach, wiąże się z wprowadzaniem przekształceń i niekontrolowaną modernizacją historycznej zabudowy. Ponadto w 22 układach wskazywano na zły stan utrzymania i negatywną rolę wtórnych nasadzeń, niespójną i niekontrolowaną wymianę nawierzchni, szkody górnicze, zbyt wąskie granice wpisu czy negatywne oddziaływanie ruchu tranzytowego. W przypadku 19 układów wśród zmian mających zasadniczy wpływ na utratę wartości odnotowano zły stan techniczny zabudowy, w przypadku 17 stwierdzono wprowadzanie nowej, ahistorycznej formy i funkcji do wnętrza historycznych obiektów, z kolei w przypadku 5 obszarów budowę nowych arterii komunikacyjnych w obrębie granic wpisu.

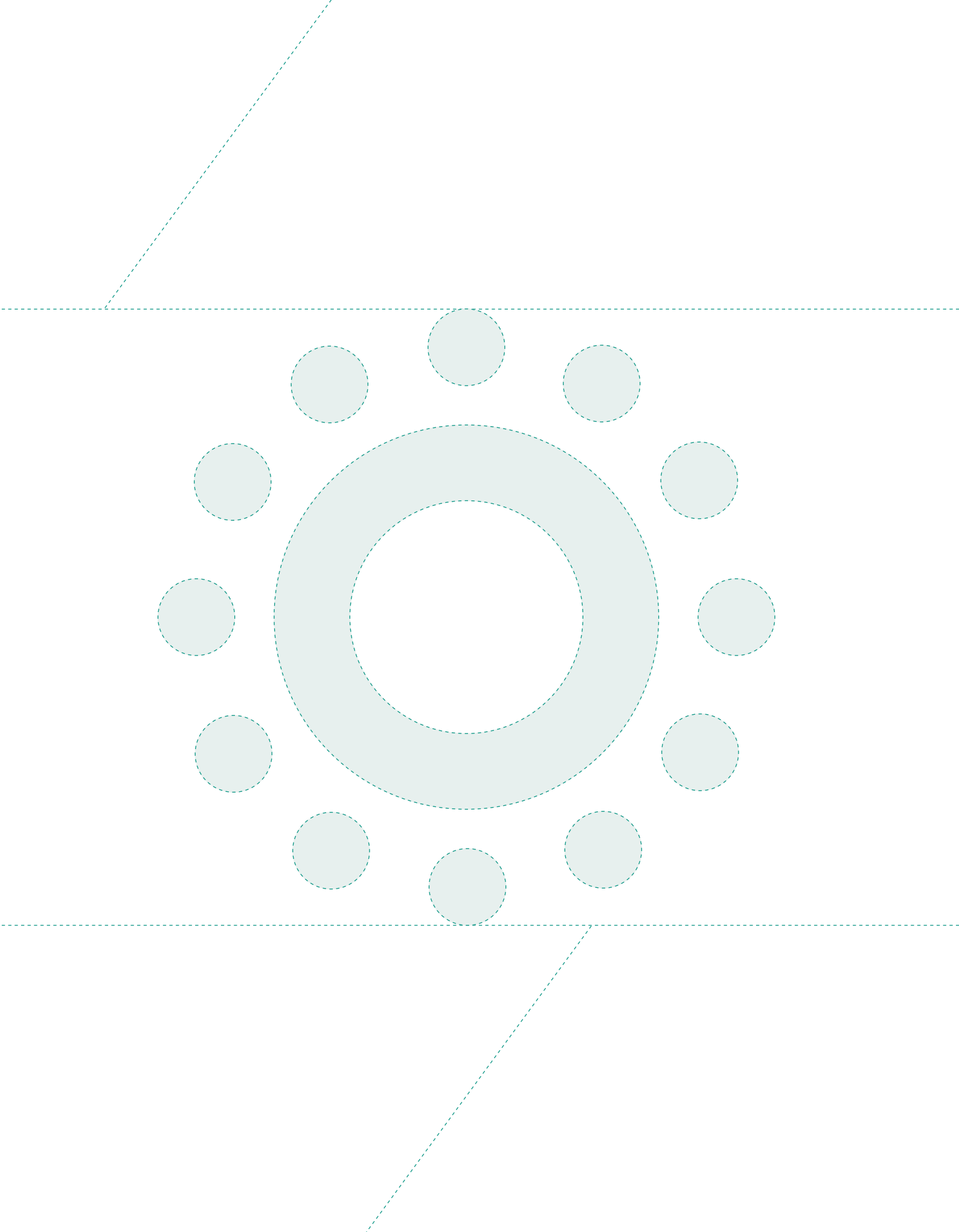
W przypadku wytypowanych zespołów zabudowy wskazano szereg niebezpieczeństw mających bezpośrednie przełożenie na stan zachowania zabytkowych obszarów, tj. zły stan techniczny i wyburzenia historycznej zabudowy, a także nowe inwestycje nienawiązujące formą i gabarytami do zabudowy tradycyjnej, co zaobserwowano w 7 zespołach. Kolejną grupę zagrożeń, dostrzeżonych w 5 obszarach, stanowią wtórne nasadzenia, jak też niedookreślone granice wpisu zabytku do rejestru. Innego rodzaju zagrożenia stanowią zaobserwowane w 4 zespołach przekształcenia i niekontrolowane modernizacje historycznej zabudowy, ponadto przekształcenia formalne i funkcjonalne wewnątrz historycznej zabudowy oraz budowa nowych arterii komunikacyjnych.

W przypadku jedyne go chronionego w województwie śląskim układu ruralistycznego, wśród stwierdzonych zagrożeń znajduje się zły stan techniczny zabudowy, przekształcenia oraz niekontrolowane modernizacje historycznej zabudowy, nowe inwestycje budowlane nienawiązujące formą i gabarytami do zabudowy tradycyjnej, a także przekształcenia formalne i funkcjonalne wewnątrz historycznej zabudowy.

**CHARAKTERYSTYKA
STANU ZACHOWANIA
ZASOBU ZABYTKÓW
ARCHEOLOGICZNYCH
WPISANYCH DO REJESTRU**

V. CHARAKTERYSTYKA STANU ZACHOWANIA ZASOBU ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU

1.

OPIS ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA W ODNIESIENIU DO STANU ZACHOWANIA OBIEKTÓW

Prowadzoną w latach 2013–2016 weryfikacją rejestru zabytków archeologicznych w województwie śląskim objęto 240 obiektów. W toku prac ustalono, że jedynie 6 (2,5%) zabytków archeologicznych, w tym te szczególnie cenne z punktu widzenia ochrony wartości zabytkowych istotnych dla archeologii, pozostaje niezagrażonych. Należy jednak podkreślić, że z uwagi na specyfikę dziedzictwa archeologicznego ocena stanu zachowania zabytków przeważnie bywa trudna lub niemożliwa, w związku z tym poniższe dane należy traktować z ostrożnością. W ramach weryfikacji wytypowano znaczącą liczbę zabytków uznanych za zagrożone (96,66%; 232; z tego 54 szczególnie cenne). Są to niemal wszystkie stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru województwa śląskiego. W grupie obiektów zagrożonych zidentyfikowano ponadto 98 stanowisk (40,83%; w tym 21 szczególnie cennych), które częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale ich wpis do rejestru pozostaje zasadny, stąd zostały przyporządkowane do wymienionej grupy zabytków zagrożonych. Z uwagi na trudność w ocenie liczbę tę należy uważać za znacznie zaniżoną. W przypadku badań wykopaliskowych o dużym zakresie również uznawano, że stanowisko częściowo utraciło wartość zabytkową. Z kolei w przypadku 2 stanowisk (0,83%; oba szczególnie cenne) całkowicie przebadanych wykopaliskowo cmentarzysk pradziejowych, uznano, że utraciły wartości zabytkowe, w zasadzie nie istnieją i kwalifikują się do skreślenia z rejestru zabytków.

LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE NA KATEGORIE STANU ZACHOWANIA Z UWZGLĘDNIENIEM STANOWISK SZCZEGÓLNIENIE CENNYCH (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Stan zachowania										Razem
	niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące		
			ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny						
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	
Będziński	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bielski	0	0,00%	3	1,25%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	3
Bielsko-Biała	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Bieruńsko- -lędziński	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	2
Bytom	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Częstochowa	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	2
Częstochow- ski	1	0,41%	32	13,33%	6	2,50%	0	0,00%	0	0,00%	33
Cieszyński	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2
Gliwice	0	0,00%	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	2
Gliwicki	1	0,41%	14	5,83%	6	2,50%	0	0,00%	0	0,00%	15
Jaworzno	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Kłobucki	0	0,00%	72	30,00%	44	18,33%	0	0,00%	1	0,41%	73
Lubliniecki	0	0,00%	4	1,66%	3	1,25%	0	0,00%	0	0,00%	4
Mikołowski	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1
Myszkowski	1	0,41%	5	2,08%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	6
Raciborski	0	0,00%	63	26,25%	20	8,33%	0	0,00%	0	0,00%	63
Ruda Śląska	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Sosnowiec	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1
Tarnogórski	0	0,00%	6	2,50%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	6
Wodzisławski	0	0,00%	5	2,08%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	5
Zabrze	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	2
Zawierciański	0	0,00%	11	4,58%	4	1,66%	0	0,00%	0	0,00%	11
Żywiecki	0	0,00%	3	1,25%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	3
Razem w wojewódz- twie	6	2,50%	232	96,66%	98	40,83%	0	0,00%	2	0,83%	240
Zabytki szczególnie cenne	6	2,50%	54	22,50%	21	8,75%	0	0,00%	2	0,83%	

Zjawiskiem pozytywnym jest relatywnie dobry stan zachowania wielu zabytków o własnej formie terenowej (33 z 50), przy czym jednocześnie większość z tych obiektów uznano za zagrożone. Fakt, że jedynie 2 stanowiska już nie istnieją, jest z kolei względnie pozytywny, choć warto podkreślić, że przypuszczalnie dalszych 8 (3,33%) zabytków również zostało całkowicie zniszczonych, w tym 1 grodzisko stożkowate i 7 tzw. stanowisk płaskich. Niepokoi jednak przede wszystkim duża skala stanowisk uznanych za zagrożone oraz znacząca liczba stanowisk częściowo uszkodzonych (co najmniej 98; 40,83%).

Ustalenie rodzaju własności terenu, na którym położony jest zabytek, stanowiło jedną z bardziej problematycznych kwestii, stąd też należy zaznaczyć, że dla części obiektów rodzaj własności nie został ustalony. W przypadku stanowisk zachowanych w stanie dobrym – 3 leżą na gruntach państwowych (względnie samorządowych), 1 na terenie prywatnym, 1 należy do wspólnoty wyznaniowej, a odnośnie do 1 nie ustalono rodzaju własności. Przeważająca liczba zabytków zagrożonych położona jest z kolei na obszarach należących do właścicieli prywatnych (144; 60%). Niewielka grupa stanowisk położona jest na działkach państwowych (24; 10%), na gruntach mieszanych, przede wszystkim państwowo-prywatnych (13; 5,41%), na działkach należących do samorządów (5; 2,08%) oraz kościołów i związków wyznaniowych (3; 1,25%), natomiast dla części obiektów nie ustalono rodzaju własności (43; 17,91%). Z powyższego zestawienia wynika, że większość zabytków archeologicznych na terenie województwa śląskiego usytuowana jest na terenach prywatnych, co stanowi jedną z najistotniejszych przyczyn wytypowania dużej liczby stanowisk zagrożonych oraz częściowo zniszczonych skoncentrowanych na tego typu gruntach.

Analizując zasób pod kątem sposobu zagospodarowania terenu, na którym są usytuowane, należy stwierdzić, że wśród zabytków niezagrożonych 3 położone są na łąkach i pastwiskach, 2 na obszarze parków i terenów rekreacyjnych i 1 na terenie innym. W grupie stanowisk zagrożonych 119 położonych jest na polach, 71 na terenach leśnych, 18 na łąkach i pastwiskach, 22 na terenach zabudowanych, a 3 na obszarze parków i terenów rekreacyjnych. Zasadniczo więc niemal połowa zabytków z terenu województwa położona jest na polach, a w związku z tym zagrożona gospodarką rolną. 43 obiekty uznano za częściowo zniszczone, co oznacza, że zniszczenia były widoczne w terenie bądź na zobrazowaniu LiDAR. Za częściowo zniszczone uznano również 34 zabytki położone na terenach leśnych, 18 na terenach zabudowanych, 2 zlokalizowane na łąkach i pastwiskach oraz 1 położony na obszarze rekreacyjnym. Z kolei 2 zabytki zakwalifikowane do grupy obiektów nieistniejących położone są na terenie leśnym bądź na obszarze miasta.

Zestawiając zależności pomiędzy rodzajem własności terenu, na którym zlokalizowane są zabytki, a ich funkcją, trzeba zaznaczyć, że poniższe dane należy traktować jako przybliżone z uwagi na trudności z ustaleniem typu własności części zasobu. W przypadku 148 (61,66%) zabytków położonych na gruntach prywatnych dominują stanowiska osadnicze, z reguły płaskie – osadawieś (77) i inne osadnicze (41), a ponadto występują przykłady grodzisk (11), cmentarzysk (10), stanowisk miejsc produkcji (4), zamków (4) oraz reliktyw architektury (1).

W 25 przypadkach (10,41%) stanowiska, przeważnie grodziska, zlokalizowane są na gruntach państwowych (ewentualnie samorządowych), a w 5 na działkach samorządowych (2,08%). 14 zabytków (5,83%) znajduje się natomiast na terenach o mieszanym charakterze własności, a 2 (0,83%) na terenach należących do kościołów i związków wyznaniowych. Wśród obiektów, co do których nie ustalono rodzaju własności (46; 19,16%), dominują stanowiska osadnicze (17) i grodziska (13). Spośród 42 chronionych grodzisk tylko 11 znajduje się na gruntach państwowych lub samorządowych, a aż 11 na działkach prywatnych. Podobnie tylko 2 ruiny zamków znajdują się w rękach państwowych, a aż 4 są własnością prywatną. Analogicznie tylko 5 cmentarzysk położonych jest na terenach należących do Skarbu Państwa lub samorządów, a aż 10 usytuowanych jest na terenach prywatnych. Co równie istotne, pola uprawne, na których znajdują

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W ODNIESIENIU DO WYBRANYCH ASPEKTÓW OCENY STANU
ZACHOWANIA ZABYTEKÓW (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Nie wymaga zabiegów konserwatorskich		Stanowisko zachowało właściwą mu formę terenową		Wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie		Wymaga oznakowania		Wymaga odstonięcia rzeźby (oddrzewienie, odkrzewienie)	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%
Bielski	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%	2	0,83%	2	0,83%
Bielsko-Biała	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%
Bieruńsko-lęczyński	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
Bytom	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
Częstochowa	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	7	2,91%	1	0,41%	8	3,33%	8	3,33%
Cieszyński	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	2	0,83%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	2	0,83%
Gliwicki	0	0,00%	5	2,08%	1	0,41%	5	2,08%	3	1,25%
Jaworzno	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
Kłobucki	1	0,41%	4	1,66%	1	0,41%	3	1,25%	7	2,91%
Lubliniecki	0	0,00%	3	1,25%	2	0,83%	3	1,25%	4	1,66%
Mikołowski	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
Myszkowski	0	0,00%	4	1,66%	3	1,25%	3	1,25%	5	2,08%
Raciborski	0	0,00%	4	1,66%	1	0,41%	5	2,08%	3	1,25%
Ruda Śląska	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%
Sosnowiec	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%
Tarnogórski	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	6	2,50%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	4	1,66%	1	0,41%	4	1,66%	5	2,08%
Zabrze	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	2	0,83%	2	0,83%
Zawierciański	0	0,00%	3	1,25%	0	0,00%	2	0,83%	3	1,25%
Żywiecki	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	3	1,25%	2	0,83%
Razem w województwie	3	1,25%	49	20,41%	14	5,83%	54	22,50%	56	23,33%
Zabytki szczególnie cenne	3	1,25%	43	17,91%	11	4,58%	31	12,91%	37	15,41%

się stanowiska archeologiczne, w przeważającej większości należą do właścicieli prywatnych (59 z 65 przypadków), zaś tereny leśne najczęściej są własnością państwa – Lasów Państwowych (15 z 46). Poza tym 11 zabytków jest zajętych przez zabudowę mieszkalną i gospodarczą i leży na gruntach prywatnych, a 2 są zabudowane infrastrukturą przemysłową i położone na terenach samorządowych. Aż w 98 przypadkach teren, na którym znajduje się zabytek archeologiczny, użytkowany jest na kilka sposobów (np. las i nieużytek), z tego 65 przypadków dotyczy terenów prywatnych, a 24 obszarów o nieustalanej własności.

Określając zależności pomiędzy pierwotną funkcją zabytków a sposobem użytkowania gruntów, na których są położone, stwierdzono, że najwięcej stanowisk (107; 44,58%) usytuowanych jest na obszarach o zróżnicowanym sposobie użytkowania (np. pole uprawne i las). W tym przypadku dominują osady (54) i stanowiska inne osadnicze (17), czyli z reguły tzw. stanowiska płaskie, ponadto duża część grodzisk (18) i cmentarzysk płaskich (8). Istotną część zasobu stanowisk

Wymaga zmiany zagospodarowania terenu		Wymaga badań ratowniczych		Obserwacja utrudniona		Częściowo zniszczone		Całkowicie zniszczone		Sugerowane utworzenie parku kulturowego		Sugerowane uznanie za pomnik kultury	
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,25%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,41%	4	1,66%	29	12,08%	7	2,91%	0	0,00%	7	2,91%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	14	5,83%	7	2,91%	0	0,00%	4	1,66%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
0	0,00%	3	1,25%	65	27,08%	44	18,33%	1	0,41%	3	1,25%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	4	1,66%	3	1,25%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	4	1,66%	2	0,83%	0	0,00%	5	2,08%	0	0,00%
1	0,41%	4	1,66%	63	26,25%	20	8,33%	0	0,00%	4	1,66%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	6	2,50%	2	0,83%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	5	2,08%	1	0,41%	0	0,00%	4	1,66%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%
1	0,41%	0	0,00%	8	3,33%	4	1,66%	0	0,00%	3	1,25%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	3	1,25%	2	0,83%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%
8	3,33%	12	5,00%	213	88,75%	101	42,08%	2	0,83%	47	19,58%	1	0,41%
6	2,50%	0	0,00%	41	17,08%	23	9,58%	2	0,83%	42	17,50%	1	0,41%

również stanowiska zlokalizowane na polach ornych (62; 25,83%). W tej grupie również przeważają osady (31) i stanowiska inne osadnicze (26), choć zidentyfikowano również nieliczne przykłady wczesnośredniowiecznych grodzisk (2) i pradziejowych cmentarzysk (3), a więc regularnie oranych, co w przypadku tej klasy zabytków nie powinno mieć miejsca.

Stosunkowo dużo zabytków archeologicznych znajduje się na terenach leśnych (45; 18,75%). Są to głównie grodziska o zachowanej formie terenowej (14) oraz cmentarzyska płaskie (11). Ponadto 13 (5,41%) stanowisk położonych jest na łąkach i pastwiskach, 5 (2,08%) na nieużytkach, 3 (1,25%) w parkach i na terenach rekreacyjnych, 2 (0,83%) w sadach, 1 (0,41%) na terenie zabudowanym przez zabudowę mieszkalną i gospodarczą i 2 (0,83%) na terenach innych. Fakt, że tak wiele stanowisk położonych jest na obszarach o zróżnicowanym sposobie użytkowania (najczęściej pole/nieużytek, pole/las, pole/zabudowa), pozwala dostrzec pewną tendencję w oddziaływaniu sposobu użytkowania terenu na stan zachowania zabytków. Przykładowo, spośród

**LICZBA I PROCENT STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW
W PODZIALE NA ICH FUNKCJĘ PIERWOTNĄ W ODNIESIENIU DO POSZCZEGÓLNYCH KATEGORII STANU ZACHOWANIA
(STAN NA 30.04.2016 R.).**

Funkcja pierwotna		Stan zachowania										Razem	Zachowana forma terenowa zabytku		
		niezakwalifikowane do grup weryfikacyjnych		zagrożone				utrata wartości i niezasadny wpis istniejących obiektów do rejestru zabytków		nieistniejące					
				ogółem		w tym: częściowo utraciły wartości zabytkowe, ale wpis pozostaje zasadny									
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	liczba	procent	
Obronna	grodzisko	1	0,41%	41	17,08%	18	7,50%	0	0,00%	0	0,00%	42	26	10,80%	
	fortyfikacje	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	fortalicja	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
Obrzędowa	depozyt (funkcja obrzędowa)	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	kościół, kaplica, świątynia	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	zespół klasztorny, eremicki	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	0,41%	
	krąg kamienny	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	0,41%	
	menhir	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	miejsce kultu, miejsce ofiarne	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	inne obrzędowe	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
Osadnicza/ mieszkalna	dwór	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	folwark	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	jaskinia	0	0,00%	4	1,66%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	4	1,66%	
	jurydyka	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	miasto	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	obozowisko	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	osada, wieś	0	0,00%	96	40,00%	40	16,66%	0	0,00%	0	0,00%	96	1	0,41%	
	pałac	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	relikty architektury	0	0,00%	3	1,25%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	3	2	0,83%	
	schronisko skalne	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	ślad osadniczy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	zamek	3	1,25%	8	3,33%	6	2,50%	0	0,00%	0	0,00%	11	9	3,75%	
	inne osadnicze	1	0,41%	50	20,83%	13	5,41%	0	0,00%	0	0,00%	51	3	1,25%	
Grób	kurhanowy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	megaksylon	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	megalit	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	w obstawie kamiennej i/lub brukiem	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z kamieniami nagrobnymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	jamowy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	popielnicowy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
Cmentarzysko	inny grób	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	kurhanowe	0	0,00%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	1	1	0,41%	
	megalityczne	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z grobami skrzynkowymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z grobami w obstawach kamiennych i/lub brukami	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z grobami z kamieniami nagrobnymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z grobami jamowymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	z grobami popielnicowymi	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
	inne cmentarzysko	0	0,00%	21	8,75%	18	7,50%	0	0,00%	2	0,83%	23	0	0,00%	
	Gospodarcza	infrastruktura	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%
miejsce eksploatacji surowca		0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
miejsce produkcji		0	0,00%	5	2,08%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	0	0,00%	
inna gospodarcza		0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%	
Kompleks osadniczy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Kopiec	0	0,00%	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	2	2	0,83%		
Pole bitwy	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Skarb	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Wały	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Inne	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Wielofazowe o różnej funkcji	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0	0,00%		
Razem w województwie	6	2,50%	232	96,66%	98	40,83%	0	0,00%	2	0,83%	240	50	20,83%		
Zachowana forma terenowa zabytku	6	2,50%	44	18,33%	14	5,83%	0	0,00%	0	0,00%					

40 stanowisk położonych na terenach częściowo zabudowanych tylko 1 stanowisko pozostaje zabudowane w całości. Z kolei 118 stanowisk niszczonych jest systematycznie przez orkę, ale jak wykazano wyżej, jedynie 62 takie zabytki w całości zlokalizowane są na polach ornych.

2.

ANALIZA STANU ZACHOWANIA ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU, TENDENCJE I KIERUNKI ZMIAN STANU ZACHOWANIA ZASOBU

A.

OBIEKTY O RÓŻNYM STANIE ZACHOWANIA, NIEZALICZONE DO GRUP WYODRĘBNIONYCH Z ZASOBU W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

Charakteryzując zabytki archeologiczne umownie uznane za niezagrożone, należy wyjaśnić, że są to zarówno obiekty, które nie uległy zniszczeniu lub istotnej destrukcji, jak i takie, których stan wymaga co prawda interwencji, ale nie stanowi zagrożenia dla wartości zabytkowych, które stoją u podstaw objęcia obiektów ochroną konserwatorską.

Pośród weryfikowanych na obszarze województwa śląskiego zabytków tylko 6 (2,5%) zakwalifikowano do grupy obiektów określanej umownie jako niezagrożone, w tym wszystkie oceniane jako szczególnie cenne. Za taki uchodzi m.in. zespół klasztoru Paulinów na Jasnej Górze, uznany za Pomnik Historii, choć obecność tego zabytku w rejestrze zabytków archeologicznych jest dyskusyjna ze względu na zakres ochrony konserwatorskiej w decyzji, dotyczący przede wszystkim historycznego kompleksu architektonicznego.

Pozyskane w poszczególnych powiatach dane jednoznacznie wskazują, że zabytki niezagrożone występują przede wszystkim w północnej części województwa, choć jednocześnie przy tak nielicznej grupie stanowisk trudno dokonywać kategoryzacji i wskazywać prawidłowości. Obiekty te położone są w powiatach będzińskim, cieszyńskim, Częstochowa, częstochowskim, gliwickim i myszkowskim. W przypadku województwa śląskiego wpływ lokalizacji na dobry stan zachowania stanowisk nie ma jednak znaczenia.

W grupie stanowisk charakteryzujących się dobrym stanem zachowania i brakiem odnotowanych zagrożeń znalazły się zabytki posiadające co najmniej częściowo zachowaną formę terenową, w tym 3 ruiny zamków, 1 grodzisko, 1 stanowisko archeologiczne (inne osadnicze) oraz jedyny zespół klasztorny. Dominują więc stanowiska o funkcji obronnej (5) datowane głównie na późne średniowiecze. Przedmiotowe stanowiska zlokalizowane są

**LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW NIEZALICZONYCH DO GRUP WERYFIKACYJNYCH
W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM
ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)**

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	4	1,64%	1	0,41%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Procent w województwie	1,66%		0,41%		0,41%		0,00%		0,00%		0,00%	

w większości na obszarach miast w parkach lub na terenach rekreacyjnych (3) oraz w obrębie historycznego zespołu klasztornego (1), natomiast pozostałe na terenach wiejskich, na łąkach i pastwiskach (2). Większość wytypowanych do grupy zabytków to obiekty znajdujące się na gruntach państwowych bądź samorządowych (4), pozostałe usytuowane są na terenach stanowiących własność prywatną (1) oraz kościołów i związków wyznaniowych (1).

Czynnikami wpływającym pozytywnie na stan zachowania stanowisk jest zachowana architektura i forma terenowa zabytku. Obiekty mające kamienną bądź murowaną strukturę i masywną formę terenową są widoczne, trudniejsze do zniszczenia, ich wartość zabytkowa jest bardziej zrozumiała dla społeczeństwa, a poza tym relatywnie wiarygodnie można ocenić ich stan zachowania.

Funkcja												Razem	
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	2,50%
0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		2,50%	

B. OBIEKTY ZALICZONE DO GRUP W TRAKCIE PROWADZONEJ WERYFIKACJI REJESTRU ZABYTEKÓW

OBIEKTY SZCZEGÓLNIIE ZAGROŻONE, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

W ramach weryfikacji wytypowano 232 zabytki (96,66%; z tego 49 szczególnie cennych) szczególnie zagrożone, a więc niemal wszystkie stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków województwa śląskiego. Skala zjawiska jest zatem bardzo duża, a wynika ze specyfiki dziedzictwa archeologicznego, w tym przede wszystkim z niskiej świadomości społecznej i niedostatecznej opieki nad stanowiskami. Wskazane zabytki zagrożone są głównie przez gospodarkę rolną i leśną, przez rozmaite inwestycje, przez nielegalne pozyskiwanie kruszyw oraz działalność tzw. detektorystów. Za zagrożenie nie uznawano natomiast potencjalnych archeologicznych badań wykopaliskowych.

Zidentyfikowane zagrożenia dotyczą zasobu rozmieszczonego na terenie całego województwa. Ze względu na nierównomierne w skali województwa rozmieszczenie zabytków, nie jest możliwe wytypowanie powiatów, w których zabytki chronione są gorzej, a w każdym razie brak podstaw do takiej oceny. W trakcie weryfikacji wskazano jednak obszary, gdzie istnieje większe ryzyko narażenia zabytków archeologicznych na zniszczenie. Najwięcej zagrożonych stanowisk znajduje się w powiatach kłobuckim (72; 30%) i raciborskim (63; 26,25%), ale należy mieć na uwadze, że łącznie stanowią one ponad połowę wszystkich rejestrowych stanowisk w województwie (56,25%). Wiele obiektów odnotowano również w powiatach częstochowskim (32; 13,33%), gliwickim (14; 5,83%) i zawierciańskim (11; 4,58%). W pozostałych, mniej zasobnych w zabytki archeologiczne, powiatach zagrożenia występują w pojedynczych przypadkach.

Jak już wspomniano, 49 zabytków zagrożonych uznano za szczególnie cenne, choć żaden z nich nie jest Pomnikiem Historii. Wyjątkowym znaczeniem charakteryzuje się wczesnośredniowieczne grodzisko w Lubomi, które razem z późnośredniowiecznym gródkiem stożkowatym, położonym w tym samym kompleksie leśnym, tworzy unikatowy zespół średniowiecznych relikwów założeń obronnych. Wśród cennych stanowisk znajdują się ponadto przede wszystkim grodziska oraz relikty zamków i strażnic obronnych, a także m.in. kilka stanowisk jaskiniowych i cmentarzysk. W odniesieniu do stanowisk jaskiniowych warto zaznaczyć, że w ocenie NID zdecydowanie zbyt mało tego typu obiektów z terenu województwa śląskiego objętych jest ochroną konserwatorską. Liczba ta kontrastuje na niekorzyść województwa śląskiego z licznymi wpisami w sąsiednim województwie małopolskim, a wynika przede wszystkim z odmiennego podejścia urzędów konserwatorskich.

Wśród zabytków zagrożonych dominują stanowiska o funkcji osadniczej (150; 62,5%), a więc z reguły tzw. stanowiska płaskie, przeważnie pradziejowe oraz 4 paleolityczne stanowiska jaskiniowe. Zabytki te znajdują się przede wszystkim w powiatach raciborskim

(57; 23,75%), kłobuckim (46; 19,45%) i częstochowskim (27; 11,25%). Dominującym zagrożeniem dla tego typu zabytków jest gospodarka rolna – orka.

Kolejną grupę stanowią zabytki o funkcji obronnej (52; 21,96%), charakteryzujące się z reguły własną formą terenową, tj. grodziska, zamki oraz relikty architektury, datowane głównie na średniowiecze. Obiekty te najliczniej skupione są w powiatach gliwickim (9; 3,75%), kłobuckim (5; 2,08%), wodzisławskim (5; 2,08%), częstochowskim (4; 1,66%), myszkowskim (4; 1,66%) i raciborskim (4; 1,66%). W tej grupie zdecydowanie przeważają grodziska, stąd główne zagrożenie stanowi gospodarka leśna, inwestycje i rabunek.

Wytypowano również grupę zagrożonych stanowisk sepulkralnych (22; 9,16%), w tym 1 wczesnośredniowieczne cmentarzysko kurhanowe oraz 21 cmentarzysk płaskich, głównie pradziejowych. Obiekty te występują przede wszystkim w powiecie kłobuckim (16; 6,66%). W tym przypadku główną przyczyną zagrożenia jest gospodarka rolna i leśna.

Odnotowano także 5 (2,08%) zagrożonych stanowisk o funkcji gospodarczej. Są to stanowiska płaskie, tzw. krzemienice, datowane na epokę kamienia, zlokalizowane w powiecie kłobuckim. Zabytki te usytuowane są na terenach prywatnych i zagrożone przez gospodarkę leśną oraz inwestycje.

Analiza zabytków pod kątem chronologicznym wskazuje, że najwięcej stanowisk narażonych na zniszczenie odnotowano wśród obiektów z epoki kamienia (89), ponadto wśród obiektów z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (56), średniowiecza (56) i okresu wpływów rzymskich (21), niewiele zaś wśród zabytków o chronologii nowożytnej (4) i pradziejowej (1). Należy jednak zaznaczyć, że datowanie ma trzeciorzędny wpływ na zagrożenia stanowisk. Decydujące jest ich położenie, sposób użytkowania gruntu i forma terenowa.

Większość wytypowanych zabytków skoncentrowanych jest na terenach prywatnych (144; 60%), co stanowi jedną z przyczyn narażenia stanowisk na zniszczenie. Stosunkowo dużo obiektów, w tym wiele o własnej formie terenowej (14 z 49), leży na gruntach państwowych (24; 10%) oraz na obszarach o mieszanym rodzaju własności, głównie państwowo-prywatnym (13; 5,41%). Nieliczne zabytki usytuowane są natomiast na terenach należących do samorządów (5; 2,08%) oraz kościołów i związków wyznaniowych (3; 1,25%). Dla 43 (17,91%) zabytków nie ustalono rodzaju własności.

Scharakteryzowany rodzaj własności zabytków powiązany jest ze sposobem użytkowania obszarów, na którym znajdują się stanowiska. W ramach weryfikacji ustalono, że 119 (49,58%) zagrożonych zabytków położonych jest na polach, 71 (29,58%) na terenach leśnych, 18 (7,5%) na łąkach i pastwiskach, 22 (9,16%) na terenach zabudowanych, a 3 (1,25%) na obszarze parków i terenów rekreacyjnych. Na tej podstawie uznano, że niemal połowa zabytków zlokalizowana jest na polach i w związku z tym narażona na zniszczenie w wyniku prowadzonej gospodarki rolnej. Najwięcej przypadków stanowisk zagrożonych (stałe niszczone) wiąże się z wykonywaniem orki (118; 49,16%). Problem dotyczy 63 osad, 39 innych osadniczych stanowisk, 9 cmentarzysk i 7 grodzisk.

W odniesieniu do 99 zabytków (41,25%) zagrożenie wiąże się z różnymi inwestycjami. Zjawisko dotyczy przede wszystkim 44 osad, 22 innych osadniczych stanowisk, 15 grodzisk, 10 cmentarzysk i 6 zamków.

LICZBA I PROCENT ZABYTKÓW ZAGROŻONYCH, KTÓRE NIE UTRACIŁY WARTOŚCI ZABYTKOWYCH, WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM ZACHOWANEJ FORMY TERENOWEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	2	0,83%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędziński	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	4	1,66%	0	0,00%	27	11,25%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	1	0,41%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	9	3,75%	0	0,00%	1	0,41%	3	1,25%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	5	2,08%	0	0,00%	46	19,45%	16	6,66%	5	2,08%	0	0,00%
Lubliniecki	2	0,83%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	4	1,66%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	4	1,66%	0	0,00%	57	23,75%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	2	0,83%	0	0,00%	4	1,66%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	5	2,08%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	3	1,25%	0	0,00%	8	3,33%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	2	0,83%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	52	21,96%	1	0,41%	150	62,50%	22	9,16%	5	2,08%	0	0,00%
Procent w województwie	21,96%		0,41%		62,50%		9,16%		2,08%		0,00%	

Istotnym problemem jest ponadto zagrożenie 78 stanowisk archeologicznych (32,5%) w wyniku prowadzonej gospodarki leśnej. W grupie tej również dominują osady (30), ale wytypowano również aż 18 grodzisk, 12 cmentarzysk, 9 stanowisk określonych jako inne osadnicze oraz pojedyncze przykłady stanowisk innego typu.

43 (17,91%) zabytki, w tym m.in. 11 grodzisk, 10 osad, 9 stanowisk innych osadniczych i 6 zamków, narażone są na działanie sił natury, choć w zasadzie wszystkie stanowiska potencjalnie narażone są na tego typu oddziaływanie.

Aż 36 (15%) stanowisk archeologicznych niszczone było lub w dalszym ciągu jest wskutek wybierania kruszyw. Zjawisko dotyczy 19 osad, 11 cmentarzysk, 4 stanowisk innych osadniczych oraz 2 grodzisk.

Narażenie zabytków na zniszczenie wiąże się również z innego typu czynnikami, w tym m.in. turystyką. Wytypowano 27 (11,25%) zabytków zagrożonych w ten sposób, tj. 10 osad, 6 gro-

Funkcja												Razem	
kopiec		pole bitwy		skarb		wały		inne		określenia dla stanowisk wielofazowych o różnej funkcji			
liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,25%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	32	13,33%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	14	5,83%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	72	30,00%
1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	4	1,66%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,08%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	63	26,25%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	6	2,50%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	5	2,08%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	11	4,58%
0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	3	1,25%
2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	232	96,66%
0,83%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		96,66%	

dzisk oraz m.in. 2 jaskinie, 2 zamki i 2 relikty architektury (tzw. strażnice). Znaczącym problemem są ponadto zagrożenia rabunkiem w wyniku nielegalnej działalności tzw. detektorystów. Wskazano 15 (6,25%) narażonych na tego typu zniszczenie zabytków, w tym aż 10 grodzisk.

Część spośród zabytków wytypowanych jako zagrożone już na etapie weryfikacji odznaczała się śladami ingerencji czy destrukcji i wynikającą stąd częściową utratą wartości. Spośród 118 stanowisk zagrożonych orką co najmniej 44 uległy już częściowemu zniszczeniu, natomiast w przypadku stanowisk objętych gospodarką leśną 38 z 78. Choć gospodarka rolna i leśna stanowią w tych przypadkach główną przyczynę zagrożenia, to część z tych stanowisk mogła ulec częściowej destrukcji z innych powodów, np. w wyniku wybierania kruszywa. Częściowe zniszczenia odnotowano również w przypadku 56 z 99 zabytków zagrożonych różnymi inwestycjami, jak również w odniesieniu do 33 z 36 stanowisk zagrożonych nielegalnym wydobywaniem kruszywa.

Aż 98 stanowisk (40,83%; w tym 21 szczególnie cennych) utraciło część wartości zabytkowych, choć nie w stopniu determinującym ich skreślenie z rejestru zabytków. Ogólnie mówiąc, zabytki te zostały w mniejszej lub większej części zniszczone (także w wyniku archeologicznych prac wykopaliskowych), ale ich wartość zabytkowa w dalszym ciągu jest na tyle duża, by chronić je poprzez wpis do rejestru. Skala zjawiska jest duża, dotyczy 2/5 wszystkich stanowisk wpisanych do rejestru zabytków województwa śląskiego.

Na stopień zagrożenia zabytków wpływ ma także zależność pomiędzy formą terenową zabytku a rodzajem użytkowania terenu. Generalizując, stanowiska posiadające widoczną formę terenową z reguły nie są orane, natomiast często są porośnięte drzewami lub samosiejkami i generalnie są bardziej narażone na działalność detektorystów. Z kolei stanowiska płaskie przeważnie są orane, dosyć często też zalesione, ale jako „niewidoczne” niszczone są najczęściej nieświadomie.

W trakcie weryfikacji zaobserwowano także, że zdecydowana większość stanowisk rozorywanych (98 ze 118) i zagrożonych inwestycjami (70 z 90) położona jest na gruntach prywatnych, na obszarach wiejskich. W rękach prywatnych znajduje się również najwięcej stanowisk zagrożonych prowadzoną gospodarką leśną (28 z 78) i wydobywaniem kruszyw (17 z 36). Fakt, że większość zagrożonych stanowisk leży na gruntach prywatnych, wynika nie tylko z tego, że większość zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zlokalizowana jest w obrębie nieruchomości prywatnych, ale również z niskiej świadomości właścicieli w kwestii dziedzictwa archeologicznego, która nie idzie w parze z ich działalnością ukierunkowaną na materialny zysk.

Za zabytki zagrożone rabunkiem uznano jedynie te stanowiska, na których identyfikowano wkopy rabunkowe, lub te, gdzie właściciele gruntów informowali, że spotykają na swoich działkach tzw. detektorystów. Wytypowano 15 takich obiektów, choć w praktyce liczba stanowisk zagrożonych rabunkiem jest znacznie większa i z dużą dozą prawdopodobieństwa za zagrożone rabunkiem uważać można by w zasadzie wszystkie stanowiska z epoki brązu, żelaza oraz ze średniowiecza i nowożytności. Dla przykładu, środowisku archeologów znane są informacje odnośnie do działalności tzw. wykrywaczowców, którzy stale penetrują zabytki w okolicach Samborowic w powiecie raciborskim, ale tylko na 1 stanowisku zarejestrowano ślady ich obecności.

Pozytywnym aspektem jest fakt, że zdecydowana większość stanowisk archeologicznych, które powinny być wpisane do rejestru zabytków, już w nim widnieje. Negatywnie natomiast należy ocenić praktyczną ochronę, jaką daje wpis do rejestru zabytków. Niska świadomość (właściciel niejednokrotnie nie wie, że na jego polu znajduje się zabytek wpisany do rejestru) połączona z brakiem realnych korzyści i ewentualnych kar powoduje, że wpis w praktyce nie daje należytej ochrony. Świadczy o tym skala wytypowanych jako zagrożone i częściowo już zniszczonych stanowisk, a także brak nowych wpisów do rejestru zabytków.

OBIEKTY, KTÓRE UTRACIŁY LUB NIGDY NIE POSIADAŁY WARTOŚCI ZABYTEKOWYCH

Z uwagi na specyfikę dziedzictwa archeologicznego problem utraty wartości zabytkowej traktowano z dużą ostrożnością i de facto na etapie weryfikacji nie wytypowano stanowisk, w przypadku których znacząca utrata wartości zabytkowych wiązałaby się ze skreśleniem obiektu z rejestru. Zidentyfikowano natomiast 98 stanowisk, które utraciły część swoich wartości zabytkowych, lecz nie w stopniu prowadzącym do skreślenia zabytku z rejestru. Obiekty te, z uwagi na znaczenie i zachowane, aczkolwiek zagrożone walory, przyporządkowano do grupy zabytków zagrożonych.

Wpis 111 (46,25%) stanowisk do rejestru zabytków archeologicznych wydaje się wątpliwy. Trzeba podkreślić, że brano pod uwagę obecne realia prawne, a nie te, które funkcjonowały w momencie wpisu, kiedy rejestr był jedyną formą ochrony. Problem ten jest kluczowy, a rozbija się o filozofię rejestru zabytków i pytania, czym rejestr ma być i jakie stanowiska ma gromadzić? Ewidentnie urzędy konserwatorskie podchodzą do tej kwestii w różny sposób, co jest m.in. efektem braku ogólnych zaleceń i wytycznych.

OBIEKTY NIEISTNIEJĄCE

W trakcie weryfikacji wytypowano 2 zabytki (0,83%; oba szczególnie cenne), które zasadniczo uległy całkowitemu zniszczeniu i z całą pewnością należy je skreślić z rejestru zabytków. Są to stanowiska Częstochowa – Raków oraz Mokra, pradziejowe cmentarzyska płaskie kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej, które zostały w całości przebadane wykopaliskowo. Wpis obiektu w Częstochowie – Rakowie należy ponadto uznać za niezrozumiały z uwagi na objęcie ochroną przebadanej już, de facto zniszczonej części cmentarzyska, która w zrekonstruowanej formie stanowi dziś ekspozycję skansenu archeologicznego – pawilonu wystawienniczego należącego do muzeum.

Analizując kwestię zależności pomiędzy rodzajem własności, funkcją pierwotną oraz oceną stanu użytkowania przedmiotowych zabytków, należy stwierdzić, że funkcja zabytków i ich atrakcyjność naukowa były głównym czynnikiem ich zniszczenia. Stanowiska te były jednak zagrożone również inwestycjami miejskimi (Częstochowa – Raków) i działaniami rabunkowymi (Mokra). Brak prac wykopaliskowych w dalszej perspektywie najprawdopodobniej również doprowadziłby do całkowitego lub częściowego zniszczenia tych stanowisk.

LICZBA I PROCENT ZABYTEKÓW, KTÓRE OBECNIE NIE ISTNIEJĄ, A NADAL SĄ WPISANE DO REJESTRU ZABYTEKÓW, W POSZCZEGÓLNYCH POWIATACH W PODZIALE POD WZGLĘDEM FUNKCJI PIERWOTNEJ (STAN NA 30.04.2016 R.)

Powiat	Funkcja											
	obronna		obrzędowa		osadnicza/ mieszkalna		sepulkralna		gospodarcza		kompleks osadniczy	
	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent	liczba	procent
Będziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bielsko-Biała	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bieruńsko-lędziński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Bytom	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowa	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%
Częstochowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Cieszyński	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwice	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Gliwicki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Jaworzno	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Kłobucki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	1	0,41%	0	0,00%	0	0,00%
Lubliniecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Mikołowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Myszkowski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Raciborski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Ruda Śląska	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Sosnowiec	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Tarnogórski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Wodzisławski	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zabrze	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Zawierciański	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Żywiecki	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%
Razem w województwie	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	2	0,83%	0	0,00%	0	0,00%
Procent w województwie	0,00%		0,00%		0,00%		0,83%		0,00%		0,00%	

OBIEKTY SKREŚLONE Z REJESTRU ZABYTEKÓW

Żaden z zabytków wpisanych do rejestru archeologicznego województwa śląskiego nie został z niego skreślony.

OBIEKTY NIEZIDENTYFIKOWANE W TERENIE

W trakcie weryfikacji terenowej nie zidentyfikowano 135 (56,25%) stanowisk. Dotyczy to zabytków, które z reguły nie mają formy terenowej i należą do tzw. stanowisk płaskich, a na ich obszarze nie znaleziono zabytków ruchomych bądź nieruchomości. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że w większości weryfikowanych przypadków możliwość identyfikacji zabytku

położone na polach, w lasach i na nieużytkach bądź zabudowane, które najczęściej znajdują się w rękach prywatnych.

Przyczyny braku rozpoznania obiektu w terenie były zróżnicowane. Identyfikację najczęściej uniemożliwiła nieczytelna w terenie forma zabytków (tzw. stanowiska płaskie) oraz brak odnalezionego na ich obszarze materiału zabytkowego, powiązane zwykle ze złymi warunkami do obserwacji (występowanie roślinności) bądź z powodu częściowego lub całkowitego zabudowania stanowiska. W 3 przypadkach obiekty o własnej formie terenowej (grodziska) nie znajdowały się w miejscu wskazanym w decyzji i brakowało przesłanek do potwierdzenia jego istnienia w najbliższej okolicy (Biała Dolna, st. 11; Nędza, st. 14; Kleszczów).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

VI.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W ramach przeprowadzonej weryfikacji rejestrów zabytków nieruchomości oraz archeologicznych w województwie śląskim przeanalizowano decyzje o wpisie oraz sprawdzono w terenie stan zachowania 3625 zabytków nieruchomości, 64 zabytków nieruchomości obszarowych oraz 240 zabytków archeologicznych. W każdej z wymienionych grup zidentyfikowano szereg zjawisk negatywnych, wymagających pilnej interwencji konserwatorskiej, związanych m.in. z zaobserwowanymi zagrożeniami obiektów oraz stwierdzoną utratą wartości zabytkowej, jak również koniecznością uporządkowania obu rejestrów pod kątem zmiany zakresu ochrony zabytków, doprecyzowania granic zabytków, a także skreślenia z rejestru obiektów nieistniejących i przeniesionych do skansenów. W związku z tym analizowane zasoby podzielono na tzw. grupy weryfikacyjne, obrazujące skalę poszczególnych problemów.

W przypadku zabytków nieruchomości do grup weryfikacyjnych zaliczono łącznie 510 obiektów, w tym 157 nieistniejących, 7 przeniesionych do skansenów, 3 translokowane w inne miejsce, 41 ze stwierdzoną utratą wartości, 285 zagrożonych oraz 17 niezidentyfikowanych w terenie. W przypadku 3115 zabytków nie zidentyfikowano szczególnych zagrożeń. Z uwagi na odmienną specyfikę zabytków nieruchomości obszarowych, wytypowano 8 założeń, które zachowały wartości zabytkowe, oraz 47 o wartościach zachowanych częściowo. Ponadto ustalono, że 3 zabytki posiadają zachowane wszystkie elementy kompozycyjne, z kolei 52 charakteryzują się jedynie częścią zachowanych elementów. Spośród zweryfikowanych zabytków archeologicznych do grup przyporządkowano aż 234 stanowiska, w tym 232 uznane za zagrożone oraz 2 nieistniejące. 6 zabytków uznano za niezagrożone.

Kluczowy problem w przypadku zabytków nieruchomości stanowi wytypowanie aż 483 (13,32%) obiektów uznanych za zagrożone, nieistniejące oraz charakteryzujących się utratą wartości, a więc wymagających pilnych działań konserwatorskich bądź takich, w przypadku których na jakiegokolwiek interwencje jest zbyt późno. Pozytywnym aspektem w tej sytuacji jest fakt, że w grupie tej nie odnotowano zabytków szczególnie cennych w skali regionu, w tym obiektów uznanych za Pomniki Historii. Do zabytków najbardziej narażonych na degradację i znaczący ubytek części zasobu zaliczono obiekty folwarczne (44,87%), gospodarcze (35,98%), przemysłowe (29,61%), a także obiekty rezydencjonalne, zamki i tzw. inne (25%). Są to grupy wymagające obecnie szczególnej troski konserwatorskiej, ukierunkowanej m.in. na przeprowadzenie niezbędnych prac zabezpieczających i remontowo-konserwatorskich, znalezienie nowej funkcji i użytkowników, a także zapobieganie dalszym podziałom własnościowym historycznych zespołów oraz uświadamianie właścicieli o wartości zabytkowej obiektów. Największy odsetek obiektów w złym stanie zachowania, przekraczający 30% zasobu w poszczególnych powiatach, odnotowano na obszarze niewielkich i peryferyjnie położonych powiatów

bieruńsko-lędzińskiego oraz myszkowskiego, a także w Jaworznie. Wiele tego typu obiektów (ponad 20%) wytypowano ponadto w kilku powiatach ziemskich – gliwickim, lublinieckim, pszczyńskim, rybnickim i zawierciańskim, a także w Bytomiu, Siemianowicach Śląskich i Świętochłowicach. Do najczęściej identyfikowanych negatywnych zjawisk należą różnego rodzaju destrukcje i zużycie substancji zabytkowej, będące efektem samoczynnego niszczenia konstrukcji zabytków bądź dewastacji wywołanej pozostawieniem obiektów bez zabezpieczenia; długotrwały brak opieki skutkujący w wielu przypadkach zachowaniem zabytków w formie ruiny, tj. zniszczeniem bryły i czytelności rozplanowania, wyposażenia i wystroju, a więc utraty znaczącej części autentycznej substancji; ingerencje w zabytki związane z modernizowaniem i przekształcaniem obiektów, skutkujące wymianą części lub całości autentycznej substancji, zmianą historycznej formy, a w rezultacie częściową lub całkowitą utratą wartości zabytkowych; zniszczenie wskutek rozbiórki, pożaru lub samoczynnego zawalenia się obiektu, skutkujące całkowitą utratą wartości zabytkowej. Przyczyny zaistniałych zjawisk są zróżnicowane. U podstaw znaczącej części wskazanych przypadków zagrożenia, zniszczenia i utraty wartości zabytkowej leży długotrwałe nieużytkowanie, skutkujące pogarszaniem się stanu technicznego obiektu, wynikające m.in. z zaniedbań na skutek braku prac remontowych, zużycia materiału/konstrukcji, rzadziej szkód górniczych lub celowych dewastacji, nierzadko biernej postawy właścicieli, uchylających się od zabezpieczenia zabytkowej własności bądź też z braku nakładów finansowych na niezbędne działania zabezpieczające. W przypadku kilku grup zabytków, tj. przemysłowych, gospodarczych i folwarcznych, nieużytkowanie bywa związane z trudnościami lub brakiem możliwości przystosowania zabytków do nowych, odmiennych celów, co wynikać może ze specyfiki formy, rozwiązań konstrukcyjnych i niestandardowej kubatury obiektów. Niezadowalający stan utrzymania lub zniszczenie obiektów rezydencjonalnych oraz powiązanych z nimi zespołów folwarcznych i założeń parkowych w wielu przypadkach jest pokłosiem powojennego losu tego typu obiektów – upaństwowienia i zagospodarowania na odmienne funkcje. Odnośnie do części zabytków, przede wszystkim mieszkalnych, niejednokrotnie powodem nieużytkowania lub rozbiórki zabytków bywa niska świadomość właścicieli w kwestii wartości użytkowej i zabytkowej obiektów, przejawiająca się zastępowaniem zabudowy historycznej obiektami o współczesnej formie. Do istotnych przyczyn degradacji zabytków należy m.in. niszczenie wskutek pożarów oraz mocno ingerencyjnych inwestycji, skutkujące zarówno destrukcją substancji i formy zabytków, jak i otoczenia. Należy również wskazać na rzutujące na stan zachowania zabytków aspekty prawne, w tym niewyjaśnione kwestie własnościowe oraz nieprecyzyjne lub wadliwe decyzje o wpisie do rejestru zabytków.

Bardzo duża skala obiektów wytypowanych jako zagrożone bądź nieistniejące (232; 97,5%) dotyczy również rejestru zabytków archeologicznych, w tym blisko 50 obiektów uznanych za szczególnie cenne w skali regionu. Do zabytków narażonych na destrukcję bądź zniszczenie należą przede wszystkim stanowiska o funkcji osadniczej (62,5%), a więc z reguły tzw. stanowiska płaskie, zabytki o funkcji obronnej (21,96%), sepulkralne (10%) oraz stanowiska o funkcji gospodarczej (2,08%). Do obszarów, na których występuje szczególnie duże ryzyko narażenia zabytków archeologicznych na zniszczenie, należą powiaty kłobucki (30,4%), raciborski (26,25%) i częstochowski (13,33%), aczkolwiek z racji nierów-

nomiernego rozproszenia zabytków na terenie województwa należy zaznaczyć, że problem dotyczy tak naprawdę całego regionu. Dla stanu zachowania zabytków archeologicznych decydujące znaczenie ma forma terenowa, determinująca ich położenie oraz sposób użytkowania. W przypadku zasobu w województwie śląskim znaczna część obiektów to stanowiska o nieczytelnej, płaskiej formie, w dużej mierze zlokalizowane na polach, narażone na zniszczenie w wyniku prowadzonej gospodarki rolnej i leśnej, w tym m.in. orki. Sytuację pogłębia niekorzystny stan własnościowy nieruchomości, na których znajdują się chronione stanowiska, bowiem ponad połowa należy do właścicieli prywatnych, w dużej mierze nastawionych na prowadzenie na swoich gruntach działalności ukierunkowanej na zysk, wbrew wartości i interesowi zabytku. Odczuwalny jest zatem brak spójnego systemu ochrony, przewidującego dopłaty za opiekę nad zabytkiem (np. za wyłączenie go spod uprawy) i skuteczne egzekwowanie kar za jego niszczenie. Do najważniejszych przyczyn degradacji stanowisk należy również niska świadomość społeczna dotycząca wartości zabytków archeologicznych oraz niedostateczna opieka nad nimi. Świadczy o niej wiele odnotowanych przypadków narażenia zabytków na degradację wskutek rozmaitych inwestycji, a także nielegalnego wydobywania kruszyw i działalności tzw. detektorystów. Za zagrożenie nie uznawano natomiast potencjalnych archeologicznych badań wykopaliskowych, aczkolwiek były one bezpośrednią przyczyną zniszczenia obu wskazanych nieistniejących już stanowisk oraz częściowej utraty wartości blisko 100 obiektów wytypowanych jako zagrożone.

Różnorodne zagrożenia zidentyfikowano również w odniesieniu do zabytków nieruchomych obszarowych, w szczególności odnoszące się do przekształcanej zabudowy w obrębie zespołów staromiejskich i osiedli robotniczych (83%), rozplanowania historycznych układów urbanistycznych (51%) oraz zniekształcenia ekspozycji historycznych zespołów urbanistycznych (27%). Do kluczowych zagrożeń chronionych obszarów zaliczyć należy m.in. rozbiórki obiektów historycznych i nowe inwestycje, nienawiązujące formą i gabarytami do zabudowy historycznej, przekształcenia i niekontrolowane modernizacje zabudowy, a także zły stan techniczny, dotyczący połowy zasobu. Negatywny wpływ ma również wprowadzanie nowych, ahistorycznych funkcji (np. parkingów), niekontrolowany rozrost roślinności wysokiej oraz wtórny podział historycznej parcelacji, skutkujący dogęszczaniem zabudowy i budową obiektów o odmiennej od historycznej formie i gabarytach. Obecnie mniejsze zagrożenie wydają się z kolei stanowić znamienne dla okresu powojennego regulacje ciągów komunikacyjnych i cieków wodnych, wytyczanie tras szybkiego ruchu w granicach chronionych obszarów, aczkolwiek istniejące już tego typu arterie negatywnie oddziałują nie tylko na czytelność historycznych układów, ale i na stan techniczny zabudowy. W przypadku osiedli i kolonii robotniczych podstawowe zagrożenie stanowią zaburzenia obiektów gospodarczych oraz zły stan techniczny historycznej zabudowy, wynikający z braku remontów i kilkudziesięcioletnich zaniedbań, a niejednokrotnie również ze szkód górniczych. Ze względu na stosunkowo zwarty i jednolity charakter rzeczowych obszarów, istotne niebezpieczeństwo stanowią ponadto wtórne przekształcenia i niekontrolowane modernizacje zabudowy.

Poza koniecznością ukierunkowania zwiększonej uwagi poprzez nadzór konserwatorski na wymienione powyżej grupy zabytków, istotną kwestią pozostaje uporządkowanie obu

rejestrów zabytków. W ramach weryfikacji ustalono, że do skreślenia z rejestru A kwalifikuje się obecnie 157 zabytków nieistniejących oraz 6 z 7 obiektów przeniesionych do skansenów i wpisanych do ksiąg inwentarzowych. Ponadto zasadność dalszej ochrony co najmniej połowy spośród 41 rejestrowych zabytków nieruchomych, które utraciły wartości, wydaje się wątpliwa i wymaga pogłębionego przeanalizowania. Do skreślenia kwalifikują się obecnie również 2 zabytki archeologiczne w rejestrze C. Szczegółowego rozpoznania wymaga także sytuacja grupy nieruchomości i archeologicznych obiektów, których nie udało się zidentyfikować w terenie na etapie weryfikacji. Konieczna jest również zmiana bądź doprecyzowanie zakresu ochrony i granic 3 translokowanych zabytków nieruchomych oraz 9 zabytków obszarowych, choć rzeczywista skala nieprecyzyjności w kwestii przedmiotu i zakresu ochrony oraz braku rzetelnych załączników graficznych do decyzji dotyczy stosunkowo dużej liczby zabytków z rejestru A i C, w tym przede wszystkim wpisów na mocy decyzji z lat 50.–70. W przypadku 41 wpisów obszarowych należy rozważyć wyłączenie części terenu z granic wpisu w związku z utratą wartości, natomiast w przypadku 13 obszarów istnieje możliwość poszerzenia przedmiotu i granic wpisu.

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.